ATANAZIJ ALEKSANDRIJSKI
O UČLOVEČENJU
Jan Dominik Bogataj OFM, ur.

Atanazij Aleksandrijski
O UČLOVEČENJU
Uredil, prevedel in spremno študijo pripravil Jan Dominik Bogataj OFM

Zbirka Cerkveni očetje XXV

© Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
© Celjska Mohorjeva družba, 2023
Vse pravice pridržane.

Izdaja je nastala kot rezultat dela v okviru raziskovalnega programa P6-0262: *Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradiciji ter možnosti dialoga,* ki ga sofinancira Agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

27-31-166

ATHANASIUS Magnus Alexandrinus, svetnik, ok. 295-373
O učlovečenju / Atanazij Aleksandrijski ; uredil, prevedel in spremno študijo pripravil Jan Dominik Bogataj. - Ljubljana : Teološka fakulteta ; Celje : Celjska Mohorjeva družba : Društvo Mohorjeva družba, 2023. - (Zbirka Cerkveni očetje ; 25)

ISBN 978-961-278-675-5 (Celjska Mohorjeva družba)
COBISS.SI-ID 172460291

ATANAZIJ ALEKSANDRIJSKI

O UČLOVEČENJU

UREDIL, PREVEDEL IN SPREMNO ŠTUDIJO PRIPRAVIL
JAN DOMINIK BOGATAJ OFM

1851
CELJSKA MOHORJEVA DRUŽBA
Prva slovenska založba

Atanazij Aleksandrijski kot priča Logosovega učlovečenja

1 Atanazij *contra mundum*

»Če je svet proti resnici, sem potem jaz proti svetu,« je le eden izmed mnogih izrekov enega največjih mož krščanske antike, Atanazija Aleksandrijskega. Ko je Hieronim glede na hitrost širjenja arijanskega krivoverstva izjavil, da se je svet prebudil in spoznal, da je ves postal krivoverski,[1] se aleksandrijski škof s tem ni želel sprijazniti. Atanazij se je uprl cesarjem, škofom in celo škofovskim sinodam. V škofa je bil posvečen kot mladenič in aleksandrijsko Cerkev je vodil kar petinštirideset let – od tega jih je sedemnajst preživel v izgnanstvu. Na ukaz štirih različnih cesarjev je bil v izgnanstvu kar petkrat. Atanazij je postal simbolni obraz nicejskega koncila z njegovo veroizpovedjo in vztrajanjem pri formulaciji, da je Sin »enega bistva (gr. ὁμοούσιος; lat. *consubstantialis*) z Očetom«. Za to prepričanje je pretrpel ogromno: obtožen je bil umora in poneverbe, oskrunitve in magije, večino svojega življenja je preživel na begu, velikokrat se je znašel v neposredni bližini smrti. Njegovo življenje je bilo dih jemajoča pustolovščina v časih, ko so bile resnice vere še nekaj temeljno pomembnega.

Atanazij se je rodil v helenistični Aleksandriji v današnjem Egiptu, na obali Sredozemskega morja, okrog

[1] *Ingemuit totus orbis, et Arianum se esse miratus est*. Hieronim, *Dialogus adversus Luciferianos* 19. Hieronim se s to izjavo nanaša na sinodo v Riminiju, ki je potekala poleti 359.

leta 295.[2] V domačem mestu je prejel izvrstno izobrazbo tako s področja klasične književnosti kot s področja teologije, kar lepo izražajo njegovi spisi. Aleksandrija je bila namreč kraj prve teološke »visoke šole«, kraj Origenovega poučevanja in njegovih naslednikov Dionizija, Teognosta in Aleksandra. Že v mladosti se je Atanazij srečal tudi z drugim pomembnim fenomenom, ki ga je zahodni civilizaciji dal Egipt, namreč s puščavništvom in meništvom. Vse to je vplivalo nanj, da se je že v mladih letih vključil v cerkveno strukturo in politiko ene najpomembnejših Cerkva tistega časa. Prvi povsem zanesljiv podatek o njegovem življenju izvira iz časa koncila v Niceji (325), kjer je bil prisoten kot diakon in tajnik aleksandrijskega škofa Aleksandra. Ni minilo dolgo, ko ga je Atanazij 8. junija 328 še v svojih rosnih letih nasledil na tem pomembnem sedežu kot patriarh.

Na nicejskem koncilu so bili aleksandrijski duhovnik Arij in njegovi privrženci obsojeni. Njihovi teološki nazori, ki so pozneje postali znani pod imenom arianizem, so bili označeni za krivoverske. Zagovarjali so namreč obliko unitaristične teologije, ki je poudarjala Božjo enost na račun pojma Trojice, na račun nauka, da so tri različne osebe združene v enem božanstvu, obenem pa je tovrstna teologija v trinitarične odnose posledično vnašala močan subordinacionizem, tj. podrejenost Duha Sinu in Sina Očetu (kot da so tri božanske osebe na treh različno visokih stopnjah). Arijeva osnovna predpostavka je bila edinstvenost Boga Očeta v tem, da lahko edini obstaja sam po sebi, da njegov obstoj ni odvisen od ničesar drugega, da je nespremenljiv. Sin, Božja beseda, Jezus

[2] O Atanazijevem življenju in učenju obstaja mnogo preglednih študij, med katerimi lahko posebej omenimo nekaj nedavnih: Alvyn Pettersen, *Athanasius* (London: G. Chapman, 1995); Khaled Anatolios, *Athanasius: The Coherence of His Thought* (London: Routledge, 1998), 1–86; Id., *Athanasius* (London: Routledge, 2004); Thomas G. Weinandy, *Athanasius: A Theological Introduction* (Aldershot: Ashgate, 2007); Peter J. Leithart, *Athanasius* (Grand Rapids, MI: Baker Academy, 2011); David Morton Gwynn, *Athanasius of Alexandria: Bishop, Theologian, Ascetic, Father* (New York: Oxford University Press, 2012). Metodološko najbolj inovativna, čeravno to vedno ni najbolj uporabno, se zdi naslednja študija: Peter J. Leithart, *Athanasius* (Grand Rapids, MI: Baker Academy, 2011).

Kristus, na drugi strani, pa ni samobiten, zato ne more biti nespremenljivi Bog. Ker je božanstvo edinstveno, ga ni mogoče deliti ali posredovati. Ker je božanstvo nespremenljivo, moramo Sina, ki je spremenljiv, zato imeti za bitje, ki je bilo poklicano v obstoj iz nič in je imelo začetek. Poleg tega Sin ne more neposredno poznati Očeta, saj je ustvarjen in s tem tudi končen, spada v drugi red bivanja. Arijev nauk, kot so trdili njegovi nasprotniki – Atanazij *in primis* – je Sina ponižal na raven polboga, ponovno uvedel politeizem (saj čaščenja Sina ni opustil) in spodkopal krščanski koncept odrešenja, saj je bilo mogoče le za tistega, ki je bil resnično Bog, reči, da je človeštvo spravil z božanstvom.

Toda že leta 335 je na sinodi v Tiru nekaterim škofom pod vodstvom Evzebija Nikomedijskega uspelo, da je bil Arij poklican iz izgnanstva – poslan je bil v odročne kraje Ilirika – in da so aleksandrijskega škofa Atanazija odstavili s položaja ter ga poslali v Trier, kjer je ostal do smrti cesarja Konstantina leta 337. To je bilo njegovo *prvo izgnanstvo* (335–337).

Čeravno se je po cesarjevi smrti Atanazij smel vrniti na svoj sedež, tam ni ostal dolgo. Evzebij Nikomedijski je znova uspel doseči, da ga je cesar Konstancij II. že leto zatem spet izgnal na Zahod; največji del je preživel v Rimu, leta 345 pa je veliko noč obhajal v Ogleju. To je bilo njegovo *drugo izgnanstvo* (339–346).

Ko je bilo pod cesarjem Konstancijem, ki je ostal edini vladar, večino škofovskih mesto v rokah pripadnikov arianizma, se je moral Atanazij znova začasno posloviti od svojega sedeža voditelja aleksandrijske Cerkve in se umakniti v puščavo. Po eni strani so bila to zanj najhujša leta, saj je med branilci nicejskega koncila ostala le še peščica škofov (Hilarij iz Poitiersa, Evzebij iz Vercel, Dionizij Milanski), po drugi strani pa so bila tudi najplodnejša, saj so v tem času nastala Atanazijeva najpomembnejša dela (*Pisma Serapionu* o Svetem Duhu, *Razprave zoper arijance*, *Apologija Konstanciju*, *Apologija zaradi bega*, *Zgodovina arijancev za menihe*, *Sinode*, *Življenje svetega Antona*). To je bilo njegovo *tretje izgnanstvo* (356–362).

S sinodo, ki je leta 362 potekala prav v Aleksandriji, se je Atanazij zopet zavihtel na vrh borcev za nicejsko pravo vero zoper

s strani cesarja podprto arijansko strujo, s tem, da je okrog sebe zbral tudi tiste, ki niso sprejemali čisto točne nicejske formulacije. To ga je ponovno postavilo v nemilost cesarjev, najprej poganskega Julijana Odpadnika, ki ga je zopet odstavil s položaja. To je bilo njegovo *četrto izgnanstvo* (362–363).

Četudi je bil že v letih, ga je za kratek čas ponovno odstavil arijanski cesar Valens. To je bilo Atanazijevo *peto izgnanstvo* (365–366).

Po vrnitvi v Aleksandrijo je Atanazij svoja zadnja leta preživel v popravljanju škode, ki je nastala v prejšnjih letih nasilja, razkolov in izgnanstev. Nemoteno je nadaljeval s pisanjem in pridiganjem ter značilno ponovno poudarjal stališče o učlovečenju, kot je bilo opredeljeno na koncilu v Niceji. Atanazij je 2. maja 373, ko je za svojega naslednika posvetil Petra II., enega od svojih duhovnikov, po dolgih desetletjih napornega življenja mirno preminil.

Kot ikona boja zoper arianizem, s katerim se je spopadel že kot mlad diakon, ko je sodeloval na nicejskem koncilu leta 325, je Atanazij vedel, da bi zanikanje učlovečenja na koncu povzročilo popolno zavrnitev celotne vere Cerkve – pravzaprav zavrnitev celotne krščanske življenjske prakse, ki izhaja iz razodetja Boga, ki je v Kristusu postal človek, in nas vrača k njemu. Njegovo brezkompromisno vztrajanje pri ohranjanju celovitosti apostolske vere glede učlovečenja je včasih povzročilo veliko trpljenja in posmeha, tako da se je zdelo, da je Atanazij sam in *contra mundum* (proti vsemu svetu). Toda Atanazij je bil nepopustljiv. Če bi se vera v učlovečenje razvodenela, ne bi propadla le Cerkev, ampak velikega daru udeležbe v Božjem življenju, ki ga je Kristus ponudil človeštvu, ne bi bilo mogoče ceniti ali sprejeti. Stava je bila torej zelo visoka.

Pričevanje sv. Atanazija nazorno prikazuje, kako zelo pomembna je teologija. Nikakor ni vseeno, kakšne so predstave o resnicah vere in kolikšna je globina njihovega razumevanja. Atanazij s svojim zgledom pričuje za to, da velikih resnic, ki se jih izpoveduje v veroizpovedi in obhaja v liturgiji, ne gre jemati zlahka ali jih zavračati kot abstrakcije, ki bi jih bilo najbolje pre-

pustiti strokovnjakom. V tej perspektivi se ni mogoče zadovoljiti z duhovnim življenjem, ki je zgrajeno na peščenih temeljih banalnosti ali sloganov. Kristus je prišel na ta svet kot človek, da bi ga lahko spoznali kot Boga. Krščansko duhovno življenje je nenehno poglabljanje našega doživljanja in razumevanja tega razodetja. Težnja, da bi resnico učlovečenja razvodeneli ali zanikali, je bila skušnjava v vseh obdobjih življenja Cerkve. Nekateri bi Kristusovo božanstvo najraje izpraznili vsega pomena in smisla, spet drugi bi radi njegovo človeškost naredili za naključje njegovega razodetja. Atanazij s svojim življenjem in učenjem dokazuje, da nobena od teh možnosti ni skladna z apostolsko vero in ne izraža, kdo je Gospod Jezus v resnici »za nas in za naše odrešenje«, obenem pa s svojo neomajno vero v Sveto Trojico – bil je namreč prvi krščanski teolog, ki je razumeval Sina in Duha kot enakovredna Očetu – pionirsko začel dojemati božansko skrivnost Trojice v logiki vzajemnega sprejemanja in naklanjanja ljubezni.

2 Traktat *O učlovečenju*

Atanazijevo delo *O učlovečenju* (*De incarnatione*) po mnenju številnih velja za eno najodličnejših patrističnih del nasploh.[3] Vsekakor je to znotraj zgodnjekrščanske književnosti prvo delo, ki je v celoti posvečeno prav vprašanju učlovečenja Besede. Gre za prvi izviren poskus skladnega prikaza krščanske vere z vidika manifestacije Besede v mesu, katerega vpliv na vso poznejšo teologijo je bil neizmeren.

[3] Najsodobnejši kritični izdaji grškega izvirnika sta: Robert W. Thomson, ur., *Athanasius. Contra Gentes and De Incarnatione* (Oxford: Claredon Press, 1971); Charles Kannengiesser, ur., *Athanase d'Alexandre. Sur l'incarnation du Verbe* (Pariz: Les Éditions du Cerf, 1973). Najobsežnejši integralni komentar ostaja: Eginhard Peter Meijering, *Athanasius, De incarnatione Verbi. Einleitung, Übersetzung, Kommentar* (Amsterdam: J. C. Gieben, 1989). Dobra teološko-kritična sinteza del *Zoper pogane* in *O učlovečenju* je podana v Anatolios, *Athanasius*, 39–71, medtem ko dober povzetek Atanazijevega nauka o učlovečenju nasploh lahko najdemo pri Alvyn Pettersen, *Athanasius* (London: G. Chapman, 1995), 109–135.

Delo je eden Atanazijevih najlepših in najbolj organskih traktatov. Vanj so razpršeno vtkani nekateri genialni uvidi in razmisleki, ki so predstavljeni prepričljivo in jasno. Avtor običajno začne argumentacijo bodisi kot odziv na nasprotnikova stališča bodisi kot analizo določenih svetopisemskih odlomkov. Slog pisanja je jasen, urejen, mestoma celo liturgično slovesen in repetitiven. Spis *O učlovečenju* lahko umestimo v širšo aleksandrijsko teološko tradicijo, na katero je temeljno vplival Origen, vendar se Atanazij skrbno brani pred zapadanjem v Origenova mejna oz. skrajna vprašanja in tako ostaja znotraj »pravovernosti«. Iz dela veje poznavanje različnih filozofskih šol, predvsem neoplatonizma.

Preludij: *Zoper pogane*

Delo *O učlovečenju* vsebinsko predstavlja drugi del oz. nadaljevanje spisa *Zoper pogane* (*Contra gentes*). Če avtor v prvem delu, torej v traktatu *Zoper pogane*, zastavi temeljni problem, ga v drugem delu, *O učlovečenju*, naslovi in razreši.[4] Atanazijev spis *Zoper pogane* je v osnovi prikaz obstoja krščanskega Boga in zavrnitev poganskega malikovanja, pri čemer si avtor da duška, ko gre za opisovanje, zavračanje, smešenje poganske idolatrije, kar predstavlja velika večina dela – zato delo v prevodih zgolj redko nastopa skupaj s traktatom *O učlovečenju*. V delu *Zoper pogane* aleksandrijski škof opisuje, kako je s pomočjo refleksije o lastni duši, v katero je vtisnjena podoba Božjega Sina, in preko zrenja čutno zaznavnega sveta, ki ga Bog vodi preko svoje Besede, moč priti do spoznanja Boga. Če v tem prvem spisu Atanazij razmišlja, kako dostopamo do Boga preko svoje duše oz. stvarstva, potem smo v delu *O učlovečenju* soočeni z razmislekom o razodetju Očetove Besede v telesu kot krone vseh Božjih del in najizvrstnejše poti do Božjega spoznanja.

[4] Za teološko obravnavo spisa *Zoper pogane*, gl. Weinandy, *Athanasius: A Theological Introduction*, 11–26.

Atanazij v uvodu v traktat *Zoper pogane* razgrne namen obeh spisov:

> »Ker pa pri roki nimamo del teh učiteljev, vam moramo pisno razložiti, kar smo se naučili od njih – mislim na vero v Kristusa Odrešenika –, da nihče ne bi imel poučevanja našega nauka (λόγος) za ničvrednega ali da bi vero v Kristusa imel za nerazumno (ἄλογος). Takšne stvari pogani napačno razlagajo in zasmehujejo ter se nam močno posmehujejo, čeprav nimajo nobenega drugega ugovora, na katerega bi se lahko sklicevali, kot Kristusov križ. Zlasti v tem pogledu je treba obžalovati njihovo otopelost, saj pri obrekovanju križa ne vidijo, da je njegova moč napolnila ves svet in da so se prek njega vsem razkrili učinki bogospoznanja. Če bi namreč resnično uporabili svoj um in zapopadli njegovo božanskost, se ne bi posmehovali tako veliki stvari, ampak bi raje priznali, da je bil on Odrešenik vesoljstva in da križ ni bil poguba, ampak ozdravitev stvarstva. Kajti če je, odkar križ stoji, vse malikovanje zrušeno in je s tem znamenjem zatrto vse demonsko delovanje, če se časti samo Kristusa in se po njem spoznava Očeta, če so nasprotniki osramočeni, medtem ko on vsak dan nevidno spreobrača njihove duše – kako naj potem, bi jih upravičeno vprašali, to zadevo še vedno obravnavamo po človeško in naj raje ne priznamo, da je tisti, ki je stopil na križ, Božji Logos in Odrešenik vesoljstva?«
> (*Zoper pogane* 1)

Zelo podoben poudarek nas preseneti tudi v uvodu v traktat *O učlovečenju*, namreč poudarek na apologiji križa:

> »Nadalje, blagoslovljeni in resnični ljubitelj Kristusa, bomo v veri naše pobožnosti obravnavali tudi to, kar se nanaša na Logosovo učlovečenje, in bomo predstavili njegovo božansko pojavitev med nami, ki se ji Judje posmehujejo in se Grki iz nje norčujejo, mi pa jo častimo, da bi se tvoja pobožnost do Logosa še bolj povečala in pomnožila spričo

> njegove navidezne nizkosti. Kajti bolj ko je med neverujočimi zasmehovan, bolj priča o svojem božanstvu. Ne le da sam prikazuje kot mogoče to, kar ljudje zmotno mislijo, da je nemogoče, ampak to, kar ljudje zasmehujejo kot nespodobno, po svoji dobroti oblači v spodobnost. To, čemur se ljudje v svoji domišljavi modrosti smejijo kot zgolj človeškemu, po svoji moči kaže kot božansko. S svojim navideznim ponižanjem, s križem, si podreja privide malikov. Tiste, ki se norčujejo in ne verjamejo, skrivoma pridobiva za priznanje svojega božanstva in moči.« (*O učlovečenju* 1.1–2)

Za osnovni namen obeh del, tako *Zoper pogane* kot *O učlovečenju*, se tako – v nasprotju s tem, kar bi morda pričakovali, vsaj sodeč po naslovu slednjega dela – izkaže obramba norosti Kristusovega križa.[5] Atanazij želi z njima pokazati, da je »ta, ki se je povzpel na križ, Božji Logos in Odrešenik vsega« (*Zoper pogane* 1), in da krščanstvo ni nerazumno (ἄλογος).[6]

Izhodišče je »ta, ki se je povzpel na križ«, poročilo je podano s tega vidika, saj se skozi ta dogodek razodeva Bog, njegovo delo pa je razumno in njegovi učinki se zares udejanjajo. Če so do dogodka križa povsod prevladovale demonske dejavnosti idolatrije, predvsem tiste v telesu,[7] po skrivnosti križa nastopi zmagoslavje in češčenje Križanega.

[5] Za zelo smiselno tematizacijo povezave med uvodoma in namenoma obeh del, gl. John Behr, »Saint Athanasius on "Incarnation",« v: Niels Henrik Gregersen, ur., *Incarnation. On the Scope and Depth of Christology* (Minneapolis: Fortress Press, 2015), 81–84. Prim. Anatolios, *Athanasius: The Coherence of His Thought*, 26–84.

[6] Za pregled Atanazijevega učenja o Logosu in njegovih razlag, gl. Louis Bouyer, *L'incarnation et l'Église-Corps du Christ dans la théologie de saint Athanase* (Paris: Les Éditions du Cerf, 1943), 51–84; Leonhard Atzberger, *Die Logoslehre des hl. Athanasius, ihre Gegner und unmittelbaren Vorläufer: Eine dogmengeschichtliche Studie* (Hildesheim: G. Olms, 1975); Charles Kannengiesser, »Le Verbe de Dieu selon Athanase d'Alexandrie.« *Laval Théologique et Philosophique* 45, št. 2 (1989), 229–242.

[7] Gl. Alvyn Pettersen, *Athanasius and the Human Body* (Bristol: The Bristol Press, 1990), 94–105.

Atanazij torej Logosovo učlovečenje, njegovo božansko pojavitev, razlaga v tesni spregi s Pavlovimi besedami o oznanjevanju križanega Kristusa (prim. 1 Kor 1,23). Pri tem »›pohujšanja križa‹ ne nadomešča s ›pohujšanjem učlovečenja‹ ali ›posameznim pohujšanjem‹, marveč nasprotno uporablja besedo *učlovečenje* v mnogo širšem pomenu, kot je postalo običajno v teologiji,« kot sklene John Behr, ki dodaja: »›Očitno Logosovo ponižanje‹ ni zgolj kenotično sámoizpraznjevalno dejanje Božje osebe, ki sprejme človeško naravo, marveč gre za njegovo ›očitno ponižanje na način križa‹«.[8] Atanazijevo razumevanje učlovečenja torej še zdaleč ni omejeno zgolj na božični dogodek rojstva, marveč se tudi sam vklaplja v širšo patristično tradicijo, ki je to izrazila na simbolen način: lesene jasli so že vnaprej upodabljale les križa.

Za temeljitejše razumevanje dela *O učlovečenju* je potrebno vsaj nakazati še nekatere poudarke predhodnega dela *Zoper pogane*. V njem Atanazij preko govora o malikovalstvu pravzaprav spregovori o izvoru zla v splošnem, za katero zatrdi, da ga v začetku ni bilo in zato zlo tudi ni lastna značilnost ustvarjenin, marveč predstavlja odklon od pravega odnosa med Bogom in človekom.

Nadalje je potrebno poudariti, da v Atanazijevi misli ni nikakršne sledi o tem, kar so pozneje teologi imenovali *predučlovečeni Logos*, Beseda pred učlovečenjem. Ta misel je cerkvenim očetom tuja. Atanazij zatrjuje, da je bil že v začetku »naš Odrešenik Jezus Kristus« tisti, po katerem je Bog ustvaril svet in človeka po svoji podobi. Atanazij opozarja na to, kaj smo »zagrešili« od začetka, da smo se obrnili od zrenja Božje podobe, vendar ne v »klasični« shemi: stvarjenje, padec, zgodovina odrešenja, učlovečenje, marveč že v začetku govori o Odrešeniku Kristusu.

V 41. poglavju dela *Zoper pogane*, ki je eno teološko najpomembnejših in zgoščenih poglavij, Atanazij prej začrtani vzorec odnosa med Bogom in ljudmi, v katerem Bog ljudem podeli delež moči svojega Logosa, da bi lahko ostali v občestvu z njim, zdaj uporabi za razlago celotnega Božjega stvarstva. V okviru stvarstva kot celote ponovno premisli vzorec, ki ga

[8] Behr, »Saint Athanasius on "Incarnation",« 84.

je vzpostavil Odrešenik Jezus Kristus v svojem odrešenjskem delu. Nadalje je zanimivo, kako s pomočjo glagola ἐπιβαίνω (stopiti [na], nastopiti, priti …) poveže prihod Logosa v kozmos in vstop v telo, v katerem umre, da bi najprej oživil to telo, potem pa tudi vzpostavil red v celotnem kozmosu. Potrebno je vedeti, da Atanazijev opis prihoda Logosa v stvarstvo ne zadeva zgolj njegove prisotnosti v njem, marveč gre bolj za preustvarjanje, preobražanje stvarstva, ki je sámo po sebi usmerjeno k padcu in razkroju, prisotnost Logosa pa ga oživi in mu nakloni red oz. smisel, *logos*, v končni predpostavki pa tudi večnost. Atanazij namreč stvarstvo v temelju razume kot Cerkev. Temu sledi še ena zanimivost: Atanazij ponudi nasploh prvi, najstarejši razvit teološki razmislek o stvarjenju *ex nihilo*.[9] Ker je vse ustvarjeno iz nič, je torej v sebi nujno netrajno, razpadljivo, nagnjeno k vrnitvi v nič. Toda prav na križu, kjer se srečata transcendenca in imanenca, Logos z novo ustvarjalnostjo ozdravlja to izvirno načetost biti in jo preustvarja, ji daje sijaj večnosti.

Datacija traktata *O učlovečenju*

Več težav nastopi pri dataciji dela, saj tako goreč nasprotnik Arija, kot je bil Atanazij, tega očeta krivoverstva v delu sploh ne omenja, čeravno obravnava teološke tematike, ki so zelo blizu tistim iz arijanske kontroverze. Arijevo učenje je obsodil že aleksandrijski škof Aleksander, na veliki zvon pa so njegove zmotne trditve prišle med nicejskim koncilom leta 325. V osnovi je šlo za dve zmoti: da Logos ni večen in da je ustvarjenina; temu pa logično sledi, da Logos Očeta ne pozna popolnoma, da je spremenljiv, da ni Bog v takem smislu, kot je Oče, marveč »zgolj« prva in najbolj popolna ustvarjenina, preko katere se je zgodilo stvarjenje vsega ostalega. Ravno učlovečenje Logosa pa je bilo za arijance kronski argument za subordinacionizem, to je njegovo podrejenost Očetu tudi glede samega božanskega bistva. V delu *O učlovečenju* se zato Atanazij

[9] *Zoper pogane* 41.2–3. Prim. Behr, »Saint Athanasius on "Incarnation",« 91.

spopade s številnimi izmed postavljenih problemov. Zanj je Logos večen, neustvarjen in popolnoma pozna Očeta, saj je Sin, Moč in Modrost Očeta. Vprašanje o tem, zakaj Atanazij Arija oz. njegovih naukov v delu ne omenja, je tako več kot na mestu.

Na to zagonetno vprašanje so strokovnjaki iskali odgovore v različnih smereh. Nekateri so sploh zanikali Atanazijevo avtorstvo in so delo pripisali nekemu drugemu Atanaziju. Zopet drugi so mnenja, da gre za Atanazijevo zgodnje delo, morda najzgodnejše, saj bi potemtakem moralo nastati še pred vznikom arijanske kontroverze, torej pred 324, če že ne celo pred 318. Po drugi strani so na podlagi rahlih namigov iz besedila, ki govorijo o oddaljenosti od Aleksandrije, sklepali, da je traktat nastal za časa enega izmed Atanazijevih izgnanstev, namreč med tretjim izgnanstvom v egiptovski puščavi (okrog leta 362), ko Atanazij napiše tudi nemalo ostalih del. Toda v teh letih smo priča neoarijanskemu gibanju Aetija in Evnomija, da ne omenjamo teoloških problemov, ki jih je sprožil Apolinarij, zato je skorajda neverjetno, da Atanazij ne bi odgovarjal na nobeno izmed teh težav. Še največ odobravanja glede datacije besedila je požela hipoteza, da je delo *O učlovečenju* nastalo za časa Atanazijevega prvega izgnanstva (335–337), na kar napotuje velika podobnost med kristološko terminologijo prazniških pisem (*Epistulae festales*) iz tistega časa in določena vsebinska odvisnost od znamenitega apologetskega dela *Praeparatio evangelica* Evzebija Cezarejskega. Če je bil slednji zaradi svojega političnega oportunizma – s tem pa tudi zmernega arianizma – veliko bližje konstantinovskemu razumevanju krščanstva, kar se je odslikavalo tudi v njegovem univerzalističnem razumevanju učlovečenja, ki naj bi se zgodilo predvsem z namenom razodetja pravega in edinega Boga ter s tem povezanega kulta, je za Atanazija – kot bi želel zavestno dati nasprotne poudarke – značilno naslednje: krščanstvo pomeni učlovečenje in prihod Logosa v meso, da bi človeku, zaznamovanemu s krivdo in razpadljivostjo, vrnil prvotno skladnost z Božjo podobo. Kot da bi s svojim delom *O učlovečenju* Atanazij želel predstaviti alternativo evzebijanskemu pozunanjenemu modelu krščanstva in obrniti pozornost na Logosovo presežnost in božanskost. Tišina glede arianizma v tej

perspektivi ustreza tedanjemu političnemu vzdušju: Atanazij verjetno ni želel še dodatno vznemirjati cesarja, ki mu je bil že tako nasproten, in ostalih svojih nasprotnikov, ali pa lahko v njej razumemo željo po predstavitvi nauka, ki je karseda objektivna in se ne ustavlja v močvirju trenutne polemike.

Zgradba dela

Uvodoma (*O učlovečenju* 1) avtor pojasni, da od klasičnih apologetskih tem traktata *Contra gentes* prehaja h govoru o učlovečenju Besede, kjer bo seveda nasprotovanje poganskim prepričanjem znova igralo pomembno vlogo, saj je bilo poganskim sodobnikom potrebno utemeljiti, kako je vera v Logos, ki se poniža in postane človek, lahko smiselna. Pri tem ne gre brez razmisleka o stvarjenju, saj je z Besedo, z Logosom kot takim, Oče sploh ustvaril svet in tako za odrešenje vsega ustvarjenega ne more uporabiti drugega.

Prvi vsebinski del (*O učlovečenju* 2–7) je posvečen obravnavi predhodnikov Logosovega učlovečenja znotraj ojkonomije odrešenja, torej govoru o prvem stvarjenju in padcu človeka kot neizbežnem dejavniku, ki je potreben za razumevanje učlovečenja, saj je človek zaradi neposlušnosti izgubil prvotno bogopodobnost.

V drugem delu (*O učlovečenju* 8–10) Atanazij razloži učlovečenje Logosa v smislu zmage nad smrtjo in podaritve nerazpadljivosti človeku.

Tretji del (*O učlovečenju* 11–16) je posvečen razmisleku o tem, kako Logosovo učlovečenje pravzaprav pomeni obnovitev človeka po Božji podobi in kako mu je s tem podarjen dar nadnaravnega spoznanja.

V četrtem delu (*O učlovečenju* 17–32) aleksandrijski teolog spregovori o sredstvih, s katerimi je Kristus dokončal delo učlovečenja. Najprej predstavi odrešilno vrednost Logosovega učlovečenja (17–19), ki se kaže v tem, da je Logos s privzetjem mesa razodel svojo božanskost in božansko naravo Očeta. Nato Atanazij spregovori o tem, kako je Logos s svojo smrtjo plačal

dolg vsega človeštva (20–25), in še o tem, kako je z vstajenjem vsem pridobil nerazpadljivost (26–32).

Peti del je namenjen soočenju z nevero Judov (*O učlovečenju* 33–40), šesti pa z ugovori poganov (41–55).

Delo zaključi sklepna spodbuda k študiju Svetega pisma in krepostnemu življenju (*O učlovečenju* 56-57).

V splošnem lahko govorimo o treh koncentričnih krogih Atanazijeve argumentacije, pri čemer ne gre za golo ponavljanje, temveč za vedno globlje vstopanje v eno in isto skrivnost, z namenom, da bi jo predstavil kot eksistencialno relevantno za svoje naslovnike. V poglavjih 2–16 srečamo prvo in osnovno predstavitev skrivnosti učlovečenja, ki govori o celostnem vidiku Božjega učlovečenja znotraj zgodovine odrešenja: Logos se je razodel v mesu, da bi človeku vrnil nerazpadljivost in pravo spoznanje Boga. V poglavjih 17–32 tematiko poglobi z odgovorom na konkretnejša vprašanja, kot so: kakšno je bilo dejansko Kristusovo telo oz. kako ga je Logos uporabil, da je izvršil svoj namen. Kristusovo telo je bilo, tako razlaga Atanazij, konkretno in človeško, Logos pa ga je uporabil za to, da je razodel svojo božanskost preko čudežev, da je osvobodil človeka smrti in da mu je z vstajenjem povrnil nerazpadljivost. Tretji krog argumentacije se razširi v poglavjih 35–55, ko avtor odgovarja pomislekom tako Judov kot Grkov oz. poganov: Logosovo učlovečenje je uresničitev starozaveznih prerokb in je razumno.

Atanazijev nauk o učlovečenju

Za Atanazija Aleksandrijskega spada skrivnost Kristusovega učlovečenja v samo srčiko krščanskega misterija, kar je razvidno iz večine njegovih del, ne le iz traktata *O učlovečenju*.[10] Njegova soteriološka, to je na odrešenje osredotočena teologija iz predhodnega izročila nedvomno črpa različne značilne teološke

[10] Za teološko obravnavo spisa *O učlovečenju*, gl. Weinandy, *Athanasius: A Theological Introduction*, 27–48.

teme, kot so Jezusova smrt v smislu odkupnine oz. spravnega zadoščenja, zmaga križa, zmagoslavje nad hudičem, priprava poti v nebesa … Toda Atanazijevo soteriologijo bi lahko povzeli s preprosto antitezo: učlovečenje – pobožanstvenje.[11] Beseda je postala meso z namenom, da bi človek zaživel na Božji način, da bi bil deležen pobožanstvenja (gr. *theōsis*). Atanazij je prvi, ki to izrazi s tem, kar bo pozneje postala slavna maksima o pobožanstvenju človeka: »Kajti učlovečil se je, da bi se mi pobožili.« (*O učlovečenju* 54.3) Na tej premisi je vzhodna krščanska teologija razvila veliko bolj pozitivno antropologijo kot zahodna, saj človeku ni obljubljena zgolj vrnitev v rajsko stanje, ampak mu je s Kristusovim učlovečenjem – in vsem njegovim odrešilnim delom – ponujena možnost vstopa v Božje življenje, kar pomeni zaživeti na Božji način. S tem Atanazij pravzaprav povzema svoje celotno delo in posledično celotno Kristusovo odrešilno delo: v aleksandrijčevi misli je ključen poudarek na tem, da se je Kristus, Božji Logos, učlovečil *zaradi nas*. Učlovečenje se torej zgodi zaradi pobožanstvenja človeka, to je, da po eni strani človek postane deležen Kristusove zmage nad smrtjo in obnove nerazpadljivosti, po drugi strani pa povrnitve spoznanja Boga in obnove bogopodobnosti oz. bogosinovstva.

Ta nauk o utelešenju z namenom pobožanstvenja je treba razumeti v kontekstu odrešenjsko-zgodovinske vizije, v kateri sta izguba neposrednega spoznanja Boga in nepokvarljivosti posledici Adamovega greha. Skladno s tem se lahko človek vrne k Bogu le pod pogojem, da se je zaradi utelešenja Logosa lahko neposredno srečal z njim in si s prisotnostjo Logosa v človeškem telesu načeloma spet zagotovil nesmrtnost. Tako je bilo kljub vsem težavam vzpostavljeno prvotno stanje človeka: njegov položaj se je izboljšal do te mere, da ga je dejansko mogoče obravnavati kot novo stvaritev. V prihodnosti človeštvo kot tako ni moglo nikoli več izgubiti svojih privilegijev, s katerimi je bilo obdarjeno

[11] Gl. Johannes Roldanus, *Le Christ et l'homme dans la théologie d'Athanase d'Alexandrie: Étude de la conjonction de sa conception de l'homme avec sa christologie* (Leiden: E. J. Brill, 1977); Basil Studer, *Trinity and Incarnation: The Faith of the Early Church*. Prevedel Matthias Westerhoff (Edinburgh: T&T Clark, 1993), 115–119.

ob stvarjenju. V Besedi, ki je postala človek, mu je bil namreč za vse čase dan delež pri božanskem življenju. V tem pogledu Atanazij presega Ireneja Lyonskega: na rast v bogopodobnosti ne gleda le kot na konec dolgega procesa, ampak kot na bistveno novo stvarjenje, ki se ne bi zgodilo brez greha. Prav tako Atanazij bolj kot Irenej poudarja vero kot začetek zedinjenja z Besedo in s tem procesa postajanja podobni nesmrtnemu Bogu.

Če na delo *O učlovečenju* pogledamo v zgodovinski prizmi teološkega konteksta ob nastanku, hitro ugotovimo, da se Atanazijevo razumevanje krščanstva razlikuje od denimo politično »uspešnejših« teologov Evzebija Cezarejskega in Laktancija. Zanju velja, da je krščanstvo v prvi vrsti resnično spoznanje, ki ljudem razodeva pravilno češčenje pravega Boga, in pa ustrezen skupek moralnih pravil. Bogočloveška skrivnost Jezusa Kristusa je tako zvedena na raven učitelja in vzornika. Atanazij na tovrstno, četudi biblično dokaj dobro utemeljeno kristologijo, ni mogel pristati, saj zanj Kristus ni bil zgolj učenik, marveč subjekt krščanstva. Za Atanazija se srce krščanstva skriva ravno v prihodu Besede v podobi človeka, mesa, z namenom, da vse ljudi in celotno stvarstvo preobrazi – pobóži – od znotraj. Nov kult in morala bosta zgolj posledica te resnične duhovne izkušnje učlovečene Besede.[12] To dejstvo pa vzajemno prinaša tudi novo dojemanje *teologije* kot take, saj Kristus, Beseda, ne more biti zgolj nekakšen posrednik med sfero Božjega in človeškega, četudi enega bistva z Očetom, ampak njegova božanskost, bogstvenost, izhaja prav iz tega, da je Bog v bistvu Oče, ki večno poraja Sina – Besedo v močnejšem smislu te *besede*. Atanazij uči, da učlovečenje ne prinese bistvene novosti le za razumevanje krščanstva kot takega v smislu odrešilnega sporočila za ljudi in stvarstvo, ampak tudi za pojmovanje Besede znotraj Trojice.

To dvojnost Atanazij natančno izrazi že na začetku svojega dela: »Odrešenik … se je, ker je po naravi breztelesen in od začetka

[12] Atanazijeva duhovnost, še posebej taka, kot se kaže v delu *O učlovečenju*, je veliko bolj asketska kot filozofsko spekulativna; gl. Nathan Kwok-kit Ng, *The Spirituality of Athanasius: A Key for Proper Understanding of This Important Church Father* (Bern: P. Lang, 2001).

Logos, zaradi človekoljubja in dobrote svojega Očeta vendarle razodel v človeškem telesu zaradi našega odrešenja.« (*O učlovečenju* 1.3) Atanazijev nauk o učlovečenju govori o človekovi potrebi po odrešenju, preko katere se potem dvigamo k vedno globljemu dojemanju Besede, Boga – *ergo*: preko človeka k Bogu.

a) Človek in njegova potreba po odrešenju

Za Atanazijevo antropologijo sta ključna dva temelja: razumevanje človeka v njegovi ustvarjenosti, in to po Božji podobi.[13] Človek je bil ustvarjen po Besedi, Logosu, kar pomeni, da je deležen moči in zmožnosti Božjega Logosa: »Ni zgolj ustvaril človeka, kakor je ustvaril vsa nerazumna bitja na zemlji, ampak ga je naredil *po svoji podobi* in celo za deležnega moči svojega Logosa, tako da so prejeli nekakšne sence Logosa in postali razumni [*logikoi*], posledično pa so lahko za vedno ostali v blaženosti in živeli pravo življenje, ki pripada svetim.« Iz dejstva, da je človek – kot vse ostale ustvarjenine – ustvarjen, in torej nepopoln, izhaja stalen nagib k izničenju, k vrnitvi v nič. Iz dejstva, da je človek ustvarjen po Božji podobi, kar je – kot poseben dar Božje naklonjenosti[14] – njegova *differentia specifica* v primerjavi z ostalimi ustvarjeninami pa izhaja človekova posebna zmožnost občevanja z Bogom.

Koncept Božje podobe pri Atanaziju je tesno ukoreninjen v aleksandrijskem teološkem izročilu: označuje namreč samega Božjega Sina, ki popolnoma *upodablja* Očeta.[15] Iz tega sledi, da poklicanost človeka k bogopodobnosti pomeni postati podoben Božjemu Sinu, pomeni upodobiti Božjo Besedo,[16] in to na način, da postanemo razumni, *logosni* (*logikoi*), na način udeležbe pri bistvu Logosa samega. To pomeni postati deležni Logosovega spoznanja Boga in njegovega delovanja – tako v odnosu do Očeta

[13] Prim. 1 Mz 1,26-27.

[14] Prim. *O učlovečenju* 3 in 8.

[15] Prim. »razsvetljenje evangelija o veličastvu Kristusa, ki je podoba Boga (*eikōn tou theou*)« (2 Kor 4,4); »podoba nevidnega Boga (*eikōn tou theou tou aoratou*), prvorojenec vsega stvarstva« (Kol 1,15).

[16] Prim. »Kajti tiste, ki jih je že vnaprej poznal, je tudi vnaprej določil, naj bodo skladni s podobo (*symmorphous tēs eikonos*) njegovega Sina« (Rim 8,29).

kot v odnosu do samega sebe in sveta –, kar pa ne pomeni, da človek to doseže enkrat za vselej, marveč gre pri tem za dinamičen proces rasti. Bogopodobnost je zmožnost, ki se udejanja, kadar človek svobodno sprejme Božje zapovedi, s tem pa vedno bolj uživa polnost in večnost življenja, kar Atanazij imenuje nerazpadljivost (*aphtharsia*) in nesmrtnost (*athanasia*). Človek, ki je po naravi razpadljiv in umrljiv, je poklican k nerazpadljivosti in nesmrtnosti, kar pa lahko doseže s pokorščino Božjim zapovedim. Če jim nasprotuje – Atanazij padec iz Prve Mojzesove knjige razume v tem smislu –, se vrne k svojemu »naravnemu« stanju, je »usmrčen od smrti.«[17] Toda to stanje po padcu, kot trdi Atanazij, je v sebi vključevalo nasprotje: po eni strani bi moral biti človek zaradi svoje nepokorščine kaznovan, saj v nasprotnem primeru Bog ne bi bil verodostojen, po drugi strani pa se Božji dobrotljivosti ne bi spodobilo, da bi svoje ustvarjenine prepustila hudičevemu propadu (*O učlovečenju* 6). Z drugimi besedami: Bog je moral človeka kaznovati in ga obenem rešiti oz. obnoviti. Atanazij je spričo te dileme jasen: za tovrstno obnovo zgolj človekovo spokorjenje ne zadostuje, saj ne more popraviti posledic nepokorščine, saj se je smrtni razkroj že začel. Zgolj Bog kot tak zmore obnoviti človeka, ki je že izgubil nerazpadljivost.

> »Kaj naj bi torej storil Bog? Ali kaj naj bi storil razen obnove tistega, kar je bilo po Božji podobi, da bi ga ljudje po njej spet lahko spoznali? Toda kako bi se to lahko zgodilo, če ne s prihodom same Božje podobe, našega Gospoda Jezusa Kristusa? Kajti po delovanju ljudi to ni bilo mogoče, saj so zgolj narejeni po podobi; niti po angelih, saj niti oni niso (Božje) podobe. Zato je Božji Logos sam prišel, da bi, ker je bil Očetova podoba, lahko na novo ustvaril človeka po tej podobi.« (*O učlovečenju* 13.7)

Tako premislek o antropoloških razsežnostih potrebe po odrešenju jasno privede do razumevanja Odrešenika samega in njegovega odrešilnega delovanja.

[17] *O učlovečenju* 4.5; prim. 1 Mz 2,16-17.

b) Logos – Odrešenik in njegovo telo

V atanazijanski perspektivi je torej v središče dogajanja odrešenjske zgodovine, torej procesa vrnitve človeka k nerazpadljivosti, če ohranjamo aleksandrijčevo terminologijo, postavljeno Logosovo učlovečenje. Še natančneje rečeno, Atanazij želi poudariti, da Logos udejanja človekovo odrešenje preko svojega *(človeškega) telesa*. Šele privzetje telesa je Logosu omogočilo, da je poplačal dolg vseh in z zmago nad smrtjo človeškemu rodu podelil nesmrtnost.[18] Za razumevanje tega je potrebno izpostaviti dve premisi: povezanost Kristusovega telesa s našim, človeškim telesom in z Logosom. Ker je bilo Kristusovo telo enako našemu, torej umrljivo, je nase vzelo smrt v imenu nas vseh,[19] ker pa je bilo kar najtesneje združeno z Besedo, ki je Življenje sámo, to telo ni moglo ostati v smrti, marveč je, zato ker je bilo deležno življenja Besede, ostalo popolnoma svobodno celo od smrti. Atanazij na ta način razloži, kako oz. zakaj je bilo Kristusovo telo nerazpadljivo, obenem pa je to nerazpadljivost prenesel na celoten človeški rod in ga »imuniziral« pred smrtjo.

Atanazij tu na žalost ne razloži podrobno, zakaj smrt izgubi vso moč, ko jo je enkrat že skušala udejanjiti nad Kristusovim telesom, ali zakaj se ta Kristusova zmaga zares prenese na človeški rod šele ob koncu sveta in ne takoj, saj tudi po Kristusovem prihodu na svet človeštvo še vedno obtežuje greh. Aleksandrinec se v svojem delu zadovolji s preprostim razlaganjem razodetega nauka, in sicer na način, da se sklicuje na pavlinsko idejo o odrešenju kot odkupitvi[20] in janezovsko predstavo o odrešenju kot daru večnega življenja, torej nerazpadljivosti.[21]

Preko Kristusovega telesa pa nam ni vnovič podarjena zgolj nerazpadljivost, marveč tudi bogospoznanje. Natančneje, razlaga

[18] Prim. *O učlovečenju* 20.

[19] Prim. 1 Kor 15,22.

[20] Prim. Rim 3,24; 1 Kor 1,30; 6,20; 7,23; Gal 3,13; 4,5; Ef 1,7; 1,14; Kol 1,14; 1 Tim 2,6; Tit 2,14; Heb 9,12.15; 1 Pt 1,18; Raz 5,9; 14,4.

[21] Prim. Jn 3,15-16; 3,36; 5,24; 6,47; 10,10; 11,25; 17,3; 20,31; 1 Kor 15,42.50.52-54;

Atanazij, se to dogodi preko božanskih delovanj, ki jih opravlja Logos v telesu. Kakor je stvarjenje vidnega omogočilo spoznanje Božjih nevidnih lastnosti, tako vidna dela Kristusovega telesa predočujejo Božjo naravo, ki je skrita v njem. Ta dela so za Atanazija, poleg edinovrstnega rojstva iz Device, predvsem čudeži, izganjanje hudih duhov in vstajenje. Na preroški način dokazujejo, da Logos oživlja Kristusovo telo, ki je resnično in ni zgolj prikazen. Toda Atanazij se ne ustavi zgolj pri svetopisemskih dokazih za to, marveč kot dela Kristusa v mesu dojema tudi krščansko mučeništvo, devištvo in nasploh znake prisotnosti Logosa v svetu. Vse to zaokrožuje povezanost Kristusovega telesa s človeškimi telesi.

Druga plat medalje v Atanazijevi refleksiji o Kristusovem telesu pa je povezanost med njegovim telesom in Logosom. Resnici na ljubo je potrebno priznati, da je tozadevno Atanazij dokaj nenatančen, saj se bolj kot k podrobnim spekulacijam zateka k rabi različnih prispodob: Logos si privzame telo, ga nosi, si ga nadene oz. obleče, v njem prebiva, telo mu pripada, je njegov temelj in *organon*, orodje za delovanje, Logos ga oživlja itd. Na enem mestu resda jasno opredeli, da je to razmerje drugačno kot tisto med Logosom in Očetom ali med Logosom in svetom: »Kajti noben del stvarstva ni ostal brez njega, vsepovsod je napolnil vse stvari, a obenem ostal navzoč pri svojem Očetu. Vendar prihaja spuščajoč se v svojem človekoljubju in s pojavnostjo.« (*O učlovečenju* 8.1) Toda Atanazij ni osrediščen na podrobno razlaganje načina tega odnosa, marveč bolj na prikaz namena privzetja telesa.

3 Zakaj in kako brati Atanazija danes? Nekaj (meta)premislekov

Ker Atanazijevo delo *O učlovečenju* predstavlja nasploh prvi celosten poskus misliti skrivnost učlovečenja v zgodovini krščanske teologije, s tem pa v veliki meri osnovo za vso nadaljnje tozadevno teološko raziskovanje in utemeljevanje, utegnejo sodobnega bralca nemara preplaviti naslednji pomisleki. Zakaj nam je sploh potrebno prebiranje takega po stilu in časovni oddaljenosti starodavnega besedila, ko pa je Cerkev že razumela in razložila pomen učlovečenja? Saj lahko preberemo sintezo krščanskega nauka, strnjeno na nekaj strani katekizma (prim. KKC 456–511). Čemu vso to naporno prizadevanje za hermenevtično premoščanje zgodovinskih in jezikovnih ovir, ko pa se te skrivnosti vendar spominjamo vsako leto za božič, njej na čast postavljamo jaslice in pojemo božične pesmi?

Preden se poglobimo v nekatere vidike, ki jih lahko razvijemo na podlagi Atanazijevega dela, je potrebno opozoriti, da so zgoraj opisana občutja starejša od naše *post*-postmoderne dobe. Leta 1944 je namreč sloviti britanski pisatelj C. S. Lewis za angleško izdajo Atanazijevega dela *O učlovečenju* prispeval uvod z naslovom »O branju starih knjig«.[22] V njem med drugim najprej okrca tiste, ki raje berejo knjige o platonizmu kot Platona samega, ter doda:

> »Vsaka doba ima svoj pogled na svet. Posebej dobro vidi določene resnice in posebej rada dela določene napake. Zato vsi potrebujemo knjige, ki bodo popravile značilne napake našega obdobja. To je smisel starih knjig. …
>
> Edini blažilni ukrep je, da v naših mislih ohranjamo piš čistega morskega vetra stoletij, kar pa lahko storimo le z branjem starih knjig. Seveda ne gre za to, da bi bila preteklost

[22] Pozneje je bil ta Lewisov esej objavljen leta 1970 v njegovi knjigi *God in the Dock*. Od nedavnega je v celoviti obliki na voljo tudi v slovenščini, gl. Clive Staples Lewis, »O branju starih knjig,« *Tretji dan* 49, št. 1 (2022): 94–98.

> kakorkoli pravljična. Ljudje takrat niso bili nič pametnejši kot danes; delali so toliko napak kot mi. Vendar ne istih. Ne bodo nam laskali v napakah, ki jih že delamo; in njihove lastne napake, ki so zdaj odkrite in otipljive, nas ne bodo ogrožale. Dve glavi sta boljši od ene; ne zato, ker bi bila katera od njiju nezmotljiva, temveč zato, ker je malo verjetno, da se bosta zmotili v isti smeri.«

V tej prizmi lahko tudi pričujoča knjiga pripomore k svežini dojemanja osrednjih vsebin krščanstva. Od nas namreč terja spraševanje: kaj sploh mislimo s tem, ko govorimo o »učlovečenju«?

Dinamična aktualnost učlovečenja

Če bi v Atanazijevem delu želeli najti konkretne duhovne razlage za svetopisemsko pripoved o rojstvu Odrešenika, bi jih iskali zaman. Že bežno poznavanje antičnih gnostikov namreč razkriva, da ni povsem samoumevno, kako kristjani dojemamo dve različni evangeljski učenji – učlovečenje Logosa v Janezovem prologu z »Beseda je postala meso [*ho logos sarx egeneto*]« (Jn 1,14) ter Matejevo in Lukovo poročilo o rojstvu Jezusa (Mt 1,1–2,12; Lk 1,5–2,52) – na enoten oz. komplementaren način. Branje Atanazijevega dela *O učlovečenju* zna presenetiti z ugotovitvijo, da avtor skorajda ne omenja Jezusovega rojstva v skladu z Matejevim oz. Lukovim poročilom. Zgolj nekajkrat bolj spotoma omeni rojstvo iz Device, oziroma način, kako si je Logos oblikoval telo iz Device kot tempelj, v katerem bo prebival.[23] Za aleksandrijskega teologa je Logosovo učlovečenje predvsem temeljna paradigma krščanstva in obzorje, na katerem se izvršuje Božja skrb za rešenje človeštva.

Podobno zna morda presenetiti dejstvo, da se Atanazijev govor o Kristusovih čudežih ne dotika toliko tistih iz evangelija, marveč – ko je dokazal »razumnost« Gospodovega trpljenja na

[23] Prim. *O učlovečenju* 8, 18, 20, 33, 37.

križu – tistih, ki jih Kristus danes izvršuje v ljudeh, ki so sprejeli vero križa,[24] s čemer dokazujejo vstajenje telesa, tistega, ki ga je obudil Kristus.[25] Atanazijevo pojmovanje učlovečenja je torej veliko širše od običajnega: učlovečenje ni zgolj dogodek iz preteklosti, saj telesa, ki si ga je v Devici privzel Logos ter z njim trpel, umrl in vstal, ni mogoče ločiti od mističnega Kristusovega telesa, namreč tistih, ki z vero v križ premagujejo razpadljivost smrti. Tudi ko Atanazij tematizira smrt in vstajenje Kristusovega telesa,[26] ne omenja evangeljskih pripovedi o Vstalem, marveč govori o načinu življenja kristjanov danes, ki z vero dokazujejo, da se ne bojijo smrti.

Logosovo učlovečenje, njegova prva paruzija, torej ni zgolj enosmerno delovanje Boga v smeri človeštva, ampak pomeni vzpostavitev recipročne in transformativne dinamike med Logosovim spustom v stvarstvo in privzetjem telesa na eni ter tistimi, ki so z vero v logiko križa postali deli njegovega telesa, Cerkve na drugi strani – dinamike od stvarjenja k preustvarjanju, od razpadljivosti k nerazpadljivosti, od smrti k življenju.[27]

Pobožanje oz. teoza (*theosis*)

Ena najznamenitejših povedi pričujočega dela *O učlovečenju* je, kot je bilo omenjeno že zgoraj, Atanazijev znameniti izraz, t. i. »obrazec zamenjave« – »Kajti učlovečil se je, da bi se mi pobožili (*autos gar enēnthrōpēsen, hina hēmeis theopoiēthōmen*)«.[28] Kakor v tem primeru, tudi v ostalih Atanazij uporablja predvsem glagol *theopoieō* (narediti [za] boga).

V tej »ponarodeli« misli se Atanazij navezuje na veliko starejšo in veliko bolj tehnično misel Ireneja Lyonskega: »Jezus Kristus, naš Gospod, je zaradi svoje neizmerne ljubezni postal to, kar

[24] Prim. *O učlovečenju* 28.
[25] Prim. *O učlovečenju* 44.
[26] Prim. *O učlovečenju* 20–32.
[27] Prim. »Saint Athanasius on "Incarnation",« 97–98.
[28] *O učlovečenju* 54.3.

smo mi, da bi mi postali to, kar je on (*factus est quod sumus nos, uti nos perficeret esse quod et ipse*)« (*Zoper krivoverstva* 5.Uvod).[29] Tako kot Irenej tudi Atanazij vidi odrešenje v smislu preusmeritve padlega človeštva k božanskemu načinu bivanja. Zgolj temeljna polarnost med neustvarjenim Bogom in iz nič ustvarjenim človeštvom je lahko podlaga za to Atanazijevo izjavo.

Zaradi padca je bilo človeštvo pritegnjeno k polu ustvarjenega in nagnjeno k vrnitvi v nič, medtem ko je šele utelešenje Logosa obrnilo smer tovrstnega gravitacijskega privlaka. Zaradi zbliževanja neustvarjenega in ustvarjenega v Kristusu, zaradi njegove hkratne »drugačnosti« in »bližine« v odnosu do nas je človeštvo zdaj pritegnjeno k nasprotnemu polu, to je k neustvarjenemu. Atanazij namreč pravi, da se je Kristus razodel v telesu, zato da bi dobili predstavo o nevidnem Očetu, in je prenašal žalitve ljudi, da bi lahko podedovali nerazpadljivost. Sadovi pobožanja človeštva, ki ga je privzel Logos, so spoznanje Boga in osvoboditev od razpadljivosti.

Atanazijeva refleksija o teozi se na podlagi opisanega kristološkega modela razraste v njegovih polemikah zoper arianizem. Čeravno na žalost tu ni prostora za podrobnejšo seznanitev s problematiko, lahko omenimo zgolj ključne poudarke. Ker je Sin neustvarjen, ni bilo potrebno, da bi bil tudi sam pobožen, kot so trdili arijanci – pobožano je bilo zgolj njegovo meso –, marveč, ravno nasprotno, on sam pobožuje. Sin lahko ljudi napravlja za bogove le v primeru, če je on sam istega bistva kot Oče. Atanazija veliko bolj zanima, »zakaj« je bilo potrebno, da je bila Kristusova človeškost pobožena – zaradi našega odrešenja –, kot pa, »kaj« v njej je bilo pobožano.

Čeprav Atanazij zavrne origenistično ozko razumevanje pobožanja predvsem človeškega uma (*nous*), lahko v delu *O učlovečenju* vseeno zaslutimo določeno ožje pojmovanje teoze, kjer gre predvsem za osvoboditev od smrti in razpadljivosti. Če pogledamo celoten aleksandrinčev opus, vidimo, da za razliko

[29] Za Atanazijevo razumevanje pobožanja, ki niha med poganskim in krščanskim pojmovanjem, gl. Norman Russell, *The Doctrine of Deification in Greek Patristic Tradition* (Oxford: University Press, 2004), 166–188.

od tega zgodnjega, bolj intelektualističnega razumevanja učlovečenja/pobožanja njegovi poznejši protiarijanski spisi razširijo pomenski horizont teoze z naslednjimi poudarki: povišanje človeške narave skozi deleženje Božjega življenja, posinovljenje s strani Boga, prenova človeške narave na način deleženja Božje narave, deleženje na ljubezenski vezi med Očetom in Sinom, ter, končno, vstop v nebeško kraljestvo, v podobnost s Kristusom.

Vsekakor je pomenljivo, da se nauk o pobožanju razvije v tesni navezani na premislek o mesu, o človeškem telesu, ki je prav tako namenjeno teozi. Na drugem mestu Atanazij takole tematizira *communicatio idiomatum* Logosa in mesa: »Če se namreč dela Logosove božanskosti ne bi zgodila prek telesa, človeštvo ne bi bilo pobožano; in če lastnosti mesa ne bi bile pripisane Logosu, se jih ljudje ne bi popolnoma rešili.« (*Contra Arianos* 3.33) Atanazij ponavlja, da se učlovečenje Logosa ni zgodilo z namenom, da bi napredoval Logos, ampak da bi napredovalo telo: »Logos je prišel prebivat med nas, da bi odrešil človeški rod, Logos je postal meso, da bi ga posvetil in pobožil.« (*Contra Arianos* 3.39)

Realizem učlovečenja zoper moralizem

Atanazijev nauk o pobožanju, ki uravnotežuje realno in etično pojmovanje teoze, je tesno povezan z odrešilnim delovanjem in ne toliko z doseganjem določene moralne odličnosti. Ko prebiramo fascinantno 7. poglavje, se zdi, kot da bi Atanazij že vnaprej odgovarjal Pelagiju, z njim pa vsem, ki, zapadli v zmoto zgolj moralističnega dojemanja krščanstva, poudarjajo predvsem človeški trud za dosego odrešenja. Aleksandrinec je pri tem vprašanju realist, saj priznava, da se človek sam ne more rešiti iz padlega stanja.

> »Kaj naj bi se torej zgodilo ali kako naj bi Bog ravnal? Ali naj bi od ljudi zahteval spreobrnjenje [*metanoia*] zaradi njihovega prestopka? Kajti to bi lahko kdo razglasil za vredno Boga; kot da bi se, tako kot so ljudje zaradi prestopka postali podvrženi

> razkroju, zaradi spreobrnjenja lahko usmerili nazaj na pot nerazpadljivosti.«[30]

Atanazij priznava, da je v zablodi tisti, ki meni, da moremo zgolj s svojim moralnim spreobrnjenjem preokreniti razpadljivo naravo – to zmore zgolj božanski Logos:

> »Poleg tega pa spreobrnjenje ljudi ne reši od pogojenosti z njihovo naravo, marveč jih zgolj zadrži od grešnih dejanj. Če bi šlo le za prestopek in ne za posledičen razkroj, bi spreobrnjenje lahko zadostovalo. Toda če je ljudem, ko je prestopek enkrat dobil zagon, zavladal razkroj, ki zadeva njihovo naravo, in jim je bila odvzeta milost bogopodobnosti, kakšen nadaljnji korak je bil potreben? Ali kdo je bil potreben za tako milost in tak preporod [*anaklēsis*], če ne Božji Logos, ki je prav tako na začetku vse ustvaril iz nič? Njemu je namreč pripadalo, da je razpadljivo prepeljal nazaj v nerazpadljivost in da je ohranil nedotaknjeno upravičeno Očetovo zahtevo glede vsega.«[31]

Tovrsten realističen premislek o učlovečenju lahko torej predstavlja tudi zdravilo zoper pretiran moralizem, ki je mestoma značilen tudi za patristično misel.

4 O SLOVENSKEM PREVODU

Prevod je narejen na podlagi sodobne kritične izdaje grškega besedila: Kannengiesser, C., ur. 2000. *Athanase d'Alexandrie: Sur l'Incarnation du Verbe*. 4. natis. Sources chrétiennes 199. Pariz: Les Éditions du Cerf (prim. Sources chrétiennes 18).

Odločitev glede prevajanja polisemantične besede λόγος (*logos*) ni bila lahka. Navzlic bolj ustaljenemu prevedku »Beseda« je hitro pretehtala odločitev za kalkirano prevajanje z »Logos«,

[30] *O učlovečenju* 7.2.
[31] *O učlovečenju* 7.3–5.

čemur je botrovalo dejstvo, da je slednji termin moškega spola in je torej identifikacija s Kristusom precej bolj naravna.

Kar zadeva pridevnik θεῖος (*theios*) prevod sledi bolj uveljavljeni tradiciji prevajanja z »božanski«, čeravno se vsled razlikovanju od semantičnega polja poganskih božanstev v zadnjem času uveljavlja tudi prevedek »bogstven«, ki bolje odraža, da se v večini primerov pri Atanaziju ta pridevnik nanaša na Božje bistvo, na njegovo božansko naravo, božanskost, bogstvenost, ne pa na različna (poganska) božanstva.

Bibliografija

Kritične izdaje

Thomson, Robert W., ur. *Athanasius. Contra Gentes and De Incarnatione*. Oxford Early Christian texts. Oxford: Claredon Press, 1971.

Kannengiesser, Charles, ur. *Athanase d'Alexandre. Sur l'incarnation du Verbe*. Sources chrétiennes 199. Pariz: Les Éditions du Cerf, 1973.

Meijering, Eginhard Peter, ur. *Athanasius, Contra gentes. Introduction, Translation and Commentary*. Philosophia Patrum 7. Leiden: Brill, 1984.

Prevodi

Angleški:

Behr, John, prev. *Saint Athanasius. On the Incarnation*. Popular Patristics Series. Yonkers, N.Y.: St Vladimir's Seminary Press, 2012.

Francoski:

Camelot, Pierre Thomas, prev. *Athanase d'Alexandrie. Contre les païens et sur l'incarnation du Verbe*. Sources chrétiennes 18. Pariz: Les Éditions du Cerf, 1947.

Italijanska:

Borghini, Bonifacio, prev. *S. Atanasio. Incarnazione del Verbo; Vita di Antonio*. Alba: Edizioni Paoline, 1972.

Bellini, Enzo, prev. *Atanasio. L'incarnazione del Verbo*. Collana di testi patristici 2. Roma: Città Nuova, 1976.

Nemški:

Meijering, Eginhard Peter, prev. *Athanasius, De incarnatione Verbi. Einleitung, Übersetzung, Kommentar*. V sodelovanju z J. C. M. van Winden. Amsterdam: J.C. Gieben, 1989.

Sirski:

Thomson, Robert W., ur. *Athanasiana syriaca*. Part I: 1. *De Incarnatione*. 2. *Epistula ad Epictetum*. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium 257-258 (Scriptores Syri 114-115). Louvain: Secrétariat du CorpusSCO, 1965.

Srbski:

Jakšić, Stanimir, prev. *Atanasije Veliki. Protiv idola; O očovečenju Boga logosa*. Svetootačko bogoslovlje 5. Novi Sad: Beseda, 2017.

Španski:

Fernández Sahelices, José C., prev. *Atanasio. La encarnación del Verbo*. 2. izdaja. Biblioteca de patrística 6. Madrid: Editorial Ciudad Nueva, 1997.

Portugalski:

Santo Atanásio. Contra os pagaos; A encarnaçao do Verbo; Apologia ao imperador Constâncio; Apologia de sua fuga; Vida e conduta de S. Antao. Patrística 18. São Paulo: Paulus, 2002.

Študije

Anatolios, Khaled. *Athanasius*. London: Routledge, 2004.

Anatolios, Khaled. *Athanasius: The Coherence of His Thought*. London: Routledge, 1998.

Anatolios, Khaled. "Athanasius's Christology Today: The Life, Death, and Resurrection of Christ in *On the Incarnation*." V: Peter W. Martens, ur. *In the Shadow of the Incarnation. Essays on Jesus Christ in the Early Church in Honor of Brian E. Daley, S.J.*, 29–49. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press, 2008.

Atzberger, Leonhard. *Die Logoslehre des hl. Athanasius, ihre Gegner und unmittelbaren Vorläufer: Eine dogmengeschichtliche Studie*. Hildesheim: G. Olms, 1975.

Behr, John. »Saint Athanasius on "Incarnation".« V: Niels Henrik Gregersen, ur. *Incarnation. On the Scope and Depth of Christology*, 79–98. Minneapolis: Fortress Press, 2015.

Bouyer, Louis. *L'incarnation et l'Église-Corps du Christ dans la théologie de saint Athanase*. Paris: Les Éditions du Cerf, 1943.

Casey, Robert Pierce. *The* De Incarnatione *of Athanasius. Part 2, The Short Recension*. Studies and Documents 14. London; Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1946.

Cross, Richard. *The Metaphysics of the Incarnation: Thomas Aquinas to Duns Scotus*. Oxford: University Press, 2002.

Edwards, Denis. »Incarnation and the Natural World: Explorations in the Tradition of Athanasius.« V: Niels Henrik Gregersen, ur. *Incarnation. On the Scope and Depth of Christology*, 157–176. Minneapolis: Fortress Press, 2015.

Gaudel, Auguste. s. v. »Incarnation.« V: G. Jacquemet, ur. *Catholicisme: hier, aujourd'hui, demain*. 5. zvezek, col. 1411–1436. Pariz: Letouzey et Ané, 1948.

Gregersen, Niels Henrik, ur. *Incarnation. On the Scope and Depth of Christology*. Minneapolis: Fortress Press, 2015.

Gwynn, David Morton. *Athanasius of Alexandria: Bishop, Theologian, Ascetic, Father*. New York: Oxford University Press, 2012.

Hanson, Richard Patrick Crosland. *The Search for the Christian Doctrine of God: The Arian Controversy*. Edinburgh: T. & T. Clark, 1988.

Kannengiesser, Charles. »Le Verbe de Dieu selon Athanase d'Alexandrie.« *Laval Théologique et Philosophique* 45, št. 2 (1989), 229–242.

Leithart, Peter J. *Athanasius*. Grand Rapids, MI: Baker Academy, 2011.

Lewis, Clive Staples. »O branju starih knjig,« Prevedel Jan Dominik Bogataj. *Tretji dan* 49, št. 1 (2022): 94–98.

Meijering, Eginhard Peter. *Orthodoxy and Platonism in Athanasius: Synthesis or Antithesis?* Leiden: E.J. Brill, 1974.

Mandac, Marijan, prev. *Atanazije Veliki. Pisma o Kristu i Duhu*. Makarska: Služba Božja, 1980.

Morales, Xavier. *La théologie trinitaire d'Athanase d'Alexandrie*. Collection des études augustiniennes – Série Antiquité 180. Pariz: Institut d'Etudes Augustiniennes, 2006.

Movrin, David. *Izviri meništva (Življenje svetega Antona; Življenje svetega Pahomija)*. Zbirka Cerkveni očetje 12. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2011.

Müller, Guido. *Lexikon Athanasianum*. Berlin: Walter de Gruyter, 1944–1952.

Ng, Nathan Kwok-kit. *The Spirituality of Athanasius: A Key for Proper Understanding of This Important Church Father*. Bern: P. Lang, 2001.

Pettersen, Alvyn. *Athanasius and the Human Body*. Bristol: The Bristol Press, 1990.

Pettersen, Alvyn. *Athanasius*. London: G. Chapman, 1995.

Ranft, Patricia. *How the Doctrine of the Incarnation Shaped Western Culture*. Lanham: Lexington Books, 2013.

Rea, Michael, ur. *Oxford Readings in Philosophical Theology. Volume 1: Trinity, Incarnation, Atonement*. Oxford: University Press, 2009.

Roldanus, Johannes. *Le Christ et l'homme dans la théologie d'Athanase d'Alexandrie: Étude de la conjonction de sa conception de l'homme avec sa christologie*. Studies in the History of Christian Thought 4. Leiden: E. J. Brill, 1977.

Russell, Norman. *The Doctrine of Deification in Greek Patristic Tradition*. Oxford Early Christian Studies. Oxford: University Press, 2004.

Ryan, George J. *The* De Incarnatione *of Athanasius. Part 1, The Long Recension Manuscripts*. Studies and Documents 14. London; Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1945.

Studer, Basil. *Trinity and Incarnation: The Faith of the Early Church*. Prevedel Matthias Westerhoff. Edinburgh: T&T Clark, 1993.

Weinandy, Thomas G. *Athanasius: A Theological Introduction*. Aldershot: Ashgate, 2007.

Atanazij Aleksandrijski

O učlovečenju

Uvod

1. *Ponižanje in učlovečenje Logosa*

1. V predhodnem[1] smo izluščili in med mnogimi točkami izbrali zadosten opis zablode poganov glede malikov in poganskega čaščenja ter načina, kako so si jih prvotno iznašli, saj so si namreč ljudje iz hudobije sami izmislili čaščenje malikov. Po Božji milosti smo se nekoliko dotaknili tudi božanskosti Očetovega Logosa, njegove splošne previdnosti in moči ter tega, da dobri Oče po njem ureja vse stvari in da se vse stvari po njem gibljejo ter v njem prejemajo življenje.[2] Nadalje, blagoslovljeni in resnični ljubitelj Kristusa,[3] bomo v veri naše pobožnosti obravnavali tudi to, kar se nanaša na Logosovo učlovečenje, in bomo predstavili njegovo božansko pojavitev med nami. Tej se Judje posmehujejo in se Grki iz nje norčujejo,[4] mi pa jo častimo, da bi se tvoja pobožnost do Logosa še bolj povečala in pomnožila spričo njegove navidezne nizkosti.

2. Kajti bolj ko je med neverujočimi zasmehovan, bolj priča o svojem božanstvu. Ne le da sam prikazuje kot mogoče to, kar ljudje zmotno mislijo, da je nemogoče,[5] ampak to, kar ljudje

1 Tj. Atanazijev spis *Zoper pogane* (*Contra gentes*), ki vsebinsko stoji pred delom *O učlovečenju*.

2 Prim. Apd 17,28.

3 Nekateri razlagalci so v tem nagovoru razumeli, da je Atanazij spis namenil nekemu Makariju, saj beseda »blagoslovljeni« nastopa v zvalniški obliki (gr. μακάριε), vendar je to malo verjetno, saj gre najverjetneje za fiktivnega »blagoslovljenega in resnično Kristoljubnega« naslovnika.

4 Prim. 1 Kor 1,22.

5 Prim. Mt 19,26.

zasmehujejo kot nespodobno, po svoji dobroti oblači v spodobnost. To, čemur se ljudje v svoji domišljavi modrosti smejijo kot zgolj človeškemu, po svoji moči kaže kot božansko.[6] S svojim navideznim ponižanjem, s križem, si podreja privide malikov. Tiste, ki se norčujejo in ne verjamejo, skrivoma pridobiva za priznanje svojega božanstva in moči.

3. Toda za obravnavo te teme je treba spomniti na to, kar je bilo prej povedano. Samo tako boš lahko spoznal vzrok telesne pojavitve Očetovega tako vzvišenega in tako velikega Logosa in ne boš mislil, kako je posledica njegove lastne narave, da je Odrešenik nosil telo, marveč da se je, ker je po naravi breztelesen in od začetka Logos, zaradi človekoljubja in dobrote svojega Očeta vendarle razodel v človeškem telesu zaradi našega odrešenja.[7]

4. Zato je primerno, da obravnavo te teme začnemo s tem, da spregovorimo o stvarjenju vesoljstva in o Bogu, njegovem Stvarniku, da bi tako lahko ustrezno spoznali, kako je bila prenova[8] stvarstva delo istega Logosa, ki ga je ustvaril na začetku. Ne bo se namreč zdelo neskladno, da je Oče odrešenje ustvarjenega opravil v tistem, po katerem ga je ustvaril.[9]

[6] Odlomek spominja na Pavlovo opredelitev evangelija, prim. 1 Kor 1,17-25. Za Atanazija je učlovečenje Logosa potrebno, ker ga ljudje niso zmogli spoznati s svojo pametjo.

[7] Očetovo človekoljubje in dobrota sta gibalo učlovečenja, medtem ko je naše odrešenje njegov namen. Izraz »zaradi odrešenja nas (διὰ τὴν ἡμῶν σωτηρίαν)« nastopa tudi v nicejski veroizpovedi: »zaradi nas ljudi in zaradi našega odrešenja se je spustil, se utelesil/umêsil in učlovečil (τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα καὶ ἐνανθρωπήσαντα)«.

[8] Gr. ἀνακαίνισις. Beseda je v Atanazijevih delih zelo pogosta, prav on jo je namreč med krščanskimi avtorji prvi uporabil.

[9] Isti Logos je stvarnik in odrešenik ljudi. To načelo bo Atanazij pogosto poudaril v nadaljevanju dela.

A Predhodniki učlovečenja Logosa znotraj ojkonomije odrešenja

2. *Zavrnitev epikurejskega, platonističnega, in gnostičnega in markionitskega pogleda na stvarjenje sveta*

1. O nastanku vesolja in stvarjenju vseh stvari so mnogi zavzeli različna stališča in vsak je to opredelil, kakor mu je bilo všeč. Nekateri namreč pravijo, da so vse stvari nastale same od sebe in naključno; kot na primer epikurejci, ki tvezijo, da univerzalna previdnost ne obstaja, kar govorijo naravnost v nasprotju z očitnimi dejstvi in izkušnjami.

2. Če bi namreč vse imelo svoj začetek samo od sebe in neodvisno od previdnosti, bi vse moralo nastati samo po sebi in bi si moralo biti podobno in brez razlik. Ker je namreč telo samo eno, bi sledilo, da mora biti vse biti sonce ali luna, v primeru ljudi pa bi sledilo, da mora biti vse roka, oko ali noga. Vendar temu ni tako. Nasprotno, vidimo razlikovanje med soncem, luno in zemljo; v primeru človeških teles pa med nogo, roko in glavo. Takšna ločena razporeditev nam ne govori o tem, da so nastala sama od sebe, ampak kaže, da je bil pred njimi vzrok; iz tega vzroka je mogoče razumeti tudi Boga, ki je vse ustvaril in uredil.

3. Toda drugi, med njimi tudi Platon, ki je med Grki tako cenjen, trdijo, da je Bog ustvaril svet iz snovi, ki je obstajala že prej in je bila brez nastanka. Bog namreč ne bi mogel ničesar ustvariti, če snov ne bi že obstajala; tako kot mora za mizarja obstajati pripravljen les, da lahko sploh dela.

4. Toda ko tako govorijo, ne vedo, da Bogu pridajajo šibkost. Če namreč ni sam vzrok snovi, ampak dela stvari le iz že prej obstoječe snovi, se izkaže za šibkega, ker ne more ustvariti ničesar, kar naredi, ne more ustvariti brez snovi; tako kot je nedvomno šibkost tesarja, da brez lesa ne more narediti ničesar potrebnega. Če namreč predpostavljamo, da snov ne bi obstajala, Bog ne bi naredil ničesar. In kako bi se v tem primeru lahko imenoval Stvarnik in Umetnik, če svojo zmožnost ustvarjanja dolguje nekemu drugemu viru, namreč snovi? Če je torej tako, bo Bog

po njihovi teoriji zgolj Obrtnik, ne pa Stvarnik iz nič; saj torej deluje na obstoječo snov, vendar sam ni vzrok snovi. Nikakor ga namreč ne bi mogli imenovati Stvarnik, če ne bi ustvaril snovi, iz katere so nastale ustvarjenine.

5. Krivoverci pa si v globoki zaslepljenosti celo glede besed, ki jih uporabljajo, predstavljajo drugega stvarnika vseh stvari, ki ni Oče našega Gospoda Jezusa Kristusa.[10]

6. Gospod namreč pravi Judom: *Ali niste brali, da ju je tisti, ki ju je ustvaril, od začetka naredil kot moškega in žensko?* In dodal je: *Zaradi tega bo človek zapustil očeta in mater ter se pridružil svoji ženi in bosta dva postala eno meso*. In potem, sklicujoč se na Stvarnika, pravi: *Kar je torej Bog združil, naj človek ne loči*.[11] Kako naj ti ljudje trdijo, da je stvarstvo tuje Očetu? Ali če velja po besedah Janeza, ki povzemajoč vse pravi: *Vse je nastalo po njem in brez njega ni nastalo nič*,[12] kako bi lahko bil stvarnik nekdo drug, ne pa Kristusov Oče?

3. *Božji nauk glede stvarjenja iz nič*

1. Tako torej oni fantazirajo v svoji mitologiji. Toda Božji nauk in krščanska vera[13] njihovo nespametno govorjenje označita za brezboštvo. Učita namreč, da vesolje ni nastalo spontano, brez premisleka, niti iz obstoječe materije, ker Bog ni slaboten, ampak ga je Bog iz nič in brez njegovega predhodnega obstoja ustvaril za obstoj po svoji besedi, kot pravi najprej po Mojzesu: *V začetku je Bog ustvaril nebo in zemljo*;[14] in potem v sila koristni knjigi *Pastir*: »Predvsem veruj, da je Bog en sam, ki je ustvaril in oblikoval vse stvari ter jih iz nič priklical v obstoj.«[15]

[10] Gre za način mišljenja, ki je bil prisoten pri gnostikih, še posebej ga je zagovarjal tudi Markion.

[11] Mt 19,4-6.

[12] Jn 1,3.

[13] Db. vera v skladu s Kristusom.

[14] 1 Mz 1,1.

[15] Hermas, *Pastir* Zapoved 1.1. Za Atanazija, kot tudi za nicejski koncil (*Odloki* 18) Hermasov *Pastir* ni kanonična knjiga, vendar jo zelo priporoča v branje.

2. Na to se sklicuje tudi Pavel, ko pravi: *Po veri spoznavamo, da so bili svetovi urejeni z Božjo besedo, tako da je vidno nastalo iz nevidnega*.[16]

3. Bog je namreč dober, ali bolje, je vir dobrote. Tisti, ki je dober, ne more biti prikrajšan za nič, zato je, ne da bi bil komu nevoščljiv za obstoj, vse naredil iz nič po svojem Logosu, našem Gospodu Jezusu Kristusu. In ker se je med vsemi stvarmi na zemlji posebej usmilil človeškega rodu in ker je ugotovil, da ta rod zaradi svojega izvora ne more za vselej obstati v logiki [*kata ton logon*] svojega obstoja, je ljudi dodatno obdaril. Ni jih zgolj ustvaril, kakor je ustvaril vsa nerazumna bitja na zemlji, ampak jih je naredil *po svoji podobi*[17] in celo za deležne moči svojega Logosa, tako da so prejeli nekakšne sence[18] Logosa in postali razumni [*logikoi*],[19] posledično pa so lahko za vedno ostali v blaženosti in živeli v raju pravo življenje, ki pripada svetim.[20]

4. Ker pa je po drugi strani vedel, kako se lahko človekova volja prevesi na eno ali drugo stran, je že vnaprej okrepil milost, ki jo je dal ljudem, tako da jim je določil postavo in kraj. Prva človeka je namreč pripeljal v svoj rajski vrt in jima dal naslednjo postavo. Če bi ohranjala milost in bi ostala dobra, bi živela v raju brez žalosti, bolečin in skrbi, poleg tega pa bi imela še obljubo nerazpadljivosti v nebesih.[21] Če pa bi prestopila postavo, se obrnila

[16] Heb 11,3.

[17] Prva omemba 1 Mz 1,26-27, kar bo postalo ena osrednjih tem traktata.

[18] Filon Aleksandrijski Logos dobesedno imenuje »senca Boga« (*Legum allegoriae* 3.96). Prim. Heb 10,1.

[19] Tovrsten poudarek na biti razumen oz. dovzeten za smisel (λογικός) v povezavi z Božjim nazivom Logos (λόγος) je zelo značilen za aleksandrijsko filozofsko in posledično teološko tradicijo. Prim. Filon Aleksandrijski, *Quod deterius potiori insidiari soleat* 83; Klemen Aleksandrijski, *Protrepticus* 10; Origen, *Comm. in Io.* 1.267; *Contra Celsum* 4.85.

[20] Prva človeka, ki sta postala razumna, sta po Atanazijevo dvignjena nad naravno umrljivost in postavljena na raven angelov. Že v Septuaginti se izraz »sveti (ἅγιοι)« uporablja za angele. Prvotna duhovna popolnost ljudi je torej tesno povezana z izvorno človeško združenostjo z Logosom skozi njegovo podobo. Prim. Klemen Aleksandrijski, *Stromateis* 7.2.5.2

[21] Tu se prvič pojavita sicer zelo pogosta izraza: nerazpadljivost (αφθαρσία), ki pomeni večno ohranjanje življenja, in razkroj (φθορά), ki pomeni stalno nagnjenost k uničenju življenja, k razpadanju.

nazaj ter postala zla, bi vedela, da sta si nakopala tisti razkroj zaradi smrti, ki jima pripada po naravi, in da ne bi več živela v raju, ampak bi bila odtlej iz njega izgnana v smrt ter bivanje v smrti in v razkroju.

5. Na to že vnaprej opozarja tudi Sveto pismo, ki v imenu Boga pravi: *Z vseh dreves v vrtu jej, toda od drevesa spoznanja dobrega in zla ne jej; na dan, ko boš jedel, boš usmrčen od smrti*.[22] Toda kaj drugega pomeni *boš usmrčen od smrti*, kot to, da ne boš le umrl, ampak da boš za vedno ostal v smrtnem razkroju?[23]

4. *Človekov padec*

1. Ker smo predlagali, da govorimo o učlovečenju [*enanthrōpēsis*] Logosa, se morda čudiš, s kakšnim možnim razlogom zdaj obravnavamo izvor človeštva. Toda tudi to slednje ni tuje namenu naše obravnave.

2. Ko namreč govorimo o pojavitvi Odrešenika med nami, moramo nujno govoriti tudi o izvoru ljudi, da boš vedel, da smo mi razlog [*prophasis*] njegovega spusta in da je naš prestopek priklical Logosovo človekoljubje, da je Gospod tako pohitel na pomoč in se pojavil med ljudmi.

3. Mi smo bili vzrok [*hypothesis*] njegovega utelešenja [*ensōmatōsis*] in zaradi našega odrešenja je ravnal tako človekoljubno, da se je rodil in pojavil celo v človeškem telesu.

4. Tako je torej Bog ustvaril človeka in hotel, da bi ostal v nerazpadljivosti. Toda ljudje,[24] ki so prezrli in zavrgli zrenje Boga ter so si sami izmislili in predstavljali zlo – kot je bilo rečeno

[22] 1 Mz 2,16-17.

[23] Biblični izraz »usmrčen do smrti (θανάτῳ ἀποθανεῖσθε)«, ki je dobeseden kalkiran prevod značilno hebrejskega izraza *mut tamut*, kjer se zaradi poudarka glagol ponovi, v Atanazijevi misli kaže na razlikovanje med *naravno* smrtjo (κατὰ φύσιν) in teološko pojmovano smrtjo, ki se zgodi z *izgubo Božje podobe* (κατ' εἰκόνα); tej drugi smrti je lastna izguba nerazpadljivosti. Človek je bil prvi smrti podvržen že s tem, da je bil ustvarjen, drugi pa s tem, da ni ubogal Boga.

[24] Atanazij raje govori na splošno o ljudeh, kot pa o Adamu, čeprav namiguje na prva poglavje Prve Mojzesove knjige.

v prejšnjem traktatu –,[25] so bili obsojeni na grozečo smrt. Od tedaj niso več ostali takšni, kot so bili ustvarjeni, ampak so se kvarili po svojih zamislih in smrt je dobila nad njimi oblast in jim zakraljevala. Prestopek zapovedi jih je namreč vračal v njihovo naravno stanje, tako da je bilo mogoče pričakovati, da bodo, kakor so imeli svoje bistvo iz niča, sčasoma tudi doživeli razkroj.[26]

5. Če so bili namreč iz nekdanjega naravnega stanja neobstoja poklicani v bivanje po prisotnosti in človekoljubju Logosa, je ustrezno sledilo, da so bili ljudje, ko so izgubili spoznanje Boga in se obrnili nazaj k temu, kar ni – kajti zlo je nebivajoče, dobro pa biva –, večno izpraznjeni celo bivanja, saj so dobili svoje bivanje od Boga, ki je.[27] To pomeni, da ko enkrat razpadeš, ostaneš v smrti in v razkroju.

6. Človek je namreč po naravi umrljiv, ker je narejen iz nebivajočega. Toda zaradi svoje podobnosti z Bivajočim[28]– in če bi to podobnost še vedno ohranil tako, da bi ga ohranjal v svojem spoznanju –, bi zadržal svoj naravni razkroj in ostal nerazpadljiv, kot pravi Modrost: *Izpolnjevanje postav jamči nerazpadljivost*.[29] Ko pa bi bil nerazpadljiv, bi odtlej živel kot Bog, v skladu s tem, kar pravi Sveto pismo: *Jaz pa sem rekel: Bogovi ste in vsi sinovi Najvišjega; toda umirate kot ljudje in padate kot eden od voditeljev.*[30]

5. *Padec v razpadljivost*

1. Bog nas namreč ni zgolj ustvaril iz nebivajočega, ampak nam je po milosti Logosa zastonj podaril življenje na način Boga. Toda ljudje, ki so zavrgli večne stvari in se po nasvetu hudiča obrnili k razpadljivim stvarem, so s smrtjo postali vzrok svojega

[25] Prim. Atanazij, *Contra gentes* 3 (PG 25,8sl.). Ljudje so si sami izmislili in predstavljali zlo v skladu z Origenovim razlikovanjem med *logismoi* in *epinoiai*.

[26] V metafizičnem smislu se skvarjenost oz. umrljivost odvija skozi celotno življenje.

[27] Prim. Plotin, *Eneade* 1.8.3; 2 Mz 3,14.

[28] Prim. 1 Mz 1,26-27.

[29] Mdr 6,18. Prim. *O učlovečenju* 54.4.

[30] Ps 82(81),6-7.

lastnega razkroja, saj so, kot sem že dejal, po naravi razpadljivi, vendar jim je bilo zaradi deleženja na Logosu namenjeno, da bi se izognili svojemu naravnemu stanju, če bi ostali dobri.

2. Ker je namreč Logos prebival z njimi, se jim tudi njihova naravna razkrojljivost ni približala, kot pravi tudi Modrost: *Bog je ustvaril človeka za nerazpadljivost in kot podobo lastne vekotrajnosti. Toda smrt je stopila v svet zaradi hudičeve nevoščljivosti.*[31] Ko pa se je to zgodilo, so ljudje začeli umirati, razkroj je od tedaj naprej prevladoval nad njimi in pridobil celo več kot svojo naravno moč nad celotnim rodom, saj je zaradi človeškega prestopka zapovedi premogel še Božjo grožnjo zoper ljudi kot dodatno prednost zoper njih.

3. Kajti tudi v svojih hudodelstvih se ljudje niso ustavili pri nobeni določeni meji, ampak so postopoma, pritiskajoč naprej, presegli vsako mero. Na začetku so bili izumitelji hudobije in so nase priklicali smrt in razkroj, pozneje, ko so se obrnili h krivici in presegli vse brezpravje ter se niso ustavili pri nobenem zlu, ampak so si zaporedoma izmislili vse mogoče nove hudobije, pa so postali nenasitni v grešenju.

4. Povsod so se namreč dogajala prešuštva in kraje, vsa zemlja je bila polna umorov in ropanja. In kar zadeva pokvarjenost in krivico, se niso zmenili za postavo, ampak so se povsod izvajali vsi zločini, tako posamezno kot skupaj. Mesta so se vojskovala zoper mesta in narodi so se dvigali proti narodom, vsa zemlja je bila razdejana od vstaj in bitk, vsak človek se je s svojimi bližnjimi spopadal v protipostavnih dejanjih.

5. Niti zločini proti naravi niso bili daleč od njih, ampak, kot pravi apostol in Kristusov pričevalec: *Njihove ženske so namreč zamenjale naravno občevanje s protinaravnim, podobno so tudi moški opustili naravno občevanje z žensko in se v svojem poželenju vneli drug do drugega. Moški so počenjali nespodobnosti z moškimi in tako sami na sebi prejemali povračilo, ustrezno svoji zablodi.*[32]

[31] Mdr 2,23-24.
[32] Rim 1,26-27.

6. *Nujnost odrešenja človeka*

1. Iz tega razloga sta torej smrt, ki je osvojila ljudi, in razkroj, ki je ostal na njih, povzročila, da je človeški rod razpadal; razumni človek, ustvarjen po Božji podobi, je izginil in Božje delo se je začelo razkrajati.

2. Smrt je namreč, kot sem rekel zgoraj, tedaj pridobila zakonsko oblast nad nami in temu zakonu se ni bilo mogoče izogniti, saj ga je zaradi prestopka določil Bog, posledica pa je bila v resnici hkrati nesmiselna in nespodobna.[33]

3. Kajti nesmiselno bi bilo, da bi se Bog, potem ko je spregovoril, izkazal za lažnika:[34] če je nekoč določil, da mora človek, ko prestopi zapoved, umreti, a po prestopku človek ne bi umrl, potem bi bila Božja beseda prelomljena. Kajti Bog ne bi bil verodostojen, če bi, ko je rekel, da moramo umreti, človek ne umrl.

4. Nespodobno pa bi bilo, da bi se bitja, ki so enkrat postala razumna in so bila deležna Logosa, pogubila in se po poti razkroja obrnila nazaj k nebivanju.

5. Ni bilo namreč vredno Božje dobrote,[35] če bi stvari, ki jih je ustvaril, propadle zaradi prevare, ki jo je nad ljudmi izpeljal hudič.[36]

6. Zlasti bi bilo popolnoma nespodobno, da bi se Božja zamisel glede ljudi izničila bodisi zaradi njihove lastne nemarnosti bodisi zaradi prevare hudobnih duhov.

7. Ker so torej razumna bitja razpadala in so bila takšna dela na poti k razpadu, kaj naj bi storil Bog v svoji dobroti? Naj bi dopustil, da bi nad njimi prevladal razkroj in da bi nad njimi zavladala smrt? V čem bi bila korist od tega, da

[33] Gr. ἄτοπον ὁμοῦ καὶ ἀπρεπές. Dramatičen prikaz padlega stanja grešnih ljudi v povezavi z Božjo zapovedjo glede drevesa spoznanja (1 Mz 2,16-17) Atanaziju omogoči, da razvije svojo izvirno pojmovanje Božjega učlovečenja, in sicer v smislu novosti in prikladnosti.

[34] Prim. Rim 3,4.

[35] Prim. Rim 2,4sl.

[36] Ideja o hudičevi prevari, ki temelji na 1 Mz 2, je pri avtorjih, kot so Ignacij Antiohijski, Irenej Lyonski, Tertulijan ali Origen, vodila k analogni ideji, namreč o Odrešenikovi »prevari«, s katero je ukanil hudobca.

jih je v začetku ustvaril? Kajti bolje bi bilo, da bi ne nastala, kakor pa, da so nastala, a bi bila prepuščena zanemarjanju in razpadu.

8. Kajti zanemarjanje bi razkrivalo Božjo šibkost in ne dobrote, če bi namreč dopustil, da je njegovo delo, ki ga je enkrat ustvaril, uničeno; in to še toliko bolj, kot če človeka sploh ne bi ustvaril v začetku.

9. Kajti če ljudi ne bi naredil, mu nihče ne bi mogel pripisati šibkosti; ker pa jih je naredil in jim podaril bivanje, bi bilo nadvse nesmiselno, če bi bilo njegovo delo uničeno, in to celo pred očmi Stvarnika.

10. Zato je bilo izključeno, da bi ljudi prepustil razkrajanju, saj bi bilo to nespodobno in nevredno Božje dobrote.

7. *Prikladnost odrešenja človeka*

1. Toda kakor mora po eni strani veljati povedano, tako po drugi strani temu nasprotujejo pravične Božje zahteve, namreč da bi se Bog izkazal za zvestega zakonu, ki ga je določil glede smrti. Kajti bilo bi nesmiselno, če bi se Bog, Oče resnice, zaradi naše koristi in ohranitve izkazal za lažnika!

2. Kaj naj bi se torej zgodilo ali kako naj bi Bog ravnal? Ali naj bi od ljudi zahteval spreobrnjenje [*metanoia*] zaradi njihovega prestopka? Kajti to bi lahko kdo razglasil za vredno Boga; kot da bi se, tako kot so ljudje zaradi prestopka postali podvrženi razkroju, zaradi spreobrnjenja lahko usmerili nazaj na pot nerazpadljivosti.

3. Toda spreobrnjenje ne bi varovalo pravične Božje zahteve, kajti še vedno ne bi bil nič bolj verodostojen, če ljudje ne bi ostali v primežu smrti. Poleg tega pa spreobrnjenje ljudi ne reši od pogojenosti z njihovo naravo, marveč jih zgolj zadrži od grešnih dejanj.

4. Če bi šlo le za prestopek in ne za posledičen razkroj, bi spreobrnjenje lahko zadostovalo. Toda če je ljudem, ko je prestopek enkrat dobil zagon, zavladal razkroj, ki zadeva njihovo naravo, in jim je bila odvzeta milost bogopodobnosti, kakšen

nadaljnji korak je bil potreben? Ali kdo je bil potreben za tako milost in tak preporod [*anaklēsis*],[37] če ne Božji Logos, ki je na začetku vse ustvaril iz nič?

5. Njemu je namreč pripadalo, da je razpadljivo prepeljal nazaj v nerazpadljivost in da je ohranil nedotaknjeno upravičeno Očetovo zahtevo glede vsega.[38] Ker je bil Očetov Logos in je bil nad vsemi, je bil posledično edini zmožen preustvariti vse, trpeti za vse in v imenu vseh vredno posredovati[39] pri Očetu.

[37] Ἀνάκλησις pomeni vnovični klic, novo vabilo, ki ga Bog nameni padlemu človeku.

[38] Padli človek se lahko spokori zaradi svojih prestopkov, vendar se sam od sebe ne more rešiti razpadljivosti, ki prestopku sledi. To je lahko storil zgolj Logos in to z dejanjem, ki ga lahko primerjamo z dejanjem stvarjenja.

[39] Db. biti vreden veleposlanik, predstavnik; gr. πρεσβεῦσαι ἱκανός.

B Učlovečenje Logosa kot zmaga nad smrtjo in dar nerazpadljivosti

8. *Logos se učloveči in obnovi življenje*

1. V ta namen torej prihaja v naše kraje breztelesen, nerazpadljiv in nesnoven Božji Logos,[40] čeprav tudi prej ni bil daleč od nas.[41] Kajti noben del stvarstva ni ostal brez njega, vsepovsod je napolnil vse stvari, a obenem ostal navzoč pri svojem Očetu. Vendar prihaja spuščajoč se v svojem človekoljubju in s pojavnostjo.

2. Ko je dojel, da je rod razumnih bitij na poti v pogubo in da nad njimi kraljuje smrt z razkrojem; ko je prav tako videl, kako je grožnja glede prestopka ohranila naš razkroj in kako bi bilo nesmiselno, da bi ta predpis razpadel brez izpolnitve; ko je prav tako videl nespodobnost tega, kar se je zgodilo, namreč da stvari, katerih Ustvarjalec je bil on sam, preminevajo; ko je prav tako videl tudi izjemno hudobijo ljudi in kako so jo postopoma povečevali do neznosne stopnje zoper sebe; in ko je nazadnje videl, da so bili vsi ljudje podvrženi smrti – se je usmilil našega rodu, mu je bilo žal naše šibkosti in se je spustil k naši razkrojenosti. Ker ni mogel prenesti, da bi imela smrt oblast – da to, kar je začelo biti, ne bi razpadlo in bi Očetovo delo v ljudeh ne bilo porabljeno za nič –, si je privzel telo in to tako, ki se ni razlikovalo od našega.

3. Kajti on ni želel zgolj postati utelešen ali se zgolj pojaviti [*phanēnai*]. Kajti če bi se hotel zgolj pojaviti, bi lahko svojo božansko pojavitev [*theophaneia*] uresničil tudi na kakšen drug

[40] Navedeni trije Logosovi atributi niso najbolj običajni. Pred Atanazijem, tako se zdi, četudi je blizu platonizmu, je izraz »netelesen (ἀσώματος)« Logosu pripisal zgolj Evzebij Cezarejski (*Demonstratio evangelica* 13.1; 7.1.24; 10.8.67); prim. *O učlovečenju* 38; 44. Izraz »nerazpadljiv (ἄφθαρτος)« je kot Božji atribut pogost pri Justinu, Klemnu Aleksandrijskem in Origenu, vendar je Atanazij gotovo krščanski avtor, v čigar teologiji je ta izraz dobil največje mesto; prim. *O učlovečenju* 8; 17; 54. Pridevnik »nesnoven (ἄϋλος)«, ki spada v aristotelsko tradicijo, je pri zgodnjekrščanskih teologih zelo redek; zdi se celo, da je Atanazij prvi, ki ga uporabi za govor o Bogu; prim. Atanazij, *De decretis* 10 (433 b 7).

[41] Prim. Apd 17,27.

višji način. On pa si je privzel naše telo, in to ne na neki preprost način, ampak iz brezmadežne in neomadeževane Device, ki ni spoznala moža; privzel si je čisto telo, ki se ga medčloveško občevanje ni dotaknilo.[42] Ker je sam mogočen in Umetnik vsega, si je v Devici pripravil telo kot tempelj zase in si ga napravil za svoje orodje, v njem se razodeva in v njem prebiva.

4. In ko si je tako privzel telo podobno našemu, ga je namesto vseh naših izročil smrti, saj so bila vsa pod kaznijo smrtnega razkroja. Iz čistega človekoljubja ga je daroval Očetu. Ker vsi umiramo v njem,[43] bi se tako odpravil predpis, ki vključuje pogubo ljudi, kolikor se je ta razkroj v celoti porabil na Gospodovem telesu in ni imel več moči zoper Kristusu podobne ljudi. Prav tako pa bi ljudi, ki so bili naravnani k razkroju, Gospod obrnil nazaj k nerazpadljivosti, jih oživil iz smrti s prisvojitvijo svojega telesa in z milostjo vstajenja ter tako pregnal smrt iz njih kot slamo iz ognja.

9. *Svobodno darovanje Logosa obnovi padlega človeka*

1. Logos je namreč spoznal, da se razkroja ljudi ni moglo drugače odpraviti kot s popolno smrtjo. Nemogoče je bilo, da bi Logos umrl, saj je neumrljiv in Sin Očeta, zato si je privzel umrljivo telo, da bi bilo zaradi udeležbe pri Logosu, ki je nad vsem, zmožno umreti namesto vseh in da bi zaradi Logosa, ki se je naselil v njem, ostalo neomadeževano ter da bi se odslej z milostjo vstajenja ustavil razkroj vseh. Zato je s tem, ko je v smrt daroval telo, ki ga je sam privzel, kot daritev in žrtev brez vsakega madeža,[44] takoj odpravil smrt pri vseh drugih podobnih telesih z daritvijo njim podobnega telesa.[45]

[42] Če je bilo Kristusovo deviško spočetje v prvih generacijah kristjanov razumljeno predvsem kot mesijansko znamenje in eshatološko dejanje, tu Atanazij v njem vidi zlasti poroštvo za Logosovo absolutno presežnost glede na telo in obenem znanilca izvrstnosti njegovega učlovečenja. Tovrsten teološki premislek je potem vodil k razglasitvi dogme na koncilu v Efezu leta 431.

[43] Prim. Rim 6,8.

[44] Pavel s podobnimi besedami opisuje Cerkev; prim. Ef 5,27.

[45] Atanazij govori o človeških telesih na splošno.

2. Božji Logos, ki je nad vsem, je s tem, da je za odkupitev [*antipsyhon*] vseh daroval svoj tempelj in telesno orodje, ustrezno plačal dolg s svojo smrtjo.[46] In tako je nerazpadljivi Božji Sin, ker je z vsemi združen s podobnim telesom, z obljubo vstajenja upravičeno vse oblekel v nerazpadljivost.[47] Dejanski razkroj v smrti namreč zaradi Logosa, ki je s svojim posamičnim telesom prišel prebivat med ljudi, nima več oprijema nad njimi.

3. Kakor takrat, ko velik kralj vstopi v kakšno veliko mesto, se naseli v eni od tamkajšnjih hiš, takšno mesto postane vsekakor vredno visoke časti, saj se vanj ne spusti več noben sovražnik ali razbojnik in si ga ne podredi, ampak nasprotno, velja za upravičeno do vse skrbi, ker se je kralj naselil v eni sami hiši – tako se je zgodilo tudi s Kraljem vseh.

4. Kajti odkar je prišel v naše kraje in se naselil v enem telesu, podobnem našim, je vsa sovražnikova zarota zoper človeštvo zajezena in razkroj smrti, ki je prej prevladoval nad njimi, je odpravljen. Kajti človeški rod bi se pogubil, če ne bi Gospodar in Odrešenik vseh, Božji Sin, prišel med nas, da bi napravil konec smrti.[48]

10. *Sveto pismo dokazuje utelešenje Logosa in žrtvovanje, ki ga je opravil*

1. Zares je bilo to veliko delo posebej primerno Božji dobroti. Če namreč kralj ustanovi hišo ali mesto, tega niti takrat, ko bi ga zaradi malomarnosti prebivalcev oblegali razbojniki, ne zanemari, ampak ga maščuje in si ga povrne kot svoje delo, pri čemer se ne ozira na malomarnost prebivalcev, ampak na to, kar koristi njemu. Prav tako Bog, Logos predobrega Očeta, ni zanemaril človeškega rodu, svojega dela, ki je šel v propad, ampak je z žrtvovanjem svojega telesa izbrisal neizbežno smrt,

[46] Prim. Jn 19,7; Heb 2,17; 5,3; 1 Jn 3,16.

[47] Prim. 1 Kor 15,54.

[48] V Atanazijevi misli je poudarjena vključenost vseh ljudi v posamično telo Logosa, zato lahko govorimo tudi o t. i. kristološkem antropocentrizmu, ki kozmološke razsežnosti Logosovega odrešilnega dela postavlja v drugi plan.

s svojim naukom popravil njihovo malomarnost in s svojo močjo obnovil vse, kar je zadevalo človeka.

2. O tem se lahko prepričamo pri Odrešenikovih bogoslovnih možeh, če naletimo na njihove spise, kjer pišejo: *Kristusova ljubezen nas stiska, saj smo presodili takole, da je eden umrl za vse in zato so umrli vsi. Za vse pa je umrl zato, da tisti, ki živijo, ne bi živeli več zase, ampak za tistega, ki je zanje umrl in vstal*[49] od mrtvih, za našega Gospoda Jezusa Kristusa. In zopet: *On, ki je bil postavljen malo nižje od angelov, Jezus, je bil ovenčan s slavo in častjo, ker je pretrpel smrt, da bi po Božji milosti okusil smrt za vsakogar.*[50]

3. Nato izpostavi tudi razlog, zakaj je bilo potrebno, da se ni utelesil nihče drug kot sam Bog Logos: *Spodobilo se je, da je on, za katerega je vse in po katerem je vse, veliko sinov pripeljal v slavo in da je bil začetnik njihovega odrešenja izpopolnjen s trpljenjem*.[51] S temi besedami želi reči, da nikomur drugemu ni pripadalo, da bi človeka vrnil iz nastalega razkroja, kot Božjemu Logosu, ki ga je v začetku tudi ustvaril.

4. Na dejstvo, da si je Logos sam privzel telo zaradi žrtvovanja za njegovemu podobna telesa, se nanašajo tudi naslednje besede: *Ker pa so otroci deležni krvi in mesa, je prav tako tudi on privzel oboje, da bi s smrtjo onemogočil tistega, ki je imel smrtonosno oblast, to je hudiča, in odrešil tiste, ki jih je strah pred smrtjo vse življenje vklepal v sužnost*.[52]

5. Z žrtvovanjem svojega lastnega telesa je namreč odpravil postavo, ki je bil usmerjena zoper nas, in nam z upanjem na vstajenje, ki nam ga je dal, omogočil nov začetek [*arhē*] življenja. Ker je namreč zaradi ljudi zavladala smrt nad ljudmi, je iz tega razloga, nasprotno, s tem, da je Božji Logos postal človek, prišlo do uničenja smrti in vstajenja življenja. Tako pravi kristonosni človek: *Ker je namreč po človeku smrt, je po človeku tudi vstajenje mrtvih. Kakor namreč v Adamu vsi umirajo, tako*

[49] 2 Kor 5,14-15.
[50] Heb 2,9.
[51] Heb 2,10.
[52] Heb 2,14-15.

bodo v Kristusu tudi vsi oživljeni,[53] in tako naprej. Kajti zdaj ne umiramo več kot tisti, ki so podvrženi obsodbi, ampak kot ljudje, ki vstajajo od mrtvih, pričakujemo vstajenje vseh, *ki ga bo v svojem času pokazal*[54] on, Bog, ki ga je tudi napravil in nam ga podelil.

6. To je torej prvi vzrok za Odrešenikovo učlovečenje. Toda tudi iz sledečega lahko spoznamo, kako je bilo primerno, da se je zgodil njegov dobrohotni prihod med nas.

[53] 1 Kor 15,21-22.
[54] 1 Tim 6,15.

C Učlovečenje Logosa je obnovitev človeka po podobi in dar nadnaravnega spoznanja

11. *Bog nakloni spoznanje samega sebe preko svoje podobe v človeku, toda ljudje ga zavrnejo*

1. Bog, ki ima oblast nad vsem, je, ko je po svojem Logosu ustvarjal človeški rod, videl slabost njegove narave, kako sama po sebi ne zadostuje, da bi spoznala svojega Stvarnika ali da bi si sploh ustvarila kakršno koli predstavo [*ennoia*] o Bogu. Medtem ko je bil on neustvarjen, so bila bitja narejena iz niča, in medtem ko je bil on breztelesen, so bili ljudje tu spodaj oblikovani telesno – zato so ustvarjene stvari vsekakor daleč od tega, da bi lahko dojele in spoznale svojega Stvarnika. Ker je on dober, se je zato spet usmilil človeškega rodu in ga ni pustil brez spoznanja samega sebe, da bi tako obstoj ljudi ne bil brez koristi.

2. Kajti kaj bi lahko koristilo ustvarjeninam, če ne bi poznale svojega Stvarnika? Ali kako bi lahko bile razumne, ne da bi poznale Očetov Logos, v katerem so dobile svoj obstoj? Kajti v ničemer se ne bi razlikovali od brezrazumnih bitij, če ne bi poznali česa višjega kot zemeljske stvari. Zakaj bi jih Bog sploh ustvaril, če ne bi hotel, da bi ga spoznali?

3. Da ne bi bilo tako, jim zato, ker je dober, daje delež pri svoji podobi [*eikona*], našem Gospodu Jezusu Kristusu, in jih je ustvaril *po svoji podobi in podobnosti*,[55] da bi s takšno milostjo, ko bi spoznavali podobo, to je Očetov Logos, lahko po njem dobili predstavo o Očetu in zaradi poznavanja svojega Stvarnika živeli srečno in resnično blagoslovljeno življenje.

4. Toda ljudje so v svoji sprevrženosti, ko so kljub vsemu temu izničili njim dano milost, ponovno tako popolnoma zavrgli Boga in tako zatemnili svoje duše, da so ne le pozabili na svojo predstavo o Bogu, ampak so si tudi namesto njega ustvarjali eno božanstvo za drugim. Namesto resnice so si izklesali malike in častili stvari, ki spričo živega Boga sploh ne obstajajo, in služili

[55] Prim. 1 Mz 1,26-27.

stvarstvu namesto Stvarniku;[56] še huje, Božje češčenje so prenesli celo na malike iz lesa, kamna ali kakšne druge snovi in na ljudi, pri čemer so šli še dlje od tega, kot je bilo rečeno prej.[57]

5. Njihova brezbožnost je šla res tako daleč, da so začeli častiti demone, jih razglašali za bogove in tako zadovoljevali svoje strasti. Opravljali so namreč, kot je bilo rečeno zgoraj, daritve brezumnih živali in tudi ljudi, pri čemer so si vse hitreje vezali roke pod svojimi blaznimi navdihi.

6. Zaradi tega so se med njimi učili tudi magije in oraklji so na različnih krajih zapeljevali ljudi v blodnje, vsi ljudje pa so vzroke za svoj nastanek in obstoj pripisovali zvezdam in vsem nebesnim telesom, ne da bi razmišljali o čem drugem kot o tem, kar je bilo vidno.

7. Skratka, vse je bilo polno brezboštva in protipostavnosti, samo Boga in njegovega Logosa niso poznali, čeprav se ljudem ni skrival in jim ni dajal spoznanja o sebi samo na en način, ampak jim ga je, nasprotno, razodeval v mnogih oblikah in na različne načine.

12. *Starozavezno razodetje*

1. Milost Božje podobe je namreč sama po sebi zadoščala za spoznanje Boga Logosa in po njem Očeta. Toda ker je Bog poznal človeško slabost, je vnaprej poskrbel celo za njihovo malomarnost, da bi se, če se ne bi menili za spoznanje Boga sami od sebe, preko del stvarstva lahko izognili nepoznavanju Stvarnika.

2. Ker pa se človeška brezbrižnost postopoma zgolj poglablja, je Bog znova vnaprej poskrbel tudi za to njihovo slabost, tako da je poslal postavo in preroke,[58] ki so jih lahko spoznali, tako da bi, tudi če ne bi bili pripravljeni pogledati v nebo in spoznati Stvarnika, lahko dobili pouk od tistih, ki so jim bili blizu. Ljudje se namreč od drugih ljudi lahko bolj neposredno poučijo o pomembnejših stvareh.

[56] Rim 1,25.
[57] Atanazij, *Zoper pogane* 8–9.
[58] Prim. Rim 3,21.

3. Tako jim je bilo s pogledom v višino neba in zaznavanjem skladnosti stvarstva odprto spoznanje njegovega Vladarja, Očetovega Logosa, ki s svojo previdnostjo nad vsemi stvarmi vsem daje spoznati Očeta in v ta namen vse giblje, da bi po njem vsi spoznali Boga.

4. Če pa bi bilo to zanje preveč, bi se lahko srečali vsaj s svetimi možmi[59] in po njih spoznali Boga, Stvarnika vseh stvari, Kristusovega Očeta, in to, da je čaščenje malikov brezboštvo in polno vsake brezbožnosti.

5. Poznavanje postave jim je tudi omogočilo, da bi prenehali z vsemi protipostavnostmi in živeli krepostno življenje. Kajti postava ni bila namenjena samo Judom in preroki niso bili poslani zgolj zanje, ampak so bili, čeprav so bili poslani Judom in so jih Judje preganjali, za ves svet sveta šola spoznavanja Boga in ravnanja duše.

6. Čeravno sta bili Božja dobrota in človekoljubnost tako veliki, so ljudi kljub temu premagovali trenutni užitki ter demonske iluzije in prevare: niso dvignili glave k resnici, ampak so se še bolj obremenjevali z zlom in grehi, tako da se niso več zdeli razumni, ampak so zaradi svojih poti veljali za brezrazumne.

[59] Gre za svete iz Stare zaveze ali pa kar posamezne avtorje starozaveznih knjig same.

13. *Logos je prišel v nas obnovit milost svoje podobe*

1. Ljudje so tako postali oropani razuma in demonska prevara je tako zameglila čisto vse ter zakrila spoznanje o resničnem Bogu – kaj naj bi spričo tega torej storil Bog? Bi naj ob tako veliki stvari mar molčal in prepustil, da demoni ljudi zapeljujejo v zablodo, da ne bi poznali Boga?

2. In čemu bi koristilo, da je bil človek prvotno ustvarjen po Božji podobi? Bolje bi bilo, da bi bil narejen preprosto kot brezrazumsko bitje, kot pa da bi, potem ko je postal razumen, živel življenje brezrazumskih živali.

3. Ali je bilo sploh potrebno, da je človek na začetku prejel predstavo o Bogu? Kajti če je ni vreden sprejeti sedaj, bi bilo bolje, da mu tudi na začetku ne bi bila dana.

4. Toda kaj koristi Bogu, ki je Stvarnik, oziroma kakšna slava mu pripada, če ga ljudje, ki jih je ustvaril, ne častijo, ampak mislijo, da so njihovi ustvarjalci drugi? Potemtakem se na ta način pokaže, da jih je Bog naredil za druge, ne pa zase.

5. Nadalje: kralj, ki je le človek, ne pusti, da bi dežele, ki jih je zasedel, prešle k drugim in bi jim služile oziroma bi pri drugih iskale zavetja, ampak jih opozarja s pismi in pogosto pošilja k njim prijatelje ali, če je treba, pride osebno, da jih v skrajnem primeru s svojo navzočnostjo pokara, samo da ne bi služili drugim in bi njegov lasten trud ne bil zaman.

6. Ali ne bi Bog veliko bolj prizanesel svojim lastnim ustvarjeninam, da ne bi zablodile od njega in bi služile niču?[60] Še posebej zato, ker se takšna zabloda izkaže za vzrok njihovega razpadanja in pogube in ker se ni spodobilo, da bi razpadli tisti, ki so bili nekoč deležni Božje podobe.

7. Kaj naj bi torej storil Bog? Ali kaj naj bi storil razen obnove tistega, kar je bilo po Božji podobi, da bi ga ljudje po njej spet lahko spoznali? Toda kako bi se to lahko zgodilo, če ne s prihodom same Božje podobe, našega Gospoda Jezusa Kristusa? Kajti po delovanju ljudi to ni bilo mogoče, saj so zgolj narejeni po podobi; niti po angelih, saj niti oni niso (Božje) podobe. Zato

[60] Prim. Mt 21,33-41.

je Božji Logos sam prišel, da bi, ker je bil Očetova podoba, lahko na novo ustvaril človeka po tej podobi.

8. Vendar se to spet ne bi moglo drugače zgoditi, če ne bi bila odpravljena smrt in razkroj.

9. Zato si je prikladno privzel umrljivo telo, da bi bila v njem smrt enkrat za vselej odpravljena in bi bili ljudje, ki so bili ustvarjeni po njegovi podobi, spet obnovljeni. Za to nalogo ni ustrezal nihče drug kot Očetova podoba.

14. *Izbrisano podobo je treba obnoviti po izvirniku*

1. Ko na lesu naslikano podobo madeži od zunaj izbrišejo, je potrebno, da ponovno pride tisti, čigar podoba je, da omogoči obnovo podobe na isti snovi. Ne zavrže se niti podoba niti snov sama, na kateri je naslikana, ampak se samo obnovi obris na njej.

2. Enako je tudi presveti Očetov Sin, ki je Očetova podoba, prišel v naše kraje, da bi obnovil človeka, ki je bil ustvarjen po njegovi podobi, in ga kot izgubljenega našel z odpuščanjem grehov, saj sam pravi v evangelijih: *Prišel sem iskat in rešit, kar je izgubljeno.*[61] Zato je tudi Judom rekel: *Če se kdo ne rodi ponovno*,[62] kar ni pomenilo, kot so mislili, rojstvo iz ženske, ampak je govoril o duši, ki se ponovno rodi in je na novo ustvarjena po (Božji) podobi.

3. Ker pa sta svet zavzela divje malikovanje in brezboštvo in je bilo spoznanje Boga zakrito, čigava je bila torej naloga učiti svet o Očetu? Človekova, mar ne? Toda ni bilo v človekovi moči, da bi prodrl povsod pod soncem, saj niso imeli telesne moči, da bi tekli tako daleč, niti ne bi mogli zahtevati verodostojnosti v tej zadevi, niti niso bili sami dovolj, da bi se uprli prevaram in vsiljevanju hudobnih duhov.

4. Vsi so bili namreč v duši udarjeni ter zmedeni zaradi demonske prevare in norosti malikov; kako je bilo mogoče, da so prepričali človekovo dušo in človekov um, ko pa ju ne morejo niti videti? Ali kako lahko kdo prevzgoji nekaj, česar ne vidi?

[61] Lk 19,10.
[62] Jn 3,5.

5. Morda bi kdo rekel, da je zadostovalo stvarstvo. Toda če bi stvarstvo zadostovalo, se to veliko zlo ne bi nikoli zgodilo. Kajti stvarstvo je že bilo, ljudje pa so vseeno tičali v isti zmoti glede Boga.

6. Kdo je bil torej potreben, če ne Božji Logos, ki vidi tako dušo kot um in ki giblje vse v stvarstvu ter po njih daje spoznati Očeta? Kajti on, ki je po svoji lastni previdnosti in ureditvi vseh stvari učil ljudi o Očetu, je bil tisti, ki je lahko ta isti nauk tudi obnovil.

7. Kako se je torej to moglo zgoditi? Morda bi lahko rekli, da so mu bila na voljo ista sredstva kot prej, da bi z delom stvarjenja ponovno pokazal resnico o Očetu. Vendar to ni bilo več zanesljivo sredstvo. Ravno nasprotno! Ljudje so namreč to zavrgli že prej in svojih oči niso imeli več obrnjenih navzgor, temveč navzdol.

8. Zato enako v želji, da bi koristil ljudem, prihaja kot človek, si privzame telo, ki je njim enako, in na podlagi zemeljskih stvari – to je z delovanjem svojega telesa – (uči), da bi tisti, ki ga ne bi želeli spoznati na podlagi njegove previdnosti in vladanja nad vsemi stvarmi, lahko tudi iz del, ki jih opravlja njegovo dejansko telo, spoznali učlovečeni Božji Logos in po njem Očeta.

15. *Logos sprejme telo in človeka odvrne od češčenja malikov*

1. Kakor dober učitelj, ki skrbi za svoje učence in se spusti na njihovo raven ter jih uči preprostejših stvari, če kateri od njih ne morejo imeti koristi od zahtevnejših predmetov; tako je ravnal tudi Božji Logos. Kot pravi tudi Pavel: *Ker pač svet prek modrosti ni spoznal Boga v njegovi modrosti, je Bog po norosti oznanila sklenil rešiti tiste, ki verujejo.*[63]

2. Ker je videl, da so ljudje, ki so zavrgli zrenje Boga in so z očmi navzdol, kakor da bi bili potopljeni v globino, iskali Boga v naravi in v čutnih rečeh ter si iz umrljivih ljudi in demonov delali bogove, si zato človekoljubni in skupni Odrešenik vseh, Božji Logos, privzame telo, in kot človek hodi med ljudmi in sprejme tudi čute vseh ljudi z namenom, da bi tisti, ki mislijo, da je Bog

[63] 1 Kor 1,21.

telesen, iz tega, kar Gospod napravlja z delovanjem svojega telesa, spoznali resnico in po njem prepoznali Očeta.

3. Ker so ljudje in kot taki o vsem razmišljajo po človeško, so svoje čute usmerjali na vse strani in z vseh strani jih je pritegovalo, tako da so se od povsod učili resnico.

4. Kajti če so s strahospoštovanjem gledali na stvarstvo, so vendar videli, kako izpoveduje Kristusa kot Gospoda. Ali če je bil njihov um naklonjen ljudem, tako da so jih imeli za bogove, se je iz Odrešenikovih del, če so jih primerjali, edino Odrešenik med ljudmi edino Božji Sin pokazal kot Božji Sin Odrešenik; kajti pri drugih ni bilo takih del, kot jih je storil Božji Logos.

5. Ali če so bili celo nagnjeni k hudobnim duhovom, so, ko so videli, da jih je Gospod izgnal, vedeli, da je samo on, Božji Logos, Bog in da hudobni duhovi niso bili bogovi.

6. Ali če se je njihov um osredotočil na mrtve, tako da so častili junake in bogove, o katerih govorijo pesniki, pa so, ko so videli Odrešenikovo vstajenje, priznali, da so to lažni bogovi in da je resničen samo Gospod, Očetov Logos, ki gospoduje celo nad smrtjo.

7. Zaradi tega se je rodil in prikazal kot človek, umrl in vstal ter s svojim delom ošibil in zasenčil dela vseh prejšnjih ljudi, da bi jih, ne glede na to, kam so se nagibali, od tam priklical nazaj in jih poučil o svojem resničnem Očetu, kakor sam pravi: *Prišel sem rešit in najt, kar je bilo izgubljeno.*[64]

16. *Učlovečenje omogoči spoznanje Logosa*

1. Ker je človeški um dokončno padel med čutne stvari, se je Logos spustil vse do tega, da se je pojavil v telesu, z namenom, da bi kot človek ljudi preusmeril k sebi in osredotočil njihove čute nase ter da bi ljudi, ki so ga odslej videli kot človeka, z deli, ki jih je storil, prepričal, da ni samo človek, ampak tudi Bog in Logos in Modrost pravega Boga.

2. Na to želi opozoriti tudi Pavel, ko pravi: *Da bi tako, ukoreninjeni in utemeljeni v ljubezni, mogli z vsemi svetimi doumeti,*

[64] Lk 19,10.

kolikšna je širokost in dolgost in visočina in globočina, ter spoznati Kristusovo ljubezen, ki presega spoznanje, da bi se izpolnili do vse Božje polnosti.[65]

3. Kajti s tem, ko se je Logos razodel povsod, zgoraj in spodaj, v globočini in širokosti – zgoraj, to je v stvarstvu, spodaj, to je z učlovečenjem, v globočini, to je v podzemlju, v širokosti, to je v svetu –, so se vse stvari napolnile z Božjim spoznanjem.

4. Tudi zato ni opravil svoje žrtve za vse takoj po svojem prihodu tako, da bi svoje telo daroval v smrt in ga obudil, saj bi s tem postal neviden, ampak je s tem, da je živel v telesu, postal viden, saj je storil takšna dela ter pokazal takšna znamenja, da ga niso poznali samo kot človeka, ampak kot Boga Logosa.

5. Odrešenik je namreč z učlovečenjem pokazal dva načina človekoljubja: najprej s tem, da nam je odvzel smrt in nas tako obnovil, nadalje pa s tem, da se je, ker je bil prej brez pojave in neviden, s svojimi deli pokazal in se dal spoznati kot Očetov Logos ter Vladar in Kralj nad vsem.

[65] Ef 3,17-19.

D Odrešilna vrednost Logosovega učlovečenja

17. *Združitev Logosa in človeškega telesa*

1. Ni bil namreč zamejen v telesu niti ni bil, medtem ko je bil prisoten v telesu, odsoten drugje. Ni gibal telesa, tako da bi vse vesolje ostalo brez njegovega delovanja in previdnosti. Marveč, kar je najbolj osupljivo, ker je bil Logos, ga nič ni moglo vsebovati, ampak je vse stvari vseboval sam. Čeprav je navzoč v celotnem stvarstvu, ostaja hkrati po svojem bistvu ločen od vsega in navzoč v vseh ustvarjeninah po svoji lastni moči. Vse stvari ureja, nad vsem in v vsem razodeva svojo previdnost ter daje življenje vsaki stvari in vsemu, zaobjemajoč vse vesolje, ne da bi bil sam vanj zaobjet, ampak je v celoti in v vsakem pogledu edino v svojem Očetu.

2. Tudi ko je bil navzoč v človeškem telesu in ga je sam oživljal, je tako enako oživljal tudi vse vesolje: bil je hkrati v vsem in zunaj vsega. Čeprav je bil preko telesa znan po svojih delih, ni bil nič manj razviden tudi iz delovanja vesolja.

3. Zdaj je naloga duše, da z mislimi motri tudi to, kar je zunaj njenega telesa, ne da bi pri tem delovala zunaj svojega telesa ali s svojo navzočnostjo gibala stvari, ki so oddaljene od telesa. Nikdar namreč človek s tem, da razmišlja o oddaljenih stvareh, teh stvari s tem ne vzgiblje in ne premakne. Prav tako kot človek, če bi sedel v svoji hiši in razmišljal o nebesnih telesih, s tem ne bi vzgibal sonca niti ne bi zavrtel neba; vendar pa vidi, da se gibljejo in imajo svoje bivanje, ne da bi dejansko lahko vplival nanje.

4. Z Božjim Logosom v človeški naravi pa ni bilo tako. Ni bil namreč zvezan s telesom, temveč ga je sam obvladoval, tako da ni bil le v njem, temveč je bil dejansko v vsem. Čeprav je bil zunanji vsem bitjem, je prebival samo v svojem Očetu.

5. To je bilo tisto čudovito – da je hkrati živel kot človek, da je kot Logos oživljal vse stvari in da je kot Sin bival pri svojem Očetu. Niti takrat, ko ga je Devica rodila, ni utrpel nobene spremembe, niti se s tem, da je bil v telesu, ni umazal, ampak je, nasprotno, posvetil tudi telo.

6. Kajti niti s tem, da je prisoten v vsem vesolju, ni deležen njegove narave, ampak, nasprotno, vse oživlja in hrani prav on.

7. Če se namreč tudi sonce, ki ga je on ustvaril in ga lahko vidimo, ko se vrti na nebu, ne omadežuje z delovanjem na zemeljska telesa niti ga ne ugasne tema, ampak nasprotno, sámo razsvetljuje in očiščuje tudi njih, toliko manj se je vsesveti Božji Logos, Stvarnik in Gospod tudi sonca, omadeževal s tem, da se je razodel v telesu. Nasprotno, ker je neumrljiv, je oživil in očistil tudi telo, ki je bilo samo po sebi umrljivo, saj pravi, da *on ni storil greha in ni bilo zvijače v njegovih ustih*.[66]

18. *Čudeži, ki jih stori Logos v telesu, razodevajo njegovo božanskost*

1. Ko bogoslovni pisci [*theológoi*] govorijo o njem, da je jedel, pil in se rodil, vedi, da se je telo kot táko rodilo in preživljalo s hrano, ki je ustrezala njegovi naravi, medtem ko se je Bog Logos, ki je bil združen s telesom in je vse urejal, tudi z deli, ki jih je opravljal v telesu, dal spoznati kot Bog Logos in ne kot človek. To pa je o njem rečeno zato, ker dejansko telo, ki je jedlo, se rodilo in je trpelo, ni pripadalo nikomur drugemu kot Gospodu; in ker je, ko je postal človek, primerno, da se te stvari o njem kot človeku izrečejo, da bi pokazali, kako ima resnično in ne navidezno telo.

2. Toda kakor se je iz teh stvari spoznalo, da je telesno navzoč, tako se je iz del, ki jih je opravljal v telesu, spoznalo, da je Božji Sin. Zato je tudi zaklical nevernim Judom rekoč: *Če ne opravljam del svojega Očeta, mi ne verjemite; če pa jih opravljam, verjemite delom, če že ne verjamete meni, da boste spoznali in spoznavali, da je Oče v meni in jaz v Očetu*.[67]

3. Kajti kakor se njega, čeprav je neviden, spozna po delih stvarjenja, tako se lahko, potem ko je postal človek in v telesu ni viden, spozna po njegovih delih, da tisti, ki jih izvršuje, ni človek, ampak Moč in Logos Boga.

[66] 1 Pt 2,22; prim. Iz 53,9.
[67] Jn 10,37-38.

4. Njegovo zapovedovanje hudim duhovom in njihovo izganjanje: to ni človeško delo, ampak Božje. Ali kdo, ki ga je videl ozdravljati bolezni, ki jim je podvržen človeški rod, lahko še vedno misli, da je človek in ne Bog? Kajti očiščeval je gobavce, hromim dal hoditi, gluhim odpiral ušesa, slepim vračal vid in preprosto odganjal od ljudi vse bolezni in slabosti. Iz teh dejanj je lahko tudi najbolj preprost opazovalec videl njegovo božanstvo. Kajti kdo, ki ga je videl, kako je ljudem, ki so se rodili s pomanjkanjem, vrnil, kar jim je manjkalo, in odprl oči človeku, ki je bil slep od rojstva, ne bi mogel razumeti, da je človeški rod podrejen njemu in da je on njegov Stvarnik in Ustvarjalec? Kajti on, ki je vrnil tisto, česar človek od rojstva ni imel, mora biti, to je gotovo očitno, Gospod tudi človeškega naravnega rojstva.

5. Zato je že v začetku, ko se je spuščal k nam, iz device oblikoval sebi telo, da bi tako vsem ponudil nemajhen dokaz svojega božanstva, saj je tisti, ki je oblikoval to, tudi Ustvarjalec vsega drugega. Kajti kdo, ko vidi telo, ki izhaja samo iz device, brez soudeležbe moškega, ne more sklepati, da je tisti, ki se pojavlja v njem, Ustvarjalec in Gospod tudi drugih teles?

6. Ali kdo, ko vidi spreminjajočo se snov vode, ki se preobrazi v vino, ne more sklepati, da je tisti, ki je to naredil, Gospod in Stvarnik snovi vseh vodà? V ta namen je namreč šel tudi po morju kot njegov Gospodar in hodil kot po suhem, da bi tistim, ki so to videli, dal dokaz o svojem gospodovanju nad vsemi stvarmi. Ali ni s tem, ko je tako veliko množico nahranil iz malenkosti in sam iz malega naredil obilje, tako da je imelo od petih hlebov pet tisoč ljudi dovolj in je še toliko ostalo, pokazal, da je prav on Gospod, ki previdnostno bdi nad vsemi stvarmi?

19. *Kristusova smrti in vstajenje razodevata njegovo božanskost*

1. Toda vse to se je Odrešeniku zdelo dobro storiti. Ker ljudje, ki niso spoznali njegove Previdnosti, razodete v vsem vesoljstvu, in niso zaznali njegovega božanstva, ki se je pokazalo v stvarstvu, bi si lahko na podlagi del njegovega telesa vsekakor

povrnili vid in po njem dobili predstavo o spoznanju Očeta ter iz posameznih primerov sklepali, kot sem že dejal, na njegovo Previdnost nad vsem.

2. Kajti kdo, ki je videl njegovo moč nad hudobnimi duhovi ali ki je videl, da so hudobni duhovi priznali njega za svojega Gospoda, bo še naprej dvomil, da je to Božji Sin, Modrost in Moč?

3. Ni dopustil niti tega, da bi stvarstvo molčalo, marveč – kako čudovito! – je tudi ob njegovi smrti, ali bolje rečeno ob njegovem dejanskem zmagoslavju nad smrtjo, s čimer mislim na križ, vse stvarstvo priznavalo, da on, ki se je razodel in trpel v telesu, ni zgolj človek, ampak Božji Sin[68] in Odrešenik vseh. Sonce se je namreč obrnilo proč, zemlja se je stresla in gore so se razpočile,[69] vsi ljudje so bili zgroženi. Vse to je pokazalo, da je bil Kristus na križu Bog, medtem ko je bilo vse stvarstvo njegov suženj in je s strahom pričalo o prisotnosti svojega gospodarja.

4. Tako se je torej Bog Logos ljudem pokazal preko svojih del. Naš naslednji korak pa mora biti, da spregovorimo o koncu njegovega telesnega življenja in delovanja in razložimo, kakšna je bila smrt njegovega telesa. Še posebej zato, ker je to poglavitni del [*kephalaion*] naše vere in vsi ljudje razglabljajo o tem. Vse to z namenom, da bi ti vedel, kako se tudi iz tega nič manj ne spozna, da je Kristus Bog in Božji Sin.

20. *Odrešenje*

1. Zdaj smo torej delno, kolikor je bilo mogoče in kolikor smo bili sami sposobni razumeti, navedli razlog njegove telesne pojavitve.[70] Nihče drug ne more razpadljivega spremeniti v nerazpadljivo razen sam Odrešenik, ki je v začetku tudi vse naredil iz nič. Nihče drug ne more v ljudeh na novo ustvariti bogopodobnosti razen njega, ki je Očetova podoba. Nihče drug ne more umrljivega znova narediti za neumrljivo razen naš Gospod Jezus Kristus, ki je Življenje sámo. In nihče drug ne more učiti o Očetu in uničiti

[68] Prim. Mr 5,7.
[69] Prim. Mt 27,45.51.
[70] Gr. αἰτίαν τῆς σωματικῆς ἐπιφανείας.

čaščenja malikov, razen Logos, ki ureja vse in je edini resnični Očetov edinorojenec.[71]

2. Treba pa je bilo tudi povrniti preostali dolg vseh. Dolžan je bil namreč, kot sem že povedal, umreti; predvsem zaradi tega je tudi prišel med nas. V ta namen je, potem ko je iz svojih del dokazal svoje božanstvo, na koncu daroval tudi daritev za vse, ko je namesto vseh svoj tempelj predal v smrt:[72] najprej zato, da bi ljudi razrešil in osvobodil njihovega starega prestopka,[73] nato pa je, da bi se izkazal za močnejšega celo od smrti, kot prvi sad vstajenja vseh izpostavil svoje lastno nerazpadljivo telo.

3. In ne čudite se, če pogosto ponavljamo iste besede o isti temi. Ker govorimo o Božji dobroti, razlagamo isto misel z več besedami, da se ne bi zdelo, da kaj izpuščamo, in bi si nakopali obtožbo neustrezne obravnave. Bolje se je namreč podvreči krivdi ponavljanja, kot izpustiti kaj, kar bi moralo biti zapisano.[74]

4. Telo je imelo skupno bistvo z vsemi telesi, saj je bilo človeško telo. Čeprav je bilo po novem čudežu oblikovano samo iz device, je moralo, ker je bilo umrljivo, v skladu s sebi podobnimi telesi tudi umreti. Toda ker je vanj prišel Logos, ni več razpadalo v skladu s svojo lastno naravo, ampak je bilo zaradi Logosa, ki se je naselil v njem, postavljeno onkraj dosega razpadanja.

5. Tako sta se hkrati zgodila dva čudeža na istem: smrt vseh se je izvršila v Gospodovem telesu, obenem pa sta bila smrt in razpadljivost zaradi Logosa, ki je bil z njim združen, v celoti odpravljena. Kajti smrt je bila potrebna in smrt je bilo treba pretrpeti za vse, da bi bil dolg, ki so ga imeli vsi, poplačan.[75]

[71] Niz trditev povzema bistvene teme iz prvih treh poglavij dela (*O učlovečenju* 1–3).

[72] Prim. Heb 9,12.24.

[73] Prim. Raz 12,9.

[74] Tovrstna opravičila v Atanazijevih delih niso tuja.

[75] Z utelešenjem Logosa je premagana radikalna razpadljivost človeka, obenem pa je premagana tudi človekova telesna smrt, ki je v tej okoliščini splošne razpadljivosti postavljena pod znamenje Božjega kaznovanja. Smrt tako izgubi svojo kaznovalno vrednost. Ta dvojna zmaga utelešenega Logosa nad zlom, ki je uničilo razumno stvarstvo, predpostavlja eno in isto posredovanje, posredovanje Logosovega osebnega telesa. V tem dvojnem vidiku je Kristusova zmaga v evangelijih potrjena z opisi njegovega deviškega spočetja in vstajenja.

6. Zato je, kot sem že rekel, Logos, ker kot neumrljiv ni mogel umreti, vzel nase smrti zmožno telo, da bi ga namesto vseh daroval kot svoje lastno in bi s trpljenjem za vse ter zaradi združitve s telesom *onemogočil tistega, ki je imel smrtonosno moč, to je hudiča, in osvobodil tiste, ki jih je strah pred smrtjo vse življenje vklepal v sužnost*.[76]

21. *Kristusova smrt na križu je izničila smrt*

1. Nedvomno zdaj, ko je skupni Odrešenik vseh umrl za nas, mi, ki verujemo v Kristusa, ne umiramo več tako kot prej, v skladu z grožnjo postave – ta obsodba je namreč prenehala. Ker pa je prenehala razpadljivost, ki jo je odpravila milost vstajenja, smo odslej v skladu z umrljivostjo svojih teles ob času, ki ga je Bog določil za vsakega posebej, zgolj razkrojeni, da bi lahko dosegli *boljše vstajenje*.[77]

2. Kajti kot semena, ki so vržena v zemljo, tudi mi ne razpademo zaradi razkroja, ampak zasejani v zemljo ponovno vstanemo, saj je bila smrt izničena z Odrešenikovo milostjo. Zato sveti Pavel, ki je vsem postal zagotovilo vstajenja, pravi: *To, kar je razpadljivo, si mora obleči nerazpadljivost, in kar je umrljivo, obleči neumrljivost. Ko pa si bo to, kar je razpadljivo, obleklo nerazpadljivost, in to, kar je umrljivo, obleklo neumrljivost, tedaj se bo izpolnila beseda, ki je zapisana: Smrt je použita v zmagi. Smrt, kje je tvoje želo?*[78]

3. Toda, bi lahko kdo rekel, če je bilo nujno, da je namesto vseh izročil svoje telo smrti, zakaj ga ni odložil kot vsak človek, ampak je šel tako daleč, da je bil celo križan? Primerneje bi bilo, da bi častno odložil svoje telo, kot da bi sramotno prenašal takšno smrt.

4. Znova poglej, če tak ugovor ni zgolj človeški, medtem ko je to, kar je Odrešenik storil, resnično božansko in iz mnogih razlogov vredno njegovega božanstva. Najprej, ker smrt, ki do-

[76] Heb 2,14b-15.
[77] Heb 11,35.
[78] 1 Kor 15,53-55. Za parafrazo tega navedka, gl. *O učlovečenju* 44.

leti ljudi, pride do njih v skladu s slabostjo njihove narave; ker ne morejo zelo dolgo vztrajati v bivanju, se sčasoma razkrojijo. Zato jih namreč doletijo tudi bolezni, zaradi katerih zbolijo in umrejo. Gospod pa ni šibak, ampak je Božja moč in Božji Logos in Življenje sámo.

5. Če bi torej odložil svoje telo nekje na samem, in to na posteljo, na človeški način, bi mislili, da je tudi on to prestal v skladu s šibkostjo svoje narave, ker da v njem ni bilo nič več kot v drugih ljudeh. Ker pa je bil Življenje in Božji Logos in ker je bilo treba umreti v imenu vseh, je zaradi tega, ker je bil Življenje in Moč, telo v njem po eni strani dobilo moč.

6. Po drugi strani pa, ker je bilo potrebno, da pride do smrti, odločitve za izpolnitev svoje žrtve ni sprejel sam, ampak jo je sprejel iz rok drugih. Ni bilo primerno, da bi Gospod, ki je ozdravljal bolezni drugih, zbolel; prav tako ni bilo prav, da bi oslabelo tisto telo, s katerim je okrepil tudi slabosti drugih.

7. Zakaj torej ni preprečil smrti, kakor je preprečil bolezen? Ker je imel telo prav zaradi tega in je bilo neprimerno, da bi jo preprečil, da ne bi bilo ovirano tudi vstajenje, hkrati pa je bilo prav tako neprimerno, da bi bolezen nastopila pred njegovo smrtjo, da ne bi mislili, da gre za šibkost tistega, ki je bil v telesu. Ali mar ni bil lačen?[79] Da; lakoto je imel v skladu z lastnostmi svojega telesa. Vendar ni umrl od lakote, ker je Gospod nosil to telo. Čeprav je torej umrl, da bi vse odkupil, vendarle ni videl razpadanja. Kajti vstal je v popolnoma neokrnjenem stanju, saj telo ni pripadalo nikomur drugemu, temveč Življenju samemu.

22. *Odgovori na očitke*

1. Morda pa bi se moral – bi lahko kdo rekel – skriti pred načrti Judov, da bi svoje telo popolnoma obvaroval pred smrtjo. Tak naj razume, da se tudi to ni spodobilo za Gospoda. Kakor namreč ni bilo primerno, da bi Božji Logos, ki je Življenje, sam povzročil smrt svojemu telesu, tako tudi ni bilo primerno, da bi bežal pred

[79] Prim. Mt 4,2.

smrtjo, ki so jo povzročili drugi. Sledil ji je do uničenja, zaradi česar seveda ni niti sam od sebe odložil svojega telesa niti ni bežal pred Judi, ko so ti naklepali zoper njega.[80]

2. Toda v tem se Logos ni pokazal kot šibak, ampak nasprotno, dal se je spoznati kot Odrešenik in Življenje, saj je hkrati pričakoval smrt, da bi jo uničil, in hitel pokončat smrt, ki mu je bila ponujena za odrešenje vseh.

3. Poleg tega Odrešenik ni prišel, da bi pokončal svojo smrt,[81] ampak smrt ljudi. Zato ni odložil svojega telesa z lastno naravno smrtjo – saj je bil Življenje in je ni premogel –, ampak je sprejel smrt, ki je prišla od ljudi, da bi jo popolnoma odpravil, ko ga je doletela v njegovem telesu.

4. Tudi iz naslednjega se vidi, kako smiselno [*eulogōs*] je bilo, da je Gospodovo telo izpolnilo ta cilj. Gospod je še posebej skrbel za vstajenje telesa, ki ga je nameraval uresničiti. Kajti tisto, kar je nameraval storiti, je bilo, da bi razodel zmago nad smrtjo in da bi vsem zagotovil, da je izvršil izničenje razpadljivosti in da bodo njihova telesa odtlej neokrnjena. Kot jamstvo in dokaz vstajenja, ki bo na voljo vsem, je svoje lastno telo ohranil nerazpadljivo.

5. Če bi torej njegovo telo zbolelo in bi bil Logos pred očmi vseh od njega ločen, bi bilo neprimerno, da bi on, ki je ozdravil bolezni drugih, dopustil, kako njegovo lastno orodje razpada v bolezni. Kajti kako bi lahko verjeli v njegovo izganjanje bolezni drugih, če bi v njem zbolel njegov lastni tempelj? Bodisi bi se mu posmehovali, da ne more pregnati bolezni, bodisi bi ga imeli, če bi lahko to storil, a ni, za brezčutnega do drugih.

23. *Nujnost javne smrti za nauk o vstajenju*

1. Toda tudi če bi brez kakršne koli bolezni in bolečin zasebno in sam skril svoje telo v kotu ali na samotnem kraju ali v hiši ali kjer koli drugje,[82] potem pa bi se nenadoma prikazal in rekel,

[80] Ločitev Logosa od njegovega telesa je skozi prizmo Atanazijeve misli značilen znak Kristusove smrti.

[81] Jn 10,17-18.

[82] Prim. Apd 26,26.

da je bil obujen od mrtvih, bi se vsem zdelo, da govori prazne bajke,[83] in še toliko bolj mu ne bi verjeli, kar bi rekel o vstajenju, ker sploh ne bi bilo nikogar, ki bi bil priča njegovi smrti. Smrt mora biti pred vstajenjem, saj ne bi bilo vstajenja, če ne bi bilo prej smrti. Ko bi se torej smrt njegovega telesa zgodila kje na skrivaj, ko smrt ne bi bila očitna in se ne bi zgodila pred pričami, bi bilo tudi njegovo vstajenje skrito in brez prič.

2. Ali zakaj bi, ko je vstal, razglašal vstajenje, če bi storil, da bi se njegova smrt zgodila na skrivaj? Ali zakaj ne bi – medtem ko je vpričo vseh izganjal hudobne duhove, od rojstva slepemu odprl oči in spremenil vodo v vino, da bi zaradi tega verjeli, da je Božji Logos – svoje umrljive narave vpričo vseh razodel kot nerazpadljive, da bi verjeli, da je on sam Življenje?

3. Ali kako naj bi si njegovi učenci z gotovostjo drznili govoriti o vstajenju, če ne bi mogli reči, da je najprej umrl? Ali kako bi jim lahko verjeli, ko so govorili, da se je najprej zgodila smrt in nato vstajenje, če za priče njegove smrti ne bi imeli ljudi, pred katerimi so pogumno govorili? Kajti če farizeji tedaj, ko sta se njegova smrt in vstajenje dogodila pred očmi vseh, niso hoteli verjeti, ampak so tiste, ki so videli vstajenje, celo prisilili, da so ga zanikali, koliko izgovorov za nevero bi si gotovo izmislili, če bi se to zgodilo na skrivaj?[84]

4. Ali kako bi lahko dokazali konec smrti in zmago nad njo, če je ne bi izzval pred očmi vseh in pokazal, da je mrtva, odslej izničena z nerazpadljivostjo telesa?

24. *Ni izbral načina svoje smrti*

1. Toda v zagovoru moramo predvideti to, kar bi lahko rekli tudi drugi. Kajti morda bi kdo lahko rekel celo naslednje: »Če je bilo potrebno, da se je njegova smrt zgodila pred očmi vseh in s pričami zato, da bi verjeli tudi poročilu o njegovem vstajenju, bi si moral zamisliti slavno smrt, pa četudi le zato, da bi se izognil sramoti križa.«

[83] Prim. Lk 24,11.

[84] Prim. Origen, *Contra Celsum* 2.56.

2. Toda če bi storil tudi to, bi dal povod za sum zoper sebe, da ne zmore premagati vsake smrti, ampak le smrt, ki si jo je izmislil zase; tako bi spet obstajal izgovor za nevero glede vstajenja. Zato smrt ni prišla na njegovo telo od njega samega, ampak od sovražnih naklepov, da bi Odrešenik, kakršno koli smrt so mu že prizadejali, le-to popolnoma odpravil.

3. Tudi plemenit rokoborec, velik v spretnosti in pogumu, nasprotnikov ne izbira sam, da ne bi vzbudil suma, kako se nekaterih boji, ampak jih prepusti izbiri gledalcev, in to zlasti, če se zgodi, da so njegovi sovražniki, tako da proti komur koli ga pomerijo, tega lahko vrže in se mu verjame, da je nad vsemi krepkejši. Tako si tudi Življenje vseh, naš Gospod in Odrešenik, Kristus, ni zamislil smrti za svoje telo, da ne bi bilo videti, da se boji kakšne druge smrti, ampak je na križu sprejel in pretrpel smrt, ki so jo povzročili drugi, predvsem njegovi sovražniki, ki so jo imeli za strašno, sramotno in potrebno izogibanja. To smrt je prišel uničit, da bi verjeli, kako je on sam Življenje, in bi bila moč smrti povsem izničena.

4. Tako se je zgodilo nekaj presenetljivega in osupljivega. Smrt namreč, za katero so mislili, da jo bodo povzročili kot sramoto, je bila pravzaprav zmagoslavje nad smrtjo samo. Zato tudi ni utrpel smrti kakor Janez, ki mu je bila odsekana glava, niti ni bil kot Izaija prežagan na pol,[85] da bi tudi v smrti ohranil svoje telo nerazdeljeno in neokrnjeno in da ne bi bil dan noben izgovor tistim, ki bi radi razdelili Cerkev.[86]

25. *Zakaj smrt na križu?*

1. To naj bo v odgovor tistim zunaj,[87] ki pri sebi kopičijo argumente. Če pa kdo od naših ljudi sprašuje – ne iz ljubezni

[85] Gl. psevdoepigrafsko judovsko-krščansko delo *Ascensio Isaiae* 5.1–14; 11.41. Prim. tudi Heb 11,37.

[86] Prim. Ps 22,17-19; Jn 19,23-24.

[87] Atanazij se v diatribičnem slogu s pomočjo namišljenih ugovorov in odgovorov obrača na tiste, ki so zunaj občestva verujočih, ki ne delijo vere v Kristusov križ in vstajenje. Toda od tod dalje razmišlja o križu v jeziku, ki je domač verujoči množici.

do razpravljanja, ampak iz ljubezni do pouka –, zakaj ni trpel smrti na noben drug način razen na križu, naj se tudi njemu pove, da nam noben drug način razen tega ne bi koristil in da je bilo dobro, da je Gospod to trpel zaradi nas.

2. Kajti če je sam prišel, da bi nosil prekletstvo, ki je težilo nas, kako bi sicer lahko postal preklet, če ne bi sprejel smrti, določene za prekletstvo?[88] In to je križ. Kajti točno to je zapisano: *Preklet naj bo, kdor visi na lesu*.[89]

3. Zopet, če je Gospodova smrt odkupnina za vse in je z njegovo smrtjo porušena stena pregrade[90] in se je uresničila poklicanost poganov, kako bi nas poklical k sebi,[91] če ne bi bil križan? Kajti samo na križu človek umre z razprtimi rokami. Zato je bilo primerno, da je Gospod tudi to prestal in razširil roki, da bi z eno pritegnil starodavno ljudstvo, z drugo pa tiste iz poganov in oboje združil v sebi.

4. To je namreč rekel sam, ko je pokazal, s kakšno smrtjo naj bi vse odkupil: *Ko bom povzdignjen, bom vse pritegnil k sebi.*[92]

5. In še nekaj: potem ko je hudič, sovražnik našega rodu, padel iz nebes, blodi po našem spodnjem ozračju in tam gospoduje nad demoni, ki so z njim kot njegovi vrstniki v neposlušnosti: ne le da s svojimi sredstvi dela iluzije v tistih, ki so zavedeni, ampak skuša ovirati tiste, ki se vzpenjajo. O tem pravi apostol: *Na način poglavarja oblasti zraka zdaj ta duh deluje v sinovi neposlušnosti*.[93] Gospod pa je prišel, da bi pahnil dol hudiča, očistil zrak in nam pripravil pot navzgor v nebesa, kot je rekel apostol: *Skozi zagrinjalo, to je skozi svoje meso*.[94] In to se mora zgoditi s smrtjo. S kakšno drugo smrtjo bi se to lahko zgodilo kot s tisto, ki se je zgodila v zraku, to je na križu? Kajti le tisti,

88 Gal 3,13.

89 5 Mz 21,23.

90 Prim. Ef 2,14. Mišljen je zid v jeruzalemskem templju, ki je ločil dvorišče poganov od notranjega dvorišča, kamor so smeli vstopiti samo judje.

91 Prim. Jn 12,32.

92 Jn 12,32.

93 Ef 2,2.

94 Heb 10,20.

ki konča na križu, umre v zraku. Zato je bilo povsem primerno, da je Gospod pretrpel to smrt.

6. Tako povzdignjen je očistil zrak hudičevih in vseh vrst demonskih naklepov, kot pravi: *Gledal sem Satana, ki je kakor blisk padel z neba*.[95] Na novo je odprl pot v nebesa, kot vnovič pravi: *Vzdignite svoja vrata, vladarji, dvignite se, starodavne duri*.[96] Kajti Logosu samemu ni bilo treba odpreti vrat, saj je bil Gospod vseh, prav tako nobeno od njegovih del ni bilo zaprto za svojega Stvarnika – to je bilo potrebno za nas, ki nas je ponesel navzgor s svojim lastnim telesom.[97] Kakor ga je namreč v imenu vseh žrtvoval smrti, tako je z njim ponovno pripravil pot v nebesa.

26. *Razlogi za vstajenje tretji dan*

1. Smrt na križu se je torej za nas izkazala kot primerna in prikladna, njen vzrok se je izkazal za razumnega [*eulogos*] v vseh pogledih. Upravičeno lahko trdimo, da se je odrešenje vseh moralo zgoditi preko križa in na noben drug način. Kajti tudi na križu se ni pustil zakriti, ampak je povzročil, da je celotno stvarstvo pričevalo o navzočnosti svojega Stvarnika. Ni pustil, da bi njegov tempelj, telo, dolgo časa čakalo, ampak ga je preprosto pokazal v mrtvem stanju po stiku s smrtjo, nato pa ga tretji dan takoj vzdignil, nesoč nerazpadljivost in netrpljivost, ki ju je pridobil v telesu, kot trofejo zmage nad smrtjo.

2. Lahko bi namreč tudi takoj po smrti vzdignil svoje telo in ga znova pokazal živo, toda tega Odrešenik s previdnostno modrostjo ni storil. Kdo bi namreč lahko rekel, da sploh ni umrl ali da ga smrt ni popolnoma zajela, če bi takoj pokazal vstajenje.

3. Če razmika med smrtjo in vstajenjem ne bi bilo, bi bila morda slava njegove nerazpadljivosti nejasna. Da bi torej lahko dokazal, da je bilo njegovo telo mrtvo, je Logos vmes pustil miniti en dan, tretji dan pa ga je vsem pokazal nerazpadljivega.

[95] Lk 10,18.
[96] Ps 24,7.
[97] Prim. 1 Tes 4,17.

4. Da bi torej dokazal smrt v telesu, je šele tretji dan obudil svoje telo.

5. Če bi svoje telo obudil šele po dolgem času, ko bi bilo že popolnoma razkrojeno, mu ne bi verjeli, češ da ga je zamenjal za kakšno drugo telo. Kajti človek lahko tudi zaradi poteka časa ne zaupa temu, kar je videl, in pozabi, kaj se je zgodilo. Zato ni čakal več kot tri dni, prav tako ni dolgo držal v negotovosti tistih, ki so ga bili slišali govoriti o vstajenju.

6. Toda ko je beseda še vedno odmevala v njihovih ušesih in so bile njihove oči še vedno v pričakovanju in njihov um v napetosti in ko so tisti, ki so ga ubili, še vedno živeli na zemlji in so bili na kraju in so lahko priče smrti Gospodovega telesa, je Božji Sin po treh dneh sam pokazal svoje neumrljivo in nerazpadljivo telo, ki je bilo nekoč mrtvo. Vsem je bilo pokazano, da telo ni umrlo zaradi naravne slabosti Logosa, ki je prebival v njem, ampak zato, da bi bila v njem smrt odpravljena z Odrešenikovo močjo.

27. *Sprememba, ki jo je povzročil križ v odnosu smrti do človeka*

1. Za to, da je namreč smrt dokončno uničena, da je križ postal zmaga nad njo in da nima več moči, ampak je resnično mrtva, imamo nemajhen in zaupanja vreden dokaz v tem, da jo vsi Kristusovi učenci prezirajo, da vsi korakajo zoper njo in se je ne bojijo več, marveč jo z znamenjem križa in z vero v Kristusa teptajo kot mrtvo.

2. Kajti v davnih časih, preden se je zgodil Odrešenikov božanski prihod med ljudi [*epidēmia*], so vsi objokovali mrtve, kakor da bi bili zapisani razpadu. Zdaj pa, ko je Odrešenik obudil svoje telo, smrt ni več strašna, saj jo vsi, ki verujejo v Kristusa, teptajo kot mrtvo in raje izberejo smrt, kot da bi zanikali svojo vero v Kristusa. Resnično namreč vedo, da ko umrejo, niso uničeni, ampak dejansko zaživijo in zavoljo vstajenja postanejo nerazpadljivi.

3. Tisti hudič pa, ki se je nekoč zlobno navduševal nad smrtjo, je zdaj, ko so se njegove smrtne muke razblinile,[98] ostal edini

[98] Prim. Apd 2,24.

resnično mrtev. In dokaz za to je, da preden ljudje verjamejo v Kristusa, vidijo v smrti nekaj strašnega in pred njo trepetajo. Ko pa preidejo v Kristusovo vero in nauk, je njihov prezir do smrti tako velik, da se ji celo vneto poženejo naproti in postanejo priče vstajenja, ki ga je Odrešenik izvršil zoper njo. Kajti ko so še v nežnih letih, hitijo umret; in ne le moški, ampak tudi ženske se proti njej vadijo s telesno disciplino. Smrt je postala tako šibka, da se celo ženske, ki jih je prej prevarala, zdaj norčujejo iz nje, kot da je nekaj mrtvega in ohromljenega.

4. Kakor je namreč s tiranom: ko ga premaga plemeniti kralj ter mu zveže roke in noge, potem pa se mu vsi, ki gredo mimo, posmehujejo, ga tolčejo in trgajo, saj se zaradi kralja, ki ga je premagal, ne bojijo več njegovega besa in barbarstva; tako je tudi s smrtjo, ki jo je Odrešenik na križu premagal in izpostavil ter ji zvezal roke in noge: vsi, ki so v Kristusu, ko gredo mimo, jo teptajo, in ko pričujejo za Kristusa, se posmehujejo smrti, se norčujejo iz nje in govorijo, kar je bilo o njej že davno zapisano: *Kje je, smrt, tvoja zmaga? Kje, podzemlje, je tvoje želo?*[99]

28. *Dvomljivci naj spričo dokazov postanejo kristjani*

1. Ali je vse to morda zgolj neznatno dokazilo o šibkosti smrti? Je to morda zgolj neznaten dokaz zmage, ki jo je nad smrtjo dosegel Odrešenik, ko mladeniči in mladenke, ki so v Kristusu, prezirajo to življenje in se vadijo v umiranju?

2. Kajti človek se po naravi boji smrti in razpada telesa. Toda obstaja to najbolj presenetljivo dejstvo, da tisti, ki je oblekel vero v križ, prezira celo ta naravni vzgib strahu in se zaradi Kristusa ne boji smrti.

3. Ogenj ima naravno lastnost, da gori. Toda če bi kdo rekel, da obstaja snov, ki se ne boji gorenja, ampak bi nasprotno dokazoval, da je ogenj pred njo šibak – kot se to govori za azbest med Indijci –, potem tistemu, ki temu ne verjame in to želi preizkusiti, zadostuje, da si obleče ognjevarno snov in seže v ogenj, s čimer se bo prepričal o šibkosti ognja.

[99] 1 Kor 15,55.

4. Ali če bi kdo želel videti tirana v verigah, lahko v vsakem primeru z odhodom v deželo in pod oblast tistega, ki je tirana premagal, vidi, kako je človek, ki je prej zbujal drugim strah, docela oslabljen. Če je torej kdo po tolikšnih dokazih in po tolikih, ki so postali mučenci v Kristusu, in po preziru, ki ga smrti vsak dan izkazujejo tisti, ki so v Kristusu proslavljeni, še vedno nejeveren, in če je njegov um še v dvomih, ali je bila smrt izničena in je doživela konec, je zanj dobro, da se čudi tako veliki stvari, le naj se ne izkaže za trdovratnega v neveri in nespoštljivega pred tem, kar je tako jasno.

5. Toda tako kot tisti, ki je vzel azbest, ve, da ogenj nad njim nima moči gorenja, in kot tisti, ki bi rad videl vklenjenega tirana, pride pod oblast zmagovalca nad tiranom, tako naj tudi tisti, ki je nezaupljiv glede zmage nad smrtjo, sprejme Kristusovo vero in preide v njegovo šolo, in videl bo šibkost smrti in zmagoslavje nad njo. Kajti mnogi, ki so bili prej nejeverni in posmehljivi, so slednjič začeli verovati in so tako prezirali smrt, da so sami postali celo mučenci za Kristusa.

29. *Križ pojasnjuje učinke, kakor sončni vzhod pojasnjuje dnevno svetlobo*

1. Če je zdaj z znamenjem križa in z vero v Kristusa smrt poteptana, mora biti pred sodiščem resnice očitno, da ni nihče drug kot Kristus sam tisti, ki je pokazal trofeje in zmago nad smrtjo ter storil, da je izgubila vso svojo moč.

2. Če je bila prej smrt močna in zato strašna in če je zdaj, po Odrešenikovem bivanju med ljudmi ter smrti in vstajenju njegovega telesa, zaničevana, mora biti očitno, da je smrt izničil in premagal prav Kristus, ki se je povzpel na križ.

3. Ko namreč za nočjo vzide sonce in osvetli vso zemeljsko pokrajino, vsekakor ni mogoče dvomiti, da je sonce tisto, ki je povsod razodelo svojo svetlobo, ki je tudi pregnalo temo in vse razsvetlilo. Tako mora biti zdaj, ko je smrt zasramovana in poteptana od trenutka, ko se je zgodila Odrešenikova odrešilna pojavitev v telesu in njegova smrt na križu, povsem jasno, da je

prav Odrešenik, ki se je pojavil tudi v telesu, tisti, ki je izničil smrt in ki v svojih učencih dan za dnem kaže zmagoslavje nad njo.

4. Vidimo namreč ljudi, ki so po naravi šibki, kako se ženejo smrti naproti in se ne bojijo njenega razkroja niti se ne ustrašijo spusta v Had, ampak jo z gorečo dušo izzivajo; ne ustrašijo se mučenja, ampak se, nasprotno, zaradi Kristusa odločijo, da se bodo raje pognali smrti naproti kot življenju na zemlji. Vidimo tudi moške, ženske in majhne otroke, ki zaradi Kristusove vere tečejo in se ženejo smrti naproti. Kdo je lahko spričo tega tako neumen ali tako nejeveren ali ima tako slep um, da ne bi videl in sklepal, kako Kristus, za katerega ljudje pričujejo, sam priskrbi in daje vsakomur zmago nad smrtjo ter ji odvzame vso moč v vsakem od tistih, ki se držijo njegove vere in nosijo znamenje križa.

5. Kajti tisti, ki vidi kačo poteptano, zlasti če pozna njeno nekdanjo divjost, ne dvomi več, da je mrtva in da je povsem izgubila svojo moč, razen če ima sprevržen um in nima zdravih niti telesnih čutov. Kajti kdo, ki vidi leva, s katerim se poigravajo otroci, ne razume, da je bodisi mrtev bodisi da je izgubil vso moč?

6. Kakor je torej mogoče z očmi videti resnico vsega tega, tako naj zdaj, ko se verniki v Kristusa poigravajo s smrtjo in jo prezirajo, nihče več ne dvomi in naj se nihče ne izkaže za nevernega glede tega, da je Kristus izničil smrt in da je bilo razpadanje, ki ga je povzročala, uničeno in zaustavljeno.

30. *Resničnost vstajenja dokazujejo dejstva*

1. Vse, kar smo do zdaj povedali, je torej nemajhen dokaz, da je bila smrt izničena in da je Gospodov križ trofeja zmage nad njo. Kar zadeva vstajenje telesa v nesmrtnost, ki ga je nato uresničil Kristus, skupni Odrešenik in resnično Življenje vseh, je za tiste, ki imajo zdrav umski vid, dokaz z dejstvi, jasnejši od premislekov.

2. Kajti če je bila, kot je pokazal naš premislek, smrt izničena in jo zaradi Kristusa vsi teptajo, jo je še toliko bolj on sam najprej poteptal s svojim telesom in jo izničil. Toda če predpostavimo, da je smrt ubil on, kaj bi se lahko zgodilo drugega kot to, da je njegovo telo vstalo in bilo prikazano kot trofeja zmage nad smrtjo? Ali kako

bi se lahko pokazalo, da je bila smrt uničena, če Gospodovo telo ne bi vstalo? Če pa se komu zdi, da je ta dokaz njegovega vstajenja nezadosten, naj se prepriča o tem, kar je bilo povedano, tudi na podlagi tega, kar se je zgodilo pred njegovimi očmi.

3. Kajti ker mrtev človek ni več zmožen ničesar, njegov vpliv traja do groba in odtlej preneha, dejanja in moč nad ljudmi pa pripadajo samo živim; zato naj tisti, ki hoče, vidi in sodi ter prizna resnico na podlagi tega, kar se kaže pred očmi.

4. Zdaj Odrešenik dela tako velike stvari med ljudmi in dan za dnem nevidno prepričuje tako veliko množico z vseh strani, tako tistih, ki živijo v Grčiji, kot tistih, ki živijo v tujih deželah, da prestopijo k njegovi veri in da so vsi poslušni njegovemu nauku. Bo mar kdo še vedno zadrževal svoj um v dvomu, ali je Odrešenik izvršil vstajenje in ali je Kristus živ, oziroma bolje, ali je on sam Življenje?

5. Ali je mar podobno mrtvemu človeku, da zbada vesti ljudi, tako da ti opuščajo svoje očetne zakone in se uklanjajo pred Kristusovim naukom? Ali kako, če ni več dejaven, kajti to je lastno mrtvemu, zadrži od njihove dejavnosti tiste, ki so dejavni in živi, tako da prešuštnik ne prešuštvuje več in morilec ne mori več niti povzročitelj krivice ne hlepi več in brezbožni odslej živi pobožno?[100] Ali kako, če ni vstal, ampak je mrtev, odžene in preganja ter zruši tiste lažne bogove, za katere neverniki pravijo, da so živi, in demone, ki jih oni častijo?

6. Kajti kjer se imenujeta Kristus in njegova vera, tam je odpravljeno vse malikovanje in razkrinkana vsaka prevara hudobnih duhov; in noben hudobni duh ne more prenesti niti imena, marveč celo, ko ga komajda sliši, že pobegne in izgine.[101] To pa ni delo mrtvega, temveč živega – in predvsem Boga.

7. Zlasti bi bilo smešno reči, da so hudobni duhovi, ki jih je pregnal, in maliki, ki so jih spravili v nič, živi, tisti, ki jih preganja in s svojo močjo preprečuje, da bi se sploh pojavili, in ki ga vsi priznavajo za Božjega Sina, pa da je mrtev.

[100] Prim. *O učlovečenju* 48. Atanazij se za tovrsten premislek verjetno navdihuje pri Evzebiju.

[101] Glede učinkovitosti Jezusovega imena, gl. *O učlovečenju* 32 in 50.

31. *Moč križa in nemoč malikov*

1. Toda tisti, ki ne verjamejo v vstajenje, si predočajo močan dokaz proti sebi, ko vsi hudobni duhovi in bogovi, ki jih oni častijo, ne morejo izgnati Kristusa, ki je, kot pravijo, mrtev, Kristus pa nasprotno dokaže, da so vsi mrtvi.

2. Predpostavimo, da je res, da mrtvi ne more imeti nobene moči; toda Odrešenik vsak dan opravlja toliko del, priteguje ljudi k veri, prepričuje h kreposti, uči o nesmrtnosti, vodi k želji po nebeških dobrinah, razodeva spoznanje Očeta, vliva moč za spopad s smrtjo, se pokaže slehernemu in izpodriva brezbožnost malikovanja. Bogovi in hudobni duhovi nevernikov ne morejo storiti ničesar od tega, ampak se ob Kristusovi navzočnosti pokažejo kot mrtvi, od njih ostane samo nemočen in prazen privid. Medtem ko je z znamenjem križa ustavljena vsa magija in izničeno vsako čarovništvo, vsi maliki se zapuščajo in opuščajo, vsako nerazumno uživanje je zajezeno in vsakdo se z zemlje ozira v nebo. Spričo vsega tega se lahko vprašamo: Koga razglasiti za mrtvega? Kristusa, ki opravlja toliko del? Toda delo ni lastno mrtvemu. Ali pa morda tistega, ki nima nobene moči, ampak leži, kot da je brez življenja? To je lastno malikom in hudobnim duhovom, ki so mrtvi.

3. Kajti Božji Sin je živ in dejaven,[102] deluje iz dneva v dan in prinaša odrešenje vseh. Vsak dan pa se dokazuje, da je smrt izgubila vso svojo moč ter da so maliki in hudobni duhovi bolj mrtvi kot Kristus, tako da odslej nihče ne more več dvomiti o vstajenju njegovega telesa.

4. Toda za tistega, ki ne verjame v vstajenje Gospodovega telesa, se zdi, da ne pozna moči Božjega Logosa in Modrosti. Kajti če si je Gospod sploh privzel telo in si ga – v razumni doslednosti, kot je pokazal naš premislek – prilastil za svoje, kaj naj bi Gospod z njim storil? Ali kakšen naj bi bil konec telesa, ko se je Logos enkrat spustil vanj? Ni moglo ne umreti, ker je bilo umrljivo, a žrtvovano v smrt za vse – s tem namenom si ga je Odrešenik pripravil. Nemogoče je pa bilo, da bi ostalo mrtvo,

[102] Prim. Heb 4,12.

ker je bilo spremenjeno v tempelj Življenja. Čeprav je umrlo kot umrljivo, je spet oživelo zaradi Življenja v sebi; in dela potrjujejo njegovo vstajenje.

32. *Božja dela predstavljajo dokaz*

1. Če pa kdo zato, ker ga ne vidi, ne verjame, da je sploh vstal, sledi, da neverni zanikajo celo to, kar je naravno. Kajti Bogu je lastno, da je hkrati neviden in da ga kljub temu spoznavamo po njegovih delih, kot je bilo že navedeno zgoraj.

2. Če torej del ni, je prav, da ne verjamejo tistemu, kar ni vidno. Če pa dela glasno kličejo in jasno kažejo, zakaj se odločijo zanikati življenje, ki tako očitno pripada vstajenju? Kajti tudi če so zaslepljeni v svojem umu, lahko ljudje vsaj z zunanjimi čutili vidijo nedvomno Kristusovo moč in božanstvo.[103]

3. Enako je tudi s slepim: čeprav ne vidi sonca, mu zadošča, da zajame toploto, ki jo sonce oddaja, in ve, da je nad zemljo sonce. Tako naj ravnajo tudi naši nasprotniki: četudi še ne verujejo, saj so še vedno slepi za resnico, a po drugih verujočih vsaj poznajo njegovo moč, naj vendar ne zanikajo Kristusovega božanstva in vstajenja, ki ga je izvršil.

4. Jasno je namreč, da če bi bil Kristus mrtev, ne bi mogel izganjati demonov in razdirati malikov; mrtvega človeka namreč hudobni duhovi ne bi ubogali. Če pa so očitno izgnani z omembo njegovega imena, mora biti jasno, da ni mrtev; še posebej zato, ker bi hudobni duhovi, ki vidijo tudi tisto, česar ljudje ne vidijo, lahko ugotovili, ali je Kristus mrtev, in mu odrekli vsakršno poslušnost.

5. Sedaj pa hudobni duhovi vidijo to, česar neverni ljudje ne verjamejo, da je namreč Bog, in zato bežijo in padajo k njegovim nogam ter govorijo prav to, kar so izrekali, ko je bil v telesu: *Vemo, kdo si: Sveti, Božji*;[104] in: *Kaj imaš z nami, Sin Boga? Rotim te, ne muči me!*[105]

[103] Prim. Rim 1,20; *O učlovečenju* 15–16.
[104] Lk 4,34.
[105] Mr 5,7; prim. Lk 8,28.

6. Ker ga torej demoni priznavajo in mu njegova dela pričujejo iz dneva v dan, mora biti očitno – in naj se nihče ne zgraža nad resnico –, da je Odrešenik obudil svoje telo in da je pravi Božji Sin, ki je od njega kot od Očeta, njegov lasten Logos in Modrost in Moč,[106] ki je v poznejših časih sprejel telo za odrešenje vseh in učil svet o Očetu ter z obljubo vstajenja odpravil smrt in vsem podaril nerazpadljivost, ko je kot prvi sad tega obudil svoje telo in ga pokazal z znamenjem križa kot trofejo zmage nad smrtjo in njenim razkrojem.

[106] Nekateri razlagalci v tem naštevanju vidijo sled prikritega antiarianizma.

E Zoper nevero Judov

33. *Prerokbe o Kristusovem prihodu – kot Bog in kot človek*

1. Ker so te stvari takšne ter sta vstajenje njegovega telesa in zmaga, ki jo je Odrešenik dosegel nad smrtjo, jasno dokazana, si dovolimo, da bomo sedaj pograjali nevero Judov in posmeh Grkov.[107]

2. Glede tega Judje izražajo nevero, medtem ko se Grki posmehujejo, ker očitajo neprimernost križu in učlovečenju Božjega Logosa. Toda naš premislek ne bo odlašal, da bi se spopadel z obema, zlasti ker so dokazi, ki jih imamo na voljo proti njima, jasni kot beli dan.[108]

3. Jude v njihovi neveri lahko namreč ovržemo na podlagi Svetega pisma, ki ga berejo celo sami. To ali ono besedilo v njem, skratka celotno bogonavdihnjeno Sveto pismo, glasno kliče o teh stvareh, kot obilno kažejo celo njegove izrecne besede. Preroki so namreč že prej oznanjali o čudežu Device in rojstvu iz nje, rekoč: *Glej, devica bo spočela in rodila sina in imenovali ga bodo Emanuel, kar v prevodu pomeni Bog z nami*.[109]

4. Mojzes, ki je bil resnično velik in za katerega verjamejo, da govori resnico, je v zvezi z Odrešenikovim učlovečenjem, ko je ocenil povedano kot pomembno in bil prepričan o njegovi resničnosti, to zapisal s temi besedami: *Zvezda vzhaja iz Jakoba in iz Izraela človek, ki bo razbil moabske poveljnike*.[110] In spet: *Kako lepa so tvoja bivališča, Jakob, tvoji šotori, Izrael! Kot doline v senci, kot gaji ob rekah in kot šotori, ki jih je Gospod določil, kot cedre ob vodah. Iz njegovega semena bo izšel mož, ki bo*

[107] V nadaljevanju (*O učlovečenju* 33–35, 38–40) sledijo nizi svetopisemskih navedkov v podporo argumentaciji, ki odražajo starodavno tradicijo t. i. *testimonia* oz. svetopisemskih pričevanj v prid določeni teološki doktrini, ta pa so pogosto zelo podobna tistim v Ciprijanovem delu *Testimoniorum liber*. Atanazij pogane imenuje *Hellēnes*, Grki.

[108] Začetek tega poglavja se nanaša na začetek spisa *O učlovečenju*, saj avtor na tem mestu bolj izvirnim argumentacijam dosedanjega dela dodaja tradicionalni repertoar protijudovskih dokazov.

[109] Mt 1,23; prim. Iz 7,14.

[110] 4 Mz 24,17b.

gospodar nad mnogimi ljudstvi.[111] In znova Izaija: *Preden bo otrok znal imenovati očeta ali mater, bo pred asirskim kraljem prevzel oblast nad Damaskom in plen Samarije*.[112]

5. Da se bo torej pojavil človek, je napovedano v teh besedah. Da pa je tisti, ki bo prišel, Gospod vsega, napovedujejo spet takole: *Glej, Gospod sedi na rahlem oblaku in bo prišel v Egipt in egiptovski maliki se bodo zatresli*.[113] Od tam ga tudi Oče pokliče nazaj, rekoč: *Iz Egipta sem poklical svojega Sina*.[114]

34. *Prerokbe o njegovem trpljenju in smrti*

1. Niti njegova smrt ni zamolčana, marveč o njej nadvse jasno govori Božje pismo. V njem se preroki niso bali omenili celo vzroka njegove smrti – ki je ni pretrpel zaradi samega sebe, ampak zaradi nesmrtnosti in odrešenja vseh –, to je naklepov Judov in njihovega napuha, da namreč nihče ne bi ostal v zmoti zaradi pomanjkanja pouka o dejanskih dogodkih.

2. Pravijo torej: *Mož v bolečinah, ki je znal prenašati bolezen, ker je bil njegov obraz obrnjen stran. Bil je osramočen in ni imel nobene veljave. On nosi naše grehe in trpi zaradi nas. Mislili smo, da je v bolečinah, v ranah in v ponižanju. On pa je bil ranjen zaradi naših grehov in slaboten zaradi naših prestopkov postave. Na njem je bila kazen za naš mir in z njegovimi ranami smo bili ozdravljeni*.[115] Čudi se Logosovi človekoljubnosti, kako je zaradi nas osramočen, da bi nas spravil v čast. *Kajti vsi smo*, pravi, *tavali kot ovce, človek je zašel s svoje poti. In Gospod ga je izročil zaradi naših grehov; in ne odpira svojih ust, ker so z njim hudo ravnali. Kot ovca je bil priveden v zakol in kot jagnje, onemelo pred strižcem, tako ne odpre svojih ust. V njegovem ponižanju mu je bila vzeta sodba*.[116]

3. Da pa ne bi kdo zaradi njegovega trpljenja mislil, da je

[111] 4 Mz 24,5-7a.
[112] Iz 8,4.
[113] Iz 19,1. *Maliki*, db. *ročni izdelki*.
[114] Oz 11,1.
[115] Iz 53,3-5.
[116] Apd 8,32sl.; prim. Iz 53,6-8.

navaden človek, Sveto pismo prehiteva človeške domneve in razglaša njegovo moč in različnost njegove narave v primerjavi z nami, rekoč: *Kdo bo razložil njegov rod? Kajti njegovo življenje je odvzeto z zemlje. Zaradi hudobije ljudi je bil priveden v smrt. In namesto njegovega groba bom dal hudobne in namesto njegove smrti bogate;*[117] *kajti on ni storil nobene hudobije in v njegovih ustih se ni našla zvijača. In Gospod ga želi očistiti ran*.[118]

35. *Prerokbe o križu*

1. Morda pa, ko si slišal prerokbo o njegovi smrti, želiš izvedeti tudi to, kar je naznanjeno v zvezi s križem. Kajti niti to ni zamolčano: sveti možje so ga prikazali z veliko jasnostjo.

2. Najprej ga namreč napoveduje Mojzes, in to z močnim glasom, ko pravi: *Videli boste svoje življenje viseti pred vašimi očmi in še vedno ne boste verovali*.[119]

3. Nato o tem pričujejo preroki za njim, ko pravijo: *Jaz pa sem bil kot nedolžno jagnje, ki ga peljejo v zakol, a tega nisem vedel. Zlobno so mi svetovali, rekoč: Pridite, les dajmo v njegov kruh in ga izbrišimo iz dežele živih*.[120]

4. In zopet: *Prebodli so mi roke in noge, prešteli so vse moje kosti, razdelili so moja oblačila in za mojo suknjo so žrebali*.[121]

5. Dvignjena smrt, ki se zgodi na drevesu, ne more biti nič drugega kot križ. Po drugi strani pa pri nobeni drugi smrti niso prebodene roke in noge, samo na križu.

6. Ker pa so z Odrešenikovim bivanjem med ljudmi tudi vsi narodi od vsepovsod začeli spoznavati Boga, tudi tega sveti možje niso pustili brez omembe, ampak je v Svetem pismu omenjena tudi ta zadeva. *Jesejeva korenina bo namreč stala*, pravi, *in tisti, ki se bo dvignil, bo vladal narodom, vanj bodo upali narodi*.[122]

[117] Tj. *Za njegov grob bom zamenjal hudobne*. Stavek je mogoče razumeti takole: Ker bo on umrl, bodo hudobni lahko rešeni.

[118] Iz 53,8-10.

[119] 5 Mz 28,66.

[120] Jer 11,19.

[121] Ps 22,17-19.

[122] Prim. Iz 11,10; Rim 15,12.

Vse to zadostuje za dokaz tega, kar se je zgodilo.

7. Toda vse Sveto pismo je polno očitanj zoper nevero Judov. Kajti kateri od pravičnih mož, svetih prerokov in očakov, omenjenih v Svetem pismu, se je kdaj telesno rodil samo iz device? Ali katera ženska je brez moškega zadostovala za spočetje človeka? Ali ni bil Abel rojen iz Adama, Henoh iz Jereda, Noe iz Lameha in Abraham iz Teraha, Izak iz Abrahama, Jakob iz Izaka? Ali ni bil Juda rojen iz Jakoba, Mojzes in Aron pa iz Abráma? Ali ni bil Samuel rojen iz Elkanája, ali ni bil David rojen iz Jeseja, ali ni bil Salomon rojen iz Davida, ali ni bil Ezekíja rojen iz Aháza, ali ni bil Jošija rojen iz Amosa, ali ni bil Izaija rojen iz Amóca, ali ni bil Jeremija rojen iz Hilkijája, ali ni bil Ezekiel rojen iz Buzíja? Ali ni imel vsak od njih očeta za tvorca svojega obstoja? Kdo je torej tisti, ki je rojen samo iz device? Prerok je namreč to znamenje zelo poudaril.

8. Ali čigavo rojstvo je napovedovala zvezda na nebu, da bi svetu naznanila rojenega? Ko se je namreč rodil Mojzes, so ga njegovi starši skrili. Za Davida niso slišali niti njegovi bližnji, tako da ga ni poznal niti veliki Samuel, ampak je vprašal, ali ima Jese še kakšnega sina. Tudi Abraham je postal znan svojim sosedom kot velik mož šele po svojem rojstvu. Toda priča Kristusovega rojstva ni bil človek, temveč zvezda na nebu, od koder se je spuščal.

36. *Prerokbe o Kristusovi vladavini in begu v Egipt*

1. Toda kateri kralj, ki je kdaj koli bil, je, preden je znal imenovati očeta ali mater,[123] zavladal in dosegal zmage nad svojimi sovražniki? Mar ni David prišel na prestol pri tridesetih letih in Salomon, ko je odrasel v mladeniča? Mar ni Joáš začel kraljevati, ko je bil star sedem let,[124] in Jošíja, še kasnejši kralj, prejel vladavine okoli sedmega leta?[125] In vendar sta pri tej starosti znala imenovati očeta ali mater.

[123] Prim. Iz 8,4.
[124] Prim. 2 Krn 24,1.
[125] 2 Kr 22,1.

2. Kdo je torej tisti, ki je vladal in plenil svoje sovražnike skoraj pred svojim rojstvom? Ali kateri tak kralj je bil kdaj v Izraelu in Judu – naj nam povedo Judje, ki so zadevo raziskali –, v katerega so vsi narodi polagali svoje upe in imeli mir? Ali pa so bili z vseh strani v sovraštvu z njimi?

3. Dokler je stal Jeruzalem, je bila namreč med njimi vojna brez predaha in vsi so se bojevali z Izraelom: Asirci so jih zatirali, Egipčani so jih preganjali, Babilonci so se spravili nanje; čudno je, da so se z njimi vojskovali celo njihovi sosedje Sirci. Ali se ni David vojskoval z tistimi iz Moaba in porazil Sircev, Jošija se je varoval svojih sosedov, Ezekija se je zgražal nad hvalisanjem Sanheríba, Amalek se je vojskoval z Mojzesom, Amorejci so nasprotovali in prebivalci Jerihe so se postavili proti Jozuetu, Nunovemu sinu? Z eno besedo, prijateljstva med narodi in Izraelom ni bilo. Vredno si je ogledati, kdo je torej tisti, v katerega naj bi narodi položili svoje upanje? Kajti nekdo tak mora biti, saj je nemogoče, da bi se prerok lagal.

4. Kdo od svetih prerokov ali prvih očakov je umrl na križu za odrešenje vseh? Ali kdo je bil ranjen in uničen za ozdravljenje vseh? Ali kateri od pravičnih mož ali kraljev je šel v Egipt, tako da so ob njegovem prihodu egiptovski maliki razpadli? Abraham je res šel tja, a malikovanje je vseeno obstalo med vsemi. Tam se je rodil Mojzes, a zablodelo čaščenje je bilo tam še vedno prisotno.

37. *Veličastnost njegovega rojstva in smrti ter zmešnjava orakljev in demonov v Egiptu*

1. Ali je bil kdo izmed tistih, o kateri pričuje Sveto pismo, preboden v roke in noge ali sploh obešen na drevo in pokončan na križu za odrešenje vseh? Abraham je namreč umrl na postelji; tudi Izak in Jakob sta umrla z nogami, dvignjenimi na posteljo. Mojzes in Aron sta umrla na gori. David je umrl v svoji hiši, ne da bi bil predmet kakršne koli zarote s strani ljudstva; resda ga je zasledoval Savel, vendar se je rešil nepoškodovan. Izaija je bil prežagan, vendar ni bil obešen na drevo. Jeremija so zasramovali, vendar ni umrl zaradi obsodbe. Ezekiel je trpel, a ne za ljudstvo, pač pa je nakazal, kaj bo prišlo nad ljudstvo.

2. Ti, ki so trpeli, so bili tudi v tem zgolj ljudje, podobni vsem po svoji skupni naravi. Toda tisti, za katerega je v Svetem pismu razglašeno, da je trpel za vse, se ne imenuje le človek, ampak Življenje vseh, čeprav je bil po naravi podoben ljudem. *Videli boste*, pravi, *svoje življenje viseti pred vašimi očmi*;[126] in: *Kdo bo razložil njegov rod?*[127]

Lahko se namreč ugotovi rodovnik vseh svetih in se razloži od začetka, kdo in čigav je bil vsak – o rodu njega, ki je Življenje, pa Sveto pismo pravi, da se ga ne da razložiti.

3. Kdo je torej tisti, o katerem to pravijo Božja pisma? Ali kdo je tako velik, da celo preroki o njem napovedujejo tako velike stvari? V Svetem pismu zdaj ne najdemo nikogar drugega kot skupnega Odrešenika vseh, Božji Logos, našega Gospoda Jezusa Kristusa. On je namreč tisti, ki je izšel iz device in se kot človek pojavil na zemlji ter katerega rodu po mesu ni mogoče razložiti. Nihče namreč ne more povedati njegovega očeta po mesu, saj njegovo telo ni bilo iz moškega, ampak samo iz Device.[128]

4. Nihče ne more razložiti telesnega rodu Odrešenika iz moškega, tako kot je mogoče iz rodovnikov Davida, Mojzesa in vseh očakov pokazati njihove očete. On je namreč tisti, ki je povzročil, da je tudi zvezda zaznamovala rojstvo njegovega telesa. Primerno je bilo namreč, da je Logos, ki je prišel z neba, premogel tudi svoje znamenje z neba, in potrebno je bilo, da je Kralja stvarstva, ko je prišel, odkrito prepoznalo vse stvarstvo.

5. Zares, rodil se je v Judeji, prišli pa so ga počastit iz Perzije. On je tisti, ki je še pred svojim nastopom v telesu dosegel zmago nad svojimi demonskimi nasprotniki in zmagoslavje nad malikovanjem. Vsekakor vsi pogani iz vseh pokrajin, ki se odrekajo očetnemu izročilu in brezbožnosti malikov, zdaj polagajo svoje upanje v Kristusa in se vpisujejo pod njega,[129] kar lahko vidite na lastne oči.

[126] 5 Mz 28,66.

[127] Iz 53,8.

[128] Po antičnem prepričanju o embriogenezi je moški položil celega človeka v žensko telo, kjer je ta samo še rasel in se razvijal do rojstva.

[129] Glagol καταγράφω (prim. samostalnik καταγραφή) se je v helenističnem in rimskem obdobju pogosto uporabljal za označevanje dejanja registracije,

6. Kajti v nobenem drugem času ni prenehalo brezboštvo Egipčanov, razen ko je Gospod vseh, ki je jezdil kot na oblaku, prišel tja v telesu in odpravil zablodo malikov ter vse pripeljal k sebi in po sebi k Očetu.[130]

7. On je tisti, ki je bil križan vpričo sonca, vsega stvarstva in pred tistimi, ki so ga peljali v smrt. In z njegovo smrtjo je vsem prišlo odrešenje in vse stvarstvo je bilo odkupljeno. On je Življenje vsega in on je tisti, ki je kot ovca dal svoje telo v smrt kot odkupnino[131] za odrešenje vseh, čeprav Judje tega ne verjamejo.

38. *Druge jasne prerokbe o prihodu Boga v mesu*

1. Če se jim ti dokazi ne zdijo zadostni, naj jih v vsakem primeru prepričajo druga besedila, ki jih imajo na voljo.[132] O kom namreč govorijo preroki: *Razodel sem se tistim, ki me niso iskali, pustil sem se najti tistim, ki niso spraševali po meni. Rekel sem: »Glej, tu sem,« narodu, ki ni klical mojega imena; iztegnil sem svoje roke k neposlušnemu in upornemu ljudstvu.*[133]

2. Kdo je torej tisti, ki se je razodel? Rekel bi, naj se vpraša Jude. Če je namreč prerok, naj povedo, kdaj je bil skrit, da bi se potem spet prikazal. In kakšen je ta prerok, ki se je ne le razodel iz skritosti, ampak je tudi iztegnil roke na križu? Zagotovo nobeden od pravičnih, razen edino Božji Logos, ki se je, čeprav po naravi breztelesen, zaradi nas pojavil v telesu in trpel za nas.

3. Če pa jim niti to ne zadostuje, naj se jih utiša z drugim dokazom, saj vidijo, kako jasna je njegova dokazna moč. Sveto pismo namreč pravi: *Okrepite utrujene roke in klecava kolena. Potolažite se vi, ki ste plahega srca. Bodite močni, ne bojte se.*

vpisovanja pripadnosti nekomu ali nečemu. V Svetem pismu ga najdemo samo na enem mestu: označuje Jezusovo dejanje pisanja s prstom po tleh v templju pred zasačenko in farizeji (Jn 8,6).

130 Atanazij piše v Egiptu in je priča velikega širjenja krščanstva v 4. stoletju.

131 Ali: nadomestno žrtev.

132 Potem ko je v poglavju 33 Atanazij naštel svetopisemska *testimonia* za Kristusovo učlovečenje in v poglavjih 34–35 za njegovo trpljenje in smrt, sedaj sledi tretji, še bolj apologetsko obarvan niz svetopisemskih mest, tokrat o napovedi prihoda Mesija, ki ga bodo spoznali tudi pogani.

133 Iz 66,1-2; prim. Rim 10,20-21.

Glejte, naš Bog povrne sodbo; on bo prišel in nas rešil. Tedaj se bodo slepim odprle oči in ušesa gluhih bodo slišala, takrat bo hromi skakal kot jelen in jezik jecljavcev bo jasen.[134]

4. Kaj lahko na to odgovorijo ali kako si sploh upajo soočiti se s tem? Prerokba namreč ne nakazuje le, da bo Bog prebival tu med ljudstvom, ampak daje spoznati tudi znamenja in čas njegovega prihoda. Slepim se namreč vrača vid, hromi hodijo, gluhi slišijo in jezik jecljavcev se razvezuje – vse to govorijo v zvezi z Božjim prihodom, ki se bo zgodil. Naj torej povedo, kdaj so se takšna znamenja zgodila v Izraelu ali kje v Judeji se je zgodilo kaj podobnega.

5. Gobavec Naamán je bil očiščen, toda noben gluhi ni slišal in noben hromi ni shodil. Elija in Elizej sta obudila mrtvega človeka, toda nobenemu od rojstva slepemu se ni povrnil vid. Gotovo je velika stvar obuditi mrtvega, vendar se ne more primerjati s čudežem Odrešenika. Če Sveto pismo ni zamolčalo primera gobavca in mrtvega sina vdove, potem v primeru, da bi hromi shodil in bi se slepemu povrnil vid, pripoved gotovo ne bi pozabila omeniti tudi tega. Ker v Svetem pismu o tem ni nič rečeno, je očitno, da se te stvari niso nikoli prej zgodile.

6. Kdaj pa so se zgodile, če ne takrat, ko je Božji Logos sam prišel v telesu? In kdaj je prišel, če ne takrat, ko so hromi shodili, ko so jecljavci začeli jasno govoriti, ko so gluhi spet slišali in od rojstva slepi spregledali? Kajti prav zato so govorili Judje, ki so tedaj to gledali, ker niso slišali, da bi se to zgodilo ob kakšnem drugem času: *Od vekomaj se ni slišalo, da bi kdo sleporojenemu odprl oči. Če ta ne bi bil od Boga, ne bi mogel ničesar storiti.*[135]

39. *Toda Daniel je napovedal natančen čas*

1. Ker pa se morda tudi oni ne morejo boriti proti jasnim dejstvom, sicer ne zanikajo zapisanega, a bodo trdili, da te stvari pričakujejo in da Božji Logos še ni prišel. Zaradi tega namreč skoz in skoz tarnajo in se ne sramujejo, da so tako nesramni spričo jasnih dejstev.

[134] Iz 35,3-6.
[135] Jn 9,32-33.

2. Toda predvsem na tej točki jih bomo še toliko bolj ovrgli, a ne mi sami, temveč s pomočjo premodrega Daniela, ki naznanja tako dejanski trenutek kot sámo Odrešenikovo božansko bivanje med ljudmi, rekoč: *Sedemdeset tednov je bilo določenih tvojemu ljudstvu in svetemu mestu, da se popolnoma odpravi greh in zapečatijo pregrehe, da se izbrišejo krivice in opravi sprava za krivde in prinese večna pravičnost, da se zapečati videnje in prerok in da se izvrši maziljenje presvetega. Odkar je izšla beseda, boš vedel in razumel, da je treba obnoviti in pozidati Jeruzalem, dokler Maziljenec ne bo poglavar.*[136]

3. Morda bodo glede drugih prerokb lahko celo našli izgovore in preložili zapisano na prihodnji čas. Toda kaj lahko rečejo na to, ali se sploh lahko soočijo s tem? Ni omenjen samo Kristus, ampak je tisti, ki naj bi bil maziljen, razglašen, da ni zgolj človek, ampak Presveti.[137] In Jeruzalem naj bi obstal do njegovega prihoda, takrat pa naj bi v Izraelu prenehala preroštvo in videnje.

4. David je bil maziljen že davno pred tem, pa tudi Salomon in Ezekija. Toda takrat sta Jeruzalem in sveti kraj vendarle stala in preroki so prerokovali: Gad in Asáf in Natán; pozneje pa Izaija in Ozej, Amos in drugi. In še nekaj, sami možje, ki so bili maziljeni, so se imenovali sveti in ne presveti.

5. Toda če se ščitijo z argumentom glede izgnanstva in pravijo, da je zaradi njega Jeruzalem prenehal obstajati, kaj lahko rečejo tudi o prerokih? Kajti v resnici so bili, ko je ljudstvo odšlo v Babilon, tam Daniel in Jeremija ter Ezekiel, Agej in Zaharija, ki so prerokovali.

40. *Kaj še mora Mesija storiti, česar Kristus še ni storil?*

1. Judje torej pripovedujejo bajke in bežijo od trenutnega časa. Kdaj sta namreč prerok in videnje prenehala v Izraelu, če ne takrat, ko je prišel Kristus, Presveti? Kajti znamenje in pomemben

[136] Dan 9,24-25.

[137] Atanazij tu Kristusa na podlagi besedila iz Danielove knjige imenuje Presveti: Ἅγιος ἁγίων, db. sveti od svetih. Na podlagi tega je lahko, čeprav gre v izvirniku za označbo najsvetejšega dela templja, torej Kristus opredeljen kot Presveti (Ἅγιος ἁγίων).

dokaz prihoda Božjega Logosa je, da Jeruzalem ne stoji več, da ne vstane več noben prerok in da se ne razkrije nobeno videnje – kar pa je povsem razumljivo.

2. Kajti ko je prišel tisti, ki je bil naznanjen [*sēmainomenos*], kaj je bilo treba, da bi ga kdo naznanjal? Resnica je prišla, čemu bi bila še potrebna senca? Zaradi tega so sploh prerokovali – dokler ni prišla Pravica sama in tisti, ki naj bi odkupil grehe vseh. Zato je tudi Jeruzalem dotlej stal, da so se namreč tam lahko urili v predpodobah resničnosti.

3. Ko je torej prišel Presveti, sta bila seveda videnje in preroštvo zapečatena in jeruzalemsko kraljestvo je prenehalo obstajati. Kralji so bili namreč med njimi maziljeni le, dokler ni bil maziljen Presveti. Mojzes je prerokoval, da bo judovsko kraljestvo trajalo do tega trenutka, ko je rekel: *Poglavar se ne bo oddaljil od Juda in ne knez od njegovih ledij, dokler ne pride, kar je zanj prihranjeno; in on je pričakovanje narodov.*[138]

4. Zato je tudi Odrešenik sam glasno zaklical in rekel: *Postava in preroki so prerokovali do Janeza*.[139] Če je torej zdaj med Judi kralj ali prerok ali videnje, upravičeno zanikajo Kristusov prihod. Če pa ni ne kralja ne videnja, ampak je od tistega trenutka dalje vsa prerokba zapečatena in sta mesto in tempelj uničena, zakaj so tako brezbožni in sprevrženi, da vidijo, kaj se je zgodilo, in vendar zanikajo Kristusa, ki je vse to povzročil? Ali zakaj, ko vidijo, da celo pogani zapuščajo svoje malike in po Kristusu polagajo svoje upanje v Izraelovega Boga, zanikajo Kristusa, ki se je po mesu rodil iz Jesejeve korenine in je odslej kralj? Če bi namreč pogani častili kakšnega drugega boga in ne bi priznavali Boga Abrahamovega, Izakovega, Jakobovega in Mojzesovega, potem bi imeli upravičen izgovor, da Bog ni prišel.

5. Če pa pogani častijo istega Boga, ki je Mojzesu dal postavo in Abrahamu obljubo ter čigar Logos so Judje zasramovali, zakaj ne spoznajo ali, bolje rečeno, zakaj se odločijo prezreti, da je Gospod, o katerem je prerokovalo Sveto pismo, zasijal nad svetom

[138] 1 Mz 49,10.
[139] Mt 11,13.

in se mu prikazal v telesni podobi, kot je bilo rečeno v Svetem pismu: *Gospod Bog se nam je prikazal*;[140] in znova: *Poslal je svoj logos in jih ozdravil*;[141] in spet: *Ne sel, ne angel, ampak Gospod sam jih je rešil*.[142]

6. Njihova slabost je podobna slabosti tistega, ki ni pri zdravi pameti in vidi, da zemljo osvetljuje sonce, a zanika sonce, ki jo osvetljuje. Kajti kaj več lahko stori pričakovani, ko bo prišel? Da bo poklical pogane? Toda oni so že poklicani. Da bi preroštvo, kralj in videnje prenehali? Tudi to se je že zgodilo. Da bi razkril brezbožnost malikovanja? To je že razkrito in obsojeno. Ali da bi uničil smrt? Ta je že uničena.

7. Kaj se torej še ni zgodilo, kar mora storiti Kristus? Kaj je ostalo neizpolnjeno, da bi se Judje zdaj lahko veselili in ne verjeli? Kajti če – kakor pravzaprav tudi vidimo – med njimi ni več ne kralja ne preroka ne Jeruzalema ne žrtve ne videnja, ampak je celo vsa zemlja napolnjena s spoznanjem Boga in se pogani, ki so zapustili svojo brezbožnost, zdaj zatekajo k Abrahamovemu Bogu po Logosu, našem Gospodu Jezusu Kristusu, potem mora biti tudi tistim, ki so popolnoma brez sramu, jasno, da je Kristus prišel in da je s svojo svetlobo razsvetlil popolnoma vse ter jim dal pravi in božanski nauk o svojem Očetu.

8. Tako lahko s temi in drugimi argumenti iz Božjega pisma pošteno ovržemo Jude.

[140] Ps 118,27.
[141] Ps 107,20.
[142] Iz 63,9.

F Zoper grške filozofe in malikovalce

41. *Kozmološka primernost učlovečenja*

1. Toda človek se ne more ne čuditi Grkom,[143] ki se sicer smejijo nečemu, kar ne zasluži posmeha, vendar so sami neobčutljivi za svojo lastno sramoto, saj ne vidijo, da darujejo žrtve malikom iz kamna ali lesa.

2. Ker našemu premisleku ne manjka nazornih dokazov, dajmo, osramotimo tudi njih z razumnimi razlogi, predvsem iz tega, kar tudi sami vidimo. Kaj je namreč na naši strani absurdnega ali vrednega posmeha? Ali je to le naša trditev, da se je Logos razodel v telesu? Toda tudi oni se bodo strinjali, da se je to zgodilo brez kakršnega koli absurda, če se bodo izkazali za prijatelje resnice.

3. Če torej zanikajo, da Božji Logos sploh obstaja, to počnejo zaman, saj se norčujejo iz nečesa, česar ne poznajo.

4. Če pa priznavajo, da obstaja Božji Logos, da je poglavar vesolja in je Oče v njem ustvaril stvarstvo, in da je bilo po njegovi previdnosti vse razsvetljeno, oživljeno in je prejelo bivanje ter da on vlada nad vsem, tako da se iz del njegove previdnosti pozna on in po njem Oče, potem razmisli, prosim, ali ne vzbujajo nehote posmeha proti sebi.

5. Grški filozofi pravijo, da je vesolje veliko telo – in pravilno trdijo. Vidimo, da svet in njegovi deli razpadajo pod našimi čutili. Če je torej Božji Logos v vesolju, ki je telo, in se je združil s celoto in z vsemi njenimi deli, kaj je na tem presenetljivega ali absurdnega, če rečemo, da se je združil tudi s človekom?

6. Kajti če bi bilo absurdno, da je sploh bil v telesu, bi bilo absurdno tudi, da je združen s celoto in da s svojo previdnostjo razsvetljuje in giblje vse stvari – kajti tudi celota je telo.

7. Če pa se zanj spodobi, da se združi z vesoljem in se daje spoznati v celoti, se mora zanj prav tako spodobiti, da se pojavi tudi v človeškem telesu in da po njem osvetljuje in deluje. Človeški rod je namreč del celote. In če je nespodobno, da je bil

[143] Tako Atanazij označuje pogane.

del sprejet kot njegovo orodje za poučevanje ljudi o njegovem božanstvu, mora biti najbolj nesmiselno, da bi bil spoznan po celotnem vesolju.

42. *Navzočnost Logosa v stvarstvu in v telesu*

1. Ker namreč celotno telo oživlja in razsvetljuje človek, bi imeli za norega tistega, ki bi rekel, kako je nesmiselno, da je človekova moč tudi v prstu na nogi, saj bi s tem trdil, da moč prežema in deluje v celoti, obenem pa zanikal, da deluje tudi v delu. Tako tudi tisti, ki priznava in veruje, da je Bog Božji Logos v celotnem vesolju in da je vse razsvetljeno in gibano po njem, ne bo imel za nesmiselno, da Logos giblje in razsvetljuje tudi posamezno človeško telo.

2. Če pa zato, ker je človeški rod ustvarjen in je nastal iz nič, menijo, da to razkritje Odrešenika v človeku, o katerem govorimo, ni primerno, je skrajni čas, da ga izločijo tudi iz stvarstva; kajti tudi to je Logos ustvaril iz ničesar.

3. Če pa, čeravno je stvarstvo ustvarjenina, ni nesmiselno, da je v njem Logos, potem tudi ni nesmiselno, da je on v človeku.[144] Kajti kar si že mislijo o celoti, morajo enako misliti glede posameznega dela. Tudi človek je namreč, kot sem že dejal, del celote.

4. Tako sploh ni neprimerno, da je Logos v človeku in da vse stvari od njega in v njem dobivajo svetlobo in gibanje in življenje, kot pravijo tudi njihovi pisatelji: *V njem živimo, se gibljemo in smo.*[145]

5. Konec koncev, kaj je tako smešnega, če pravimo, da je Logos uporabil to, v čemer je, kot orodje, da bi se pokazal?[146] Kajti če ne bi bil v njem, ga tudi ne bi mogel uporabiti. Če pa smo prej

[144] Analogija med univerzalno navzočnostjo Stvarnikovega Logosa in navzočnostjo Logosa, utelešenega v njegovem osebnem telesu, je od začetka tega odstavka na meji dvoumnosti. Zdi se, da je nezadostna, da bi nekristjanom nakazala bistveno novost skrivnosti utelešenja. Atanazijevo razmišljanje napreduje korak za korakom, sprva na podlagi teh precej naivnih predstav, vendar povsem v skladu z religiozno kozmologijo njegovega časa.

[145] Apd 17,28.

[146] Kristusovo telo, razumljeno kot orodje (ὄργανον), predstavlja učlovečenje predvsem kot *prikaz*, *epifanijo* Logosa.

dopustili, da je v celoti in v njenih delih, kaj je neverjetnega v tem, da se kaže v tem, v čemer je?

6. Glede na svoje moči je v celoti združen z vsakim in z vsemi in vse ureja brez zadržkov. Tako nihče ne more reči, da je neprimerno, če bi govoril in dal spoznati sebe in svojega Očeta s pomočjo sonca, če bi tako hotel, ali s pomočjo lune ali neba ali zemlje ali vode ali ognja; saj ima v enem vse stvari hkrati in je dejansko ne le v vsem, ampak tudi v posameznem delu in se tam nevidno razodeva. Prav tako ne more biti nesmiselno, če je, ker vse ureja in oživlja ter se je hotel razodeti po ljudeh, za svoje orodje uporabil človeško telo, da bi razodel resnico in spoznanje Očeta. Kajti tudi človeštvo je del celote.

7. In kakor se um, ki prežema vsega človeka, izraža z delom telesa – mislim na jezik –, in brez dvoma nihče ne pravi, da je zaradi tega bistvo uma zmanjšano, tako se tudi dejstvo, da je Logos, ki prežema vse stvari, uporabil človeško orodje, ne more zdeti neprimerno. Kajti, kot sem že prej dejal, če je neprimerno, da je za orodje uporabil telo, je neprimerno tudi, da je prisoten v celoti.

43. *Antropološka primernost učlovečenja*

1. Rekli bodo: »Zakaj se torej ni pojavil s pomočjo drugih in plemenitejših delov stvarstva in uporabil kakšnega plemenitejšega orodja, kot so sonce, luna, zvezde, ogenj ali zrak, ne pa zgolj človeka?« Naj vedo, da Gospod ni prišel, da bi se razkazoval, ampak da bi ozdravil in učil tiste, ki so trpeli.[147]

2. Če bi se želel zgolj prikazati, bi zadostovalo, da bi se dal videti in zaslepil gledalce, medtem ko je za tistega, ki želi zdraviti in učiti, potrebno ne samo priti, temveč napraviti se koristnega za tiste, ki so v stiski, in pokazati se tako, kot lahko prenesejo tisti, ki ga potrebujejo, da ne bi s tem, ko bi presegel zahteve trpečih, vznemiril prav tistih, ki ga potrebujejo, in jim naredil Božji prihod nekoristen.

[147] Na tem mestu vidimo, da se Atanazij odcepi od evzebijanske ideje, ki je motiv za učlovečenje videla predvsem v Logosovi manifestaciji. Atanazij poudarja bolj oseben, soteriološki vidik.

3. Nič v stvarstvu se ni zmotilo glede svojih predstav o Bogu, razen človeka. Zakaj ne sonce ne luna ne nebo ne zvezde ne voda ne zrak niso odstopili od svojega reda: ker poznajo svojega Stvarnika in Vladarja, Logos, ostajajo takšni, kakršni so bili ustvarjeni. Samo ljudje, ki so zavrgli, kar je bilo dobro, so si potem namesto resnice izmislili ničevosti in so čast, ki pripada Bogu, ter svoje spoznanje o njem pripisali demonom in ljudem v obliki kamnov.

4. Ker je bilo za Božjo dobroto nevredno, da bi spregledala tako resno stvar, in ga ljudje niso mogli prepoznati kot navzočega, ki ureja in vodi vse, je vzel za orodje del celote, svoje človeško telo, in vstopil vanj, da bi ga ljudje, ker ga niso mogli prepoznati v celoti, ne mogli zgrešiti vsaj v delu in bi ga, čeravno se niso mogli ozreti na njegovo nevidno moč, lahko vsaj iz tega, kar je podobno njim, razumeli in ga zrli.

5. Ker so ljudje, bodo zaradi njim podobnega telesa[148] in zaradi njegovih božanskih del lahko hitreje in neposredneje spoznali njegovega Očeta, saj bodo po primerjavi presodili, da dela, ki jih je opravil on, niso človeška, marveč Božja.

6. In če bi bilo nesmiselno, kot pravijo, da bi Logos spoznali po delih telesa, bi bilo prav tako nesmiselno, da bi ga spoznali po delih vesolja. Kajti tako kot je on v stvarstvu, pa vendar ni niti v najmanjši meri deležen njegove narave, ampak so vse stvari deležne njegove moči,[149] tako tudi ko je uporabljal telo kot svoje orodje, ni bil deležen nobene telesne lastnosti, ampak je, nasprotno, sam posvetil celo telo.

7. Celo Platon, ki je med Grki tako ugleden, namreč pravi, da se tvorec vesolja, ko vidi, da je vesolje v nevihti in da mu grozi nevarnost, spusti v kraj kaosa, sede za krmilo duše in ji priskoči na pomoč ter popravi vse njene nesreče.[150] Zakaj se ne bi verjelo

[148] Prim. *O učlovečenju* 9. Zdi se, da Atanazij v obeh primerih govori o telesih, ki imajo tudi dušo, kar pa mu ne prepreči, da Logosovemu telesu ne pripiše posedovanja (človeške) duše.

[149] Stvari so torej udeležene pri Logosu, medtem ko on nikdar ne deleži na drugih stvareh, ni nikdar odvisen od drugih stvari (binom χωρητός – ἀχώρητος); prim. Platon, *Fajdon* 102b.

[150] Prim. Platon, *Država* 273d.

temu, kar pravimo, da se je v človeštvo, ki je bilo v zmoti, prišel naselit Logos in se pojavil kot človek, da bi ga v nevihti s svojim krmarjenjem in dobroto rešil?

44. *Naravna primernost učlovečenja*

1. Morda pa bodo iz sramu sprejeli te premisleke, toda z ugovorom, da bi moral Bog, če je hotel prenoviti in rešiti človeštvo, to storiti zgolj s preprostim ukazom, ne da bi njegov Logos privzel telo, na enak način, kot je to storil v začetku, ko je vse ustvaril iz nič.

2. Na ta njihov ugovor bi lahko primerno odgovorili takole. Včasih ko ni obstajalo prav nič, sta bili za nastanek vsega potrebna zgolj volja in odločitev. Odkar pa obstaja človek in je potreba zahtevala zdravilo – ne za stvari, ki jih ni bilo, ampak za stvari, ki so nastale –, je bilo naravno, da se je Zdravnik in Odrešenik pojavil v tem, kar je že obstajalo, da bi ozdravil stvari, ki so obstajale. Zato je postal človek in svoje telo uporabil kot človeško orodje.

3. Če to namreč ne bi bil pravi način, kako naj bi se Logos, ki se je odločil uporabiti orodje, potem pojavil? Ali od kod naj bi ga vzel, razen od tistih, ki so že bili in so potrebovali njegovo božanstvo s pomočjo sebi podobnega? Kajti odrešenja niso potrebovale nebivajoče stvari, tako da bi zadostoval goli ukaz, ampak človek, ki je že obstajal in je šel v razpad in pogubo. Zato je bilo naravno in prav, da je Logos uporabil človeško orodje in se zedinil z vsem.[151]

4. Nadalje je treba vedeti naslednje. Razkroj, ki se je pojavil, ni bil telesu zunanji, ampak je vanj prodrl, zato je bilo potrebno, da se namesto razkroja na telo prisesa življenje, da bi tako, kakor je v telesu nastala smrt, v njem nastalo tudi življenje.

5. Če bi bila smrt telesu zunanja, bi bilo primerno, da bi se tudi življenje porodilo zunaj njega. Ker pa se je smrt

[151] Logos, ki s svojim utelešenjem postane človek, uresničuje enotnost vseh ljudi v skladu z načinom občestva, značilnim za telesno stanje, zaradi katerega so ljudje udeleženci iste telesne narave. Logos, ki ostaja stvarnik stvarstva vse do te kenoze svojega utelešenja, na nov način uresničuje svojo navzočnost v kozmosu. Stoiško pojmovanje »razširitve« Logosa na vsa bitja se lepo sklada z atanazijskim pojmovanjem Logosovega utelešenja.

prisesala na telo in je vladala nad njim kot z njim združena, je bilo potrebno, da se je tudi življenje tesno prisesalo na telo, da bi tako telo s tem, ko si je obleklo življenje, odvrglo razkroj. Poleg tega povejmo še to domnevo. Četudi bi Logos prišel zunaj telesa in ne v njem, bi sicer premagal smrt, kar je popolnoma v skladu z naravo, saj smrt nima moči proti Življenju, vendar bi razkroj, ki je bil vezan na telo, vseeno ostal v njem.

6. Zato je bilo smiselno, da se je Odrešenik oblekel v telo, da bi tako telo, tesno povezano z življenjem in nič več umrljivo, ne vztrajalo v smrti, ampak bi oblečeno v nesmrtnost nekoč vstalo in ostalo neumrljivo.[152] Kajti ko bi bilo enkrat oblečeno v razkroj, ne bi moglo ponovno vstati, če si ne bi obleklo življenja. In tudi smrt se v skladu s svojo naravo ne bi mogla pojaviti drugače kot v telesu. Zato je oblekel telo, da bi v njem našel smrt in jo izbrisal. Kajti kako bi se sploh lahko izkazalo, da je Gospod Življenje, če ne bi oživil tega, kar je bilo umrljivo?

7. Slamo po naravni poti uniči ogenj, če pa kdo odmakne ogenj daleč stran od nje, se sicer ne vžge, ampak ostane slama, ki jo ogenj še vedno lahko ogroža; v skladu s svojo naravo jo ogenj použije. Če pa slamo oblečemo z veliko azbesta, ki velja za ognjevarnega, se slama več ne boji ognja, saj je zavarovana pod ovojem negorljive snovi.[153]

8. Na enak način lahko govorimo o telesu in smrti. Če bi smrt oddaljili od telesa zgolj s preprostim ukazom, bi bilo telo v skladu z ustrojem teles nič bolj in nič manj umrljivo in razpadljivo. Da pa temu ne bi bilo tako, se telo obleče v breztelesen Božji Logos in se tako ne boji več ne smrti ne razkroja, saj ima za oblačilo življenje in je razkroj v njem odpravljen.

[152] V ozadju je pavlinska misel; prim. 1 Kor 15,54.
[153] Prim. *O učlovečenju* 28.

45. *Univerzalni učinki učlovečenja*

1. Upravičeno je torej Božji Logos sprejel telo in uporabil človeško orodje, da bi oživil telo in – kakor je v stvarstvu znan po svojih delih – da bi deloval tudi v človeku in se povsod pokazal ter ničesar ne pustil brez svoje božanskosti in spoznanja o sebi.

2. Znova namreč pravim, kar sem že povedal: Odrešenik je to storil zato, da bi, kakor vse stvari od povsod napolnjuje s svojo navzočnostjo, tudi vse stvari napolnil s spoznanjem o sebi, kakor pravi tudi božansko Pismo: *Vsa zemlja je bila napolnjena s spoznanjem Gospoda*.[154]

3. Kajti če človek le hoče dvigniti pogled v nebo, že vidi njegovo urejenost; če pa se ne more ozreti v nebo, marveč se obrne le k ljudem, vidi njegovo moč, neprimerljivo s človeško, ki jo kažejo njegova dela, in spozna, da je med ljudmi On edini Bog Logos. Ali če je človek zašel k hudobnim duhovom in zaradi tega trepeta, vidi njega, kako jih preganja, in prizna, da je on njihov Gospodar. Ali če se človek poglobi v naravo voda in misli, da so bog – Egipčani na primer tako častijo vodo –, lahko vidi, kako On spreminja njeno naravo, in spozna, da je Gospod Stvarnik voda.

4. Če pa se človek spusti celo v podzemlje in otrpne v strahu pred junaki, ki so se spustili tja, ter jih ima za bogove, potem pa vidi Kristusovo vstajenje in zmago nad smrtjo, lahko sklepa, da je tudi med njimi edino Kristus pravi Gospod in Bog.

5. Gospod se je namreč dotaknil vseh delov stvarstva ter jih vse osvobodil in odrešil vsake zmote, kakor pravi Pavel: *Razorožil je vladarstva in oblasti ter zmagal na križu*,[155] da ne bi mogel biti nihče več zaveden, ampak bi povsod našel pravi Božji Logos.

6. Tako namreč človek, ki je z vseh strani zaprt in vidi božanskost Logosa, ki se izteza povsod, to je v nebesih, v podzemlju, v človeku, na zemlji, ni več izpostavljen prevaram glede Boga, ampak naj časti samo Kristusa in po njem pravilno spoznava Očeta.

[154] Iz 11,9.
[155] Kol 2,14-15.

7. S temi argumenti na podlagi razuma bomo torej Grke brez dvoma pošteno osramotili. Če pa menijo, da argumenti ne zadoščajo za njihovo osramotitev, naj se o tem, kar pravimo, v vsakem primeru prepričajo z dejstvi, ki so vsem očitna.

46. *Diskreditacija malikovalskega kulta*

1. Kdaj so ljudje začeli opuščati čaščenje malikov, če ne odkar je Bog, resnični Božji Logos, prišel med ljudi? Ali kdaj so oraklji med Grki in povsod drugod prenehali in se izpraznili, če ne takrat, ko se je Odrešenik razodel na zemlji?

2. Ali kdaj so tiste, ki jih pesniki imenujejo bogovi in junaki, začeli prepričevati, da so zgolj umrljivi ljudje, če ne odkar je Gospod postavil svojo zmago nad smrtjo in ohranil neokrnjeno telo, ki ga je privzel, ter ga obudil od mrtvih?

3. Ali kdaj sta prevarantstvo in norost demonov postali predmet prezira, če ne takrat, ko se je Logos, Božja moč, gospodar vseh, tudi hudih duhov, pojavil na zemlji, ko se je zaradi človekove slabosti spustil sem? Ali kdaj so se spretnosti in šole magije začele teptati, če ne takrat, ko se je med ljudmi pojavila božanska manifestacija Logosa?

4. Skratka, kdaj je modrost Grkov znorela, če ne takrat, ko se je na zemlji pojavila resnična Božja Modrost? Kajti prej je bil ves svet in vsak kraj zaveden zaradi čaščenja malikov in ljudje niso imeli za bogove nič drugega kot malike. Zdaj pa ljudje po vsem svetu opuščajo praznoverje malikov in se zatekajo h Kristusu; ker ga častijo kot Boga, po njegovi zaslugi spoznavajo tudi Očeta, ki ga niso poznali.

5. Čudimo se lahko, da so bili predmeti čaščenja različni in zelo številni, da je imel vsak kraj svojega malika in da tisti, ki je med njimi veljal za boga, ni imel moči, da bi prešel v sosednji kraj in prepričal ljudi iz sosednjih narodov, naj ga častijo, ampak so mu komaj služili celo med njegovimi lastnimi ljudmi. Nihče drug namreč ni častil boga svojega soseda – nasprotno, vsak se je držal svojega malika, misleč, da je gospodar vseh[156] –, samo

[156] Prim. *Zoper pogane* 23.

Kristusa so častili kot enega in istega med vsemi ljudstvi. Česar slabost malikov ni mogla storiti – namreč prepričati niti tistih, ki so prebivali blizu –, je storil Kristus in prepričal ne le tiste, ki so bili blizu, ampak preprosto ves svet, naj časti enega in istega Gospoda in po njem Boga, njegovega Očeta.

47. *Diskreditacija magije in filozofov*

1. In medtem ko so bili nekdaj vsi kraji polni prevar orakljev in so oraklji v Delfih, Dodoni, Bojotiji, Likiji, Libiji in Egiptu ter tisti iz Kabir in Pitije uživali ugled zaradi človeške domišljije, je zdaj, odkar se je povsod začel oznanjati Kristus, prenehala tudi njihova norost in med njimi ni več nikogar, ki bi znal vedeževati.[157]

2. In če so nekdaj demoni zavajali človeško domišljijo, zasedali izvire ali reke, drevesa ali kamne in se tako s svojimi žonglerskimi igrami vsiljevali preprostim, potem je zdaj, po Božjem razkritju Logosa, njihovo zavajanje prenehalo. Z majhnim znamenjem križa, ki ga človek uporablja, izžene njihove prevare.

3. In medtem ko so nekdaj ljudje imeli za bogove Zevsa in Krona in Apolona in junake, ki jih pesniki imenujejo za bogove, in so blodili, ko so jih častili, so bili zdaj, ko se je Odrešenik pojavil med ljudmi, ti drugi razkrinkani kot smrtniki, Kristus pa je bil edini med ljudmi prepoznan kot pravi Bog, Božji Logos.

4. In kaj naj rečemo o magiji, ki so jo tako občudovali? Da je bila ta, preden je Logos bival med nami, med Egipčani, Kaldejci in Indijanci močna in dejavna ter je v tistih, ki so jo videli, vzbujala strahospoštovanje; toda s prisotnostjo Resnice in pojavitvijo Logosa je bila tudi ta temeljito ovržena in povsem izničena.

5. Kar zadeva grško modrost in zveneče hvalisanje filozofov, pa mislim, da nihče ne potrebuje našega premisleka, saj je vsem pred očmi to čudo: medtem ko so modreci med Grki toliko napisali in niso mogli prepričati niti nekaj ljudi iz svoje okolice o nesmrtnosti in krepostnem življenju, je Kristus sam z običajnim jezikom in z ljudmi, ki niso vešči jezika, po vsem svetu prepričal cele cerkve, polne ljudi, naj prezirajo smrt in mislijo

[157] Prim. Evzebij Cezarejski, *Praeparatio evangelica* 4.2.

na nesmrtnost; da bi odvrnili pogled od tega, kar je posvetno, in usmerili svoje oči k temu, kar je večno – da ne bi mislili na zemeljsko slavo in bi si prizadevali le za nesmrtno.

48. *Kristusova božanskost se pokaže v čudežih in v Cerkvi*

1. Ti naši premisleki pa niso le besede, ampak na podlagi dejanskih izkušenj pričujejo o svoji resničnosti.

2. Kdor hoče, naj se približa in pogleda po eni strani dokaz kreposti v Kristusovih devicah in v mladeničih, ki živijo sveto čistost, po drugi strani pa vero v nesmrtnost znotraj tako velikega zbora njegovih mučencev.

3. Naj pride tudi tisti, ki želi izkustveno preveriti, kar smo zdaj povedali, in naj v navzočnosti prevare demonov, prevar orakljev in čudes magije uporabi znamenje križa, ki se mu oni posmehujejo, in izgovori zgolj Kristusovo ime: videl bo, kako pred njim demoni uidejo, oraklji prenehajo, vsa magija in čarovništvo se izničita.

4. Kdo je torej in kako velik je ta Kristus, ki s svojim imenom in navzočnostjo meče v senco in spravlja v nič vse stvari z vseh strani in je sam močan proti vsem ter je s svojim naukom napolnil ves svet? Naj nam to povedo Grki, ki se radi posmehujejo in jih pri tem ni prav nič sram.

5. Če je torej človek, kako je potem en človek presegel moč vseh, ki se imajo sami za bogove, in jih s svojo močjo prepričal, da so prazen nič? Če pa ga imenujejo čarovnik, kako je mogoče, da je s čarovnikom vsa čarovnija uničena, namesto da bi bila potrjena? Če bi namreč premagal človeške čarovnike ali prevladal nad enim samim, bi bilo prav, da bi menili, da je z večjo spretnostjo prekašal druge.

6. Ker pa je njegov križ zmagal nad popolnoma vso magijo in nad samim njenim imenom, mora biti jasno, da Odrešenik ni čarovnik, saj vidimo, da celo tisti hudobni duhovi, ki jih kličejo drugi čarovniki, bežijo pred njim kot pred svojim gospodarjem.

7. Kdo je torej on, naj nam povedo Grki, katerih edino resno početje je norčevanje. Morda bi lahko rekli, da je bil tudi

on demon in da od tod prihaja njegova moč. A naj rečejo, kar hočejo, v vsakem primeru bodo izpostavljeni zasmehovanju, saj jih lahko naši prejšnji dokazi še enkrat osramotijo. Kajti kako je mogoče, da bi bil hudi duh, ki izžene hude duhove?

8. Kajti če bi preprosto izganjal posamezne hude duhove, bi lahko upravičeno trdili, da gospoduje nad nižjimi hudobnimi duhovi zavoljo povezave z glavnim hudim duhom, kakor so mu rekli Judje, ko so ga hoteli užaliti.[158] Če pa se z imenovanjem njegovega imena izkorenini in prežene vsa norost demonov, mora biti očitno, da se tudi tu motijo in da naš Gospod in Odrešenik Kristus ni, kot mislijo, neka demonska moč.

9. Če torej Odrešenik ni ne navaden človek ne čarovnik ne kakšen hudoben duh, ampak je s svojim božanstvom izničil in zasenčil tako nauk pesnikov kot zablodo hudobnih duhov in modrost Grkov, mora biti jasno – in vsi bodo priznali – , da je to resnično Božji Sin, ki je Očetov Logos in Modrost in Moč. Zato tudi njegova dela niso človeška dela, ampak so prepoznana kot nadčloveška in resnično Božja dela, tako glede na dejstva sama po sebi kot glede na primerjavo z ljudmi.

49. *Čudeži v primerjavi s poganskimi božanstvi*

1. Kajti kateri človek, ki je kdajkoli obstajal, si je sestavil telo samo iz device? Ali kateri človek je kdaj ozdravil takšne bolezni kot skupni Gospod vseh? Ali kdo je obnovil, kar je manjkalo od začetka, in od rojstva slepemu dal videti?

2. Asklepija so pobožanstvili, ker se je ukvarjal z zdravilstvom in našel zelišča za bolna telesa; ni jih sam oblikoval iz zemlje, ampak jih je odkril z znanostjo, ki jo je črpal iz narave. Toda kaj je to v primerjavi s tem, kar je storil Odrešenik, ko ni le ozdravil rane, ampak je prerodil ustvarjeno in človeku povrnil celovito telo.

3. Herakla med Grki častijo kot boga, ker se je boril proti ljudem, svojim vrstnikom, in s prevaro uničeval divje zveri. Kaj je to v primerjavi s tem, kar je storil Logos, ko je od človeka pregnal bolezni in demone ter sámo smrt? Dioniza častijo, ker

[158] Prim. Mt 9,34; 12,24; Mr 3,22; Lk 11,15; Jn 8,48-52.

je ljudi naučil pijančevanja, resničnemu Odrešeniku in Gospodu vseh pa se ti posmehujejo, ker je učil zmernosti.

4. Toda pustimo te zadeve. Kaj pa drugi čudeži njegovega božanstva? Ob smrti katerega človeka se je zatemnilo sonce in zatresla zemlja? Glej, še danes ljudje umirajo in tudi oni so umirali v starih časih: kdaj se je njim zgodil kakšen podoben čudež?

5. Ali če preskočimo dejanja, ki so se zgodila v njegovem telesu, in omenimo tista, ki so se zgodila po vstajenju njegovega telesa: kateri človeški nauk, ki je kdajkoli obstajal, je povsod prevladal, eden in isti, od enega konca zemlje do drugega, tako da se je njegovo čaščenje razširilo po vseh deželah?

6. Ali zakaj – če je Kristus, kot pravijo, človek in ne Bog Logos – mu bogovi, ki jih imajo, ne preprečujejo, da bi ga častili v isti deželi, kjer so oni, marveč nasprotno sam Logos, ki prebiva tu, s svojim naukom zaustavlja njihovo čaščenje in sramoti njihove izmišljije?

50. *Nemoč sofistov, ki jih je osramotila Kristusova smrt*

1. Številni kralji in tirani zemlje so živeli pred tem človekom, o številnih med Kaldejci, Egipčani in Indijci je zapisano, da so bili modreci in magi: kdo od teh je lahko kdaj – ne po smrti, pravim, ampak še za časa življenja – pokazal tolikšno moč, da je s svojim naukom napolnil vso zemljo in iz praznoverja malikov spravil tako veliko množico, kot jo je naš Odrešenik od malikov spravil k sebi?

2. Grški filozofi so s prepričljivostjo in besedno umetelnostjo napisali številna dela: kaj tako velikega, kot je Kristusov križ, morejo pokazati? Kajti modrovanja, ki so jih učili, so bila dovolj prepričljiva, dokler niso umrli. Toda tudi v tem, za kar se je zdelo, da so za časa življenja močni, so bili podvrženi medsebojnemu rivalstvu: v zgovornosti so drug z drugim tekmovali in se prepirali.

3. Toda Božji Logos – kaj nenavadno! – je s tem, ko je učil v slabšem jeziku, zasenčil izbrane sofiste. Ko je vse pritegnil k sebi, je s tem izničil njihove šole in napolnil svoje lastne cerkve. Čudovito je, da je s tem, ko je kot človek stopil v smrt, izničil zveneče izreke modrecev o malikih!

4. Kajti čigava smrt je kdaj pregnala demone? Ali čigave smrti so se demoni kdaj tako bali kot Kristusove? Kajti kjer je imenovano Odrešenikovo ime, od tam so izgnani vsi hudi duhovi. Ali kdo je ljudi tako osvobodil strasti naravnega človeka, da so nečistniki postali čisti, da morilci ne držijo več meča ter tisti, ki jih je prej obvladovala strahopetnost, zrastejo v može?

5. Skratka, kdo je ljudi v barbarskih deželah in poganske ljudi na različnih krajih prepričal, da so odložili svoje norosti in mislili na mir, če ne Kristusova vera in znamenje križa? Ali kdo drug je dal ljudem takšno zagotovilo nesmrtnosti kot Kristusov križ in vstajenje njegovega telesa?

6. Kajti čeprav so Grki pripovedovali vse mogoče lažne zgodbe, vendarle niso mogli uprizoriti vstajenja svojih malikov, kajti nikoli jim ni prišlo na misel, da je sploh mogoče, da bi telo po smrti spet obstajalo. In tu bi človek najraje sprejel njihovo pričevanje, saj so s tem mnenjem izpostavili slabost svojega malikovanja, hkrati pa pustili odprto možnost za Kristusa, da bi se tudi zato med vsemi dal spoznati kot Božji Sin.

51. *Nova krepost: devištvo*

1. Kateri človek je po svoji smrti ali še za časa življenja učil o devištvu in o tem, da ta krepost med ljudmi ni nemogoča? Toda Kristus, naš Odrešenik in Kralj vseh, je bil glede tega v svojem nauku tako prepričljiv, da so celo mladeniči, ki še niso dosegli postavne starosti,[159] obljubljali tisto deviškost, ki je onkraj postave.

2. Kateremu človeku je še kdaj uspelo priti tako daleč, celo med Skite in Etiopijce, Perzijce, Armence ali Gote, ali med tiste, ki baje bivajo na drugi strani Okeana, ali tiste onstran Hirkanije, ali dospeti celo med Egipčane in Kaldejce, ljudi, ki se ukvarjajo z magijo ter so neobičajno vraževerni in divji v obnašanju, in sploh oznanjati o kreposti in obvladovanju sebe ter proti čaščenju malikov, kakor je to storil Gospod vseh, Božja Moč, naš Gospod Jezus Kristus?

[159] Gre za starost, ko po mnenju rabinov človeka začnejo vezati določila Mojzesove postave, ta pa nikjer ne predpisuje devištva.

3. On ni le oznanjal s pomočjo svojih učencev, ampak je v um ljudi ponesel tudi prepričanje, naj odložijo divjost svojega obnašanja in ne služijo več bogovom svojih prednikov, ampak naj spoznajo njega in po njem častijo Očeta.

4. Nekoč so se Grki in barbari, malikovalci, med seboj vojskovali in se obnašali okrutno do svojih sorodnikov. Kajti sploh ni bilo mogoče, da bi kdo zaradi njihovih neizprosnih medsebojnih bojev prečkal morje ali kopno, ne da bi si oboroţil roke z meči.

5. Vse njihovo ţivljenje je namreč potekalo z orožjem, meč je pri njih nadomestil palico in jim bil v oporo v vseh nujnih primerih. Še vedno pa so, kot sem že dejal, služili malikom in ţrtvovali hudim duhovom; tisti, ki so bili takega mišljenja, zaradi svojega malikovalskega praznoverja nikakor niso bili sposobni sprejeti prevzgoje.

6. Ko pa so prestopili v Kristusovo šolo, so, kar je neverjetno, kot ljudje, ki jih resnično peče vest, odložili divjost svojih umorov in se ne menijo več za vojskovanje, ampak so z vsemi v miru in jim je odslej všeč vse, kar ustvarja prijateljstvo.

52. *Krščanstvo je utišalo demone in njihova dela*

1. Kdo je torej tisti, ki je to storil, ali kdo je tisti, ki je v miru združil ljudi, ki so se med seboj sovraţili, če ne Očetov ljubljeni Sin, skupni Odrešenik vseh, Jezus Kristus, ki je v svoji ljubezni vse pretrpel za naše odrešenje? Kajti že od nekdaj je bilo prerokovano o miru, ki naj bi ga prinesel, o čemer govori Pismo: *Svoje meče bodo prekovali v pluge in svoje sulice v srpe in narod ne bo več vzel meča proti narodu in se ne bo več učil vojskovati.*[160]

2. In nič neverjetnega ni v tem, saj se tudi zdaj barbari, ki imajo prirojeno divjost obnašanja in še vedno ţrtvujejo svojim malikom, ščuvajo drug proti drugemu in ne zdrţijo niti ene same ure brez orožja; 3. ko pa slišijo Kristusov nauk, se namesto k bojevanju takoj obrnejo k poljedelstvu in namesto da bi oboroţili svoje roke z orožjem, jih dvignejo v molitev. Skratka, namesto da bi se bojevali med seboj, se odslej oboroţujejo proti hudiču in

[160] Iz 2,4.

hudobnim duhovom ter si jih podrejajo s samoobvladovanjem in krepostjo duše.

4. To je hkrati znamenje Odrešenikove božanskosti – saj so se tega, česar se ljudje niso mogli naučiti med maliki, naučili od njega – ter nič manjše razkritje šibkosti in ničevosti tako hudobnih duhov kot malikov. Kajti hudobni duhovi, ki so se zavedali svoje šibkosti, so zaradi tega nekoč ljudi naščuvali, naj se vojskujejo med seboj, da se ne bi, če bi prenehali z medsebojnimi spopadi, obrnili v boj proti hudobnim duhovom.

5. Seveda se Kristusovi učenci, namesto da bi se vojskovali med seboj, s svojimi navadami in krepostnimi dejanji postavijo proti hudobnim duhovom. Preganjajo jih in se norčujejo iz njihovega načelnika, hudiča, tako da so v mladosti zdržni, v skušnjavah vzdržljivi, v naporih vztrajni, v žalitvah potrpežljivi, v osiromašenosti vedri in, kar je čudovito: celo smrt prezirajo in postanejo Kristusovi pričevalci.[161]

53. *Kristus skrivoma nagovarja človekovo vest zoper poganstvo*

1. Omenimo še eno znamenje Odrešenikove božanskosti, ki je res nadvse osupljivo. Kateri navaden človek ali čarovnik ali tiran ali kralj se je bil kdaj sposoben sam spopasti s tako številnimi in izbojevati bitko proti vsemu malikovanju in vsej demonski vojski in vsej magiji ter vsej modrosti Grkov, ki so bili tako močni in se še vedno razcvetajo ter strašijo vse, kakor je to storil naš Gospod, resnični Božji Logos, ki se je vsem uprl z enim samim zasukom? On nevidno razkriva zablode vsakega človeka in sam odriva vse ljudi od vseh njih, tako da častilci malikov zdaj malike teptajo, občudovani zaradi magije sežigajo svoje knjige,[162] modri pa bolj kot vse cenijo razlago evangelijev?

2. Tiste, katere so prej častili, zapuščajo, in tistega, ki so ga prej zasmehovali kot križanega, častijo kot Kristusa in ga priznavajo za Boga. Tiste, ki se pri njih imenujejo bogovi, izganjajo

[161] Beseda (μάρτυς) je sinonim za mučenca.
[162] Prim. Apd 19,19.

z znamenjem križa, medtem ko križanega Odrešenika po vsem svetu razglašajo za Boga in Božjega Sina. Bogove, ki jih častijo Grki, zavračajo kot sramotne, medtem ko tisti, ki sprejmejo Kristusov nauk, živijo čistejše življenje od njih.

3. Če so torej ta in podobna dela človeška, naj tisti, ki hoče, pokaže na podobna dela ljudi iz prejšnjih časov in nas tako prepriča. Če pa se izkaže, da to res niso dela ljudi, ampak Boga, zakaj so neverniki tako brezbožni, da ne prepoznajo Gospodarja, ki jih je izvršil?

4. V enakem stanju so kot tisti, ki na podlagi ustvarjenin ne prepozna Boga, ki je njihov stvarnik. Če bi namreč iz njegove moči nad vsem ustvarjenim spoznali njegovo božanstvo, bi vedeli, da tudi Kristusova telesna dela niso človeška, ampak so dela Odrešenika vseh, Božjega Logosa. Če bi ga spoznali, kot pravi Pavel, *Gospoda veličastva pač ne bi križali*.[163]

54. *Po delih prepoznamo učlovečeno Besedo*

1. Če bi kdo hotel videti Boga, ki je po naravi neviden in se ga sploh ne more videti, ga lahko dojame in spozna iz njegovih del. Tako naj tisti, ki s svojim razumom ne more videti Kristusa, njega dojame vsaj po delih njegovega telesa in preizkusi, ali so to človeška dela ali Božja dela.

2. In če so človeška, naj se posmehuje. Če pa niso človeška, ampak Božja, naj to spozna in naj se ne posmehuje temu, kar si ne zasluži posmeha, ampak naj se raje čudi, da so se nam s tako običajnim sredstvom pokazale božanske stvari in da se je nesmrtnost preko smrti razširila na vse ter da je bilo z Logosovim učlovečenjem dano spoznanje splošne Previdnosti ter njenega Voditelja in Tvorca, samega Božjega Logosa.

3. Kajti učlovečil se je, da bi se mi pobožili [*theopoiēthōmen*]; in pokazal se je preko telesa, da bi mi dobili predstavo o nevidnem Očetu; in prenašal je človeško predrznost, da bi mi podedovali nerazpadljivost.[164] Sam pri tem nikakor ni bil prizadet, saj je bil

[163] 1 Kor 2,8.

[164] Tri trditve delujejo kot povzetek celotnega Atanazijevega dela *O učlovečenju*.

nedotakljiv in nerazpadljiv ter sam Logos [*Autologos*] in Bog, ljudi, ki so bili podvrženi trpljenju in zaradi katerih je vse to prenašal, pa je ohranil in zaščitil v svoji nedotakljivosti [*apatheia*].[165]

4. Skratka, Odrešenikovi dosežki v njegovem učlovečenju so taki in tolikšni, da bi jih, če bi jih kdo hotel našteti, lahko primerjali z ljudmi, ki gledajo po prostranosti morja in želijo prešteti njegove valove. Kakor namreč z očmi ni mogoče zajeti vseh valov, saj tisti, ki se bližajo, že uhajajo čutu tistega, ki to poskuša; tako je za tistega, ki bi rad zajel vse Kristusove dosežke v telesu, nemogoče zaobjeti vse niti z mislijo, saj je tistih, ki uhajajo njegovemu duhu, več kot tistih, za katere misli, da jih je zajel.

5. Bolje je torej, da si ne prizadevamo govoriti o opazovani celoti, kjer ne moremo izraziti niti enega dela, ampak potem ko omenimo en del, pustimo celoto v občudovanje. Kajti vse je enako čudovito, in kamor koli človek obrne pogled, lahko od tam zagleda božanskost Logosa in ga prevzame izredno veliko strahospoštovanje.

[165] Pojem ἀπάθεια pri človeku, zlasti v meniškem kontekstu, pomeni pozitiven ideal brezstrastja, stanje, ko človek ni podvržen vodenju škodljivih strasti. V oziru na Logos v tem kontekstu pa pomeni nepodvrženost trpljenju, njegovo netrpljivost oz. nedotakljivost: ravno zato, da bi lahko trpel, si Logos privzame trpljivo človeško naravo. Antični pomen te grške besede še ne zaobjema tega, kar danes pomeni beseda apatija, torej brezčutnosti oz. toposti, ki ima negativno konotacijo.

G Sklep razprave

55. *Prenehanje poganskih prerokb in širjenje vere*

1. Po vsem povedanem se spodobi, da se naučiš in razumeš kot temelj tistega, kar še ni bilo povedano, ter z velikim čudenjem zapopadeš naslednje: odkar je Odrešenik prišel med nas, malikovanje ne le, da se ni več povečalo, ampak se tisto, kar je bilo, zmanjšuje in se postopoma končuje. Tudi grška modrost ne le, da ne napreduje več, ampak tudi tisto, kar je je še ostalo, izginja. In hudobni duhovi ne goljufajo več s prevarami, oraklji in magijo; če si kaj takega zgolj drznejo poskusiti, so osramočeni z znamenjem križa.

2. Če povzamemo: glej, kako se Odrešenikov nauk povsod širi, medtem ko vse malikovanje in vse, kar nasprotuje Kristusovi veri, vsak dan bolj usiha, izgublja moč in razpada. In tako glej, části Odrešenika, ki je nad vsem,[166] in mogočnega Boga Logosa, in obsojaj tiste, ki jih on ponižuje in uničuje.

3. Kakor namreč po prihodu sonca tema nima več moči, če pa kje še ostane, jo sonce prežene, tako zdaj, ko je prišla božanska pojavitev Božjega Logosa, tema malikov nima več moči in vse dele sveta povsod razsvetljuje njegov nauk.

4. Kakor se takrat, ko kralj kraljuje v neki deželi, ne da bi se pokazal v javnosti, ampak se zadržuje doma v svoji palači, pogosto razglašajo neke nezakonite osebe, ki zlorabljajo njegovo odsotnost; in vsaka od njih se s prevzemom lika vsiljuje preprostemu kot kralj. Tako ljudi zavede naziv, slišijo, da je kralj, a ga ne vidijo, če ne zaradi drugega, ker ne morejo vstopiti v palačo. Ko pa pride pravi kralj in se pokaže, se zaradi njegove navzočnosti razkrinkajo nezakoniti sleparji, ljudje pa, ko vidijo pravega kralja, zapustijo tiste, ki so jih prej zapeljali na kriva pota.

5. Podobno so hudobni duhovi prej zavajali ljudi, ko so si prisvajali Božjo čast. Odkar pa se je Božji Logos pojavil v telesu in nam razodel svojega Očeta, je prevara hudobnih duhov končno

[166] Prim. Rim 9,5.

odpravljena in ustavljena. Ljudje, ki obračajo svoje oči k resničnemu Bogu, Očetovemu Logosu, zapuščajo malike in zdaj spoznavajo pravega Boga.

6. To je dokaz, da je Kristus Bog, Božji Logos in Božja Moč. Medtem ko človeške stvari prenehajo in Božji Logos ostaja, je vsem jasno, da je to, kar preneha, začasno, da pa je tisti, ki ostaja, Bog in pravi Božji Sin, edinorojeni Logos.

56. *Poišči Sveto pismo in dopolni to predloženo skico*

1. Teh nekaj kratkih besed z naše strani naj ti bo, kristoljubni človek, predloženo kot osnovna skica in oris Kristusove vere in njegovega božanskega prihoda k nam. Če boš gradil na tej priložnosti in prebiral besedilo Svetega pisma, tako da boš resnično uporabil svoj um, boš iz tega popolneje in jasneje izvedel natančne podrobnosti tega, kar smo povedali.

2. Pismo je namreč izrekal in pisal Bog po bogoslovnih možeh. Prejeli smo ga od bogoslovnih učiteljev, ki so postali tudi priče za Kristusovo božanstvo. Kar smo se od njih naučili, pa posredujemo tudi tvoji gorečnosti za učenje.

3. Spoznal boš tudi o njegovem drugem veličastnem in resnično božanskem prihodu k nam, ko naj bi prišel ne več v ponižnosti, ampak v svoji slavi; ne več v majhnosti, ampak v svoji veličini; ne več trpet, ampak odslej vsem izročat sad svojega križa, to je vstajenja in nerazpadljivosti; ne več, da bi bil sojen, ampak da bi sodil vsem po tem, kar je vsak storil v telesu, bodisi dobro bodisi zlo. Dobrim je pripravljeno nebeško kraljestvo, za tiste, ki so delali zlo, pa večni ogenj in zunanja tema.

4. Tako namreč pravi tudi Gospod sam: *Odslej boste videli Sina človekovega sedeti na desnici Moči in prihajati na oblakih neba v Očetovi slavi.*[167]

5. In zato je naslednje sporočilo, ki nas pripravlja na ta dan, odrešilno: *Bodite pripravljeni in budni, kajti ob uri, ko ne pričakujete, bo prišel.*[168] Kajti po besedah blaženega Pavla: *Vsi moramo*

[167] Mt 26,64.
[168] Mt 24,42.44.

stopiti pred Kristusov sodni stol, da bi vsak prejel po tem, kar je storil v telesu, pa naj bo to dobro ali slabo.[169]

57. Živi tako, da boš imel pravico jesti od drevesa spoznanja in življenja

1. Za raziskovanje Svetega pisma in njegovo resnično poznavanje pa je potrebno častno življenje, čista duša in krepost, ki je v skladu s Kristusom, da bi razum, ki po njej vodi svojo pot, lahko dosegel, kar želi, in razumel, kolikor je človeški naravi dostopno, da se uči o Božjem Logosu.

2. Kajti brez čistega uma in posnemanja življenja svetih ne moremo razumeti besed svetih.

3. Če bi namreč človek hotel videti sončno svetlobo, bi vsekakor obrisal svoje oko, ga izpostavil svetlobi in se nekako očistil, da bi postal podoben predmetu, ki ga želi videti, in bi oko, ko bi enkrat postalo svetloba, videlo sončno svetlobo. Ali če bi človek hotel videti mesto ali deželo, bi vsekakor moral iti tja na kraj, da bi to lahko videl. Tako mora tisti, ki želi razumeti um bogoslovcev, umivati in čistiti svojo dušo z načinom življenja in se sam približati svetnikom s posnemanjem njihovih del, da bi, povezan z njimi v skupnem življenju, razumel to, kar jim je razodel Bog, in bi se tako kot tesno povezan z njimi izognil nevarnosti grešnikov in njihovemu ognju na sodni dan ter prejel, kar je za svetnike pripravljeno v nebeškem kraljestvu, tega, česar *oko ni videlo niti uho ni slišalo niti v človekovo srce ni prišlo, kaj vse je pripravljeno* tistim,[170] ki živijo krepostno in ljubijo njega, ki je Bog in Oče v Kristusu Jezusu, našem Gospodu – po njem in z njim samemu Očetu s samim Sinom v Svetem Duhu čast, moč in slava na veke vekov. Amen.

[169] 2 Kor 5,10.
[170] 1 Kor 2,9.

Recenziji

Doc. dr. Simon Malmenvall
(UL TEOF, Slovenski šolski muzej)

Delo z naslovom *Atanazij Aleksandrijski, O učlovečenju* predstavlja vzorčno znanstvenokritično izdajo antičnega vira z dodano spremno študijo. Izdajo opredeljuje odličen prevod starogrškega izvirnika, dosledna metodologija, izviren pristop v pojasnjevalnih opombah in spremni študiji ter njena potrebnost za slovenski kulturni prostor. Na tej podlagi se prevajalec in urednik Jan Dominik Bogataj ponovno – kakor že v predhodnih podobnih izdajah – dokazuje kot sposoben, ustvarjalen in dejaven posredovalec spisov cerkvenih očetov v slovenskem jeziku.

Atanazij Aleksandrijski (298–373) spada med najvidnejše zgodovinske osebnosti in teološke avtorje pozne antike, brez katerega si ni mogoče predstavljati kasnejših intelektualnih smeri tako na (krščanskem) Vzhodu kakor tudi Zahodu. S svojim neutrudnim bojem za prevlado stališča nicejskega ekumenskega koncila (325) v obrambo pojmovanja Jezusa Kristusa kot »enega bistva« z Očetom – kar je v njegovem življenju zahtevalo tudi osebne žrtve, saj ga je petkrat doletelo politično izgnanstvo – velja za enega najodločilnejših oblikovalcev cerkvenega in družbenega življenja v 4. stoletju. Pomenljivo je, da ga latinsko srednjeveško izročilo prišteva k četverici najpomembnejših grških cerkvenih očetov. V njegovem opusu pričujoči spis *O učlovečenju* (standardni latinski naslov: *De incarnatione*) zaseda posebno mesto – skozi zgodovino je bilo prav to delo najpogosteje navajano in prevajano.

Od tod sledi, da je sam izbor snovi pričujoče kritične izdaje nadvse verodostojen. Se več, gre za prvi traktat v zgodovini antične književnosti, ki pojasnjuje eno osrednjih vsebin krščanskega verovanja, to je Kristusovo učlovečenje in posledično njegovo odrešenjsko bližino s človeštvom. Omenjeno je smiselno povezati z dejstvom, da je bilo doslej v slovenščini na voljo zgolj eno Atanazijevo delo, in sicer povsem drugačnega žanra (meniška biografija), to je *Antonovo življenje* (standardni latinski naslov: *Vita Antonii*), ki je izšlo leta 2011 v sklopu monografije *Izviri meništva* pri Celjski Mohorjevi družbi.

Bogataj v tej znanstvenokritični izdaji izjemno pomembnega vira, ki ima velik pomen za antično intelektualno in literarno zgodovino, izkazuje sposobnost natančnega filološkega spoprijemanja z besedili najzahtevnejše vrste. V slovenskem prevodu po eni strani ohranja zvestobo izvirniku, po drugi pa s precej drznimi izbirami (npr. prevedek »Logos« namesto ustaljenega »Beseda« za grški λόγος) na novo osmišlja temeljno slovensko znanstveno terminologijo na področju teološke in filozofske vede nasploh. To smiselno dopolnjuje pregledna členjenost besedila, ki bralcu pomaga k neposrednejšemu doživljanju sporočenega. Primerno je pohvaliti tudi obsežno spremno študijo, v kateri prvič v slovenskem kulturnem prostoru predstavlja Atanazijevo življenje in delo na podlagi biografskih in bibliografskih dognanj. V spremni študiji prav tako podaja natančno analizo in sintezo vsebine prevedenega spisa, posebej z vidika njegove strukture in teološke izvirnosti.

Potrjujem, da gre za odlično znanstveno delo, zato delo priporočam v čimprejšnjo objavo.

Doc. dr. Martin Bele
(UM FF)

Predložena kritična izdaja Atanazijevega dela *O učlovečenju* prinaša veliko in potrebno novost v slovensko historiografijo, predvsem kar zadeva antično zgodovino, saj je tovrstnih virov za pozno antiko, ki bi bili dostopni tako študentom ali raziskovalcem kot drugi zainteresirani javnosti, zelo malo. Izdaja, ki na posreden način zadeva vprašanje arijanizma, je že s tem dejstvom zanimiva tudi za naša slovenska tla, ki so se od 4. stoletja pa vse tja do 6./7. stoletja soočala z različnimi heterodoksnimi oblikami in grupacijami, ki so nastale na podlagi učenja aleksandrijskega učenjaka Arija na prelomu iz 3. v 4. stoletje. Četudi Atanazij (aleksandrijski patriarh med letoma 328 in 373 ter eden največjih cerkvenih očetov nasploh) vprašanja arijanizma eksplicitno ne omenja – kar za interprete zagotovo predstavlja enega osrednjih problemov, ki zadevajo to besedilo –, gre tu za eno njegovih osrednjih doktrinalnih del, brez katerega celotnega sistema njegovega učenja ni mogoče razumeti.

Avtor kritične izdaje Jan Dominik Bogataj v svojem spremnem znanstvenem aparatu, ki ga sestavljajo številne opombe, zbrana bibliografija in pa v primerjavi s samim besedilom razmeroma dolga spremna beseda, bralcem dela omogoča, da delo *O učlovečenju* lažje razumejo. Vsekakor bo uvod zahteval nekaj poznavanja teološkega besedja, vendar zaradi dokaj preprostega stila ne ostaja hermetično zaprt tudi za manj poučene bralce.

Izdajo odlikujejo korektna in koherentna znanstvena metodologija, navajanje sekundarne literature, ko je za to potreba, skrbno zbrana bibliografija prevodov v druge sodobne jezike ter seznanjenost z različnimi interpretacijskimi smermi, ko gre za Atanazijevo doktrino. Izdajo predlagam za natis, saj ocenjujem, da je primerna za kandidiranje na javnem razpisu za izdajanje monografij 2023 (ZM-JR-2023).

Kazalo

Atanazij Aleksandrijski kot priča Logosovega učlovečenja 5
1 Atanazij *contra mundum* 5
2 Traktat *O učlovečenju* 9
3 Zakaj in kako brati Atanazija danes? Nekaj (meta)premislekov 24
4 O slovenskem prevodu 29
Bibliografija 31

Atanazij Aleksandrijski: O učlovečenju 35
Uvod 37
A Predhodniki učlovečenja Logosa znotraj ojkonomije odrešenja 39
B Učlovečenje Logosa kot zmaga nad smrtjo in dar nerazpadljivosti 48
C Učlovečenje Logosa je obnovitev človeka po podobi in dar nadnaravnega spoznanja 53
D Odrešilna vrednost Logosovega učlovečenja 61
E Zoper nevero Judov 81
F Zoper grške filozofe in malikovalce 92
G Sklep razprave 109

Recenziji 113

ATANAZIJ ALEKSANDRIJSKI, O UČLOVEČENJU

Zbirka Cerkveni očetje XXV
Urednik zbirke: dr. Miran Špelič OFM

Na naslovnici: miniatura z motivom rojstva Jezusa Kristusa iz grškega rokopisnega kodeksa Vat. gr. 1613 (t. i. Menologij cesarja Bazilija II.), ok. l. 1000, *Biblioteca Apostolica Vaticana*

Urednik, prevajalec in avtor spremne študije: mag. Jan Dominik Bogataj OFM
Strokovni pregled besedila: doc. dr. Miran Špelič OFM
Recenzenta: doc. dr. Simon Malmenvall (UL TEOF, Slovenski šolski muzej)
doc. dr. Martin Bele (UM FF)

Urednica: Meta Lenart Perger
Oblikovanje in prelom: Lidija Murenc

Izdali in založili:
Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, zanjo dr. Janez Vodičar SDB, dekan,
Društvo Mohorjeva družba in Celjska Mohorjeva družba, d. o. o., za založbo:
predsednik Lojze Kozar in ravnateljica dr. Tanja Ozvatič

Celjska Mohorjeva družba, Prešernova ulica 23, SI-3000 Celje
www.mohorjeva.org.

Natisnila tiskarna Dravski tisk v 300 izvodih.
Celje-Ljubljana 2023